UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMENT ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE
Studijski program: Poslovna ekonomija-grupa Osiguranje

Master rad

Savremene reforme penzijskog osiguranja i njihov značaj za materijalnu sigurnost građana sa posebnim osvrtom na osiguranje života kao izvora dopunskih prihoda u starosti

Mentor:

Prof.dr Jasna Pak

Student: Jelena Milosavljević

Broj indeksa: M9335/08

Beograd, 2012. godine

Sadržaj

Uvod 1
Metodologija istraživačkog rada 3

I Materijalna sigurnost u starosti i reforma penzijskog sistem 7

1. Osnove penzijskog sistema 9
1.1. Definisanje penzijskog osiguranja i penzija 9
1.2. Definicija penzije 9
1.3. Način ostvarivanja penzija 10
1.4. Podela penzijskog osiguranja prema kriterijumu obaveznosti 12
1.5 Karakteristike izvora finansiranja penzijskog osiguranja i oblici isplata penzija 14
1.6. Ciljevi penzijskog sistema 18
1.7. Osnovni indikatori penzijskog sistema 18
1.8. Sistemi finansiranja penzijskog osiguranja 20
1.9. Prednosti i nedostaci penzijskih sistema 23
1.10. Penzijski sistem kao generator rasta i razvoja 27
1.11. Tranzicija od sistema tekućeg finansiranja ka trostubnom penzijskom sistemu 29

2. Reforme penzijskog sistema u Srbiji 32
2.1. Ciljevi reforme penzijskog sistema u Srbiji 32
2.2. Penzijski sistem Srbije 32
2.3. Zakonski okvir penzijske reforme u Srbiji 37
2.4. Neophodnost penzijske reformr u Srbiji i drugim zemljama 37
2.5. Transformacija I stuba 42
2.6. Da li će u Srbiji biti formiran II stub 43
2.7. Tranzicioni trošak 49
2.8. Osnovne karakteristike III stuba 50
2.9. Privatno penzijsko osiguranje u Srbiji 51
2.10. Ulaganje građana u privatne penzije u Srbiji 54
2.11. Stanje penzijskog sistema posle 2000. godine 56
2.12. Mogući pravci daljih reformi 58

3. Reforme penzijskih sistema u svetu 61
3.1. Potreba za penzijskim reformama 61
3.2. Čileanska penzijska reforma 64
3.3. Reforma penzijskih sistema zemalja u tranziciji 66

4. Penzijski fondovi 72
4.1. Otvoreni dobrovoljni penzijski fond 74
4.2. Zatvoreni dobrovoljni penzijski fond 74

II Osiguranje života kao dopunska penzija 75

5. Pojam i značaj osiguranja života 75
5.1. Tehničke osnove životnog osiguranja 77
5.2. Tablice smrtnosti 78
5.3. Obračunska kamatna stopa 78
5.4. Troškovi provođenja osiguranja 78
5.5.Premija riziko i štedna 79

6. Osiguranje života u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti 80
6.1. Osiguranje za slučaj smrti 80
6.2. Dopunsko osiguranje uz osiguranje za slučaj smrti 81
6.3. Osiguranje za slučaj doživljenja 85
6.4. Mešovito osiguranje života 85
6.5. Kolektivna osiguranja dopunskih penzija 87

Zaključak 89
Literatura 91

Uvod

Život je jedan prirodni tok, pun neizvesnosti i iskušenja svakog čoveka. Da bi naš život učinili spokojnijim i imali mirniju budućnost, pokušavamo na razne načine da se obezbedimo i naš život učinimo sigurnijim. Životno osiguranje je upravo jedno od takvih mogućnosti jer pomoću njega možemo na neki način obezbediti materijalnu sigurnost.

Osiguranje života predstavlja oblik materijalne zaštite osiguranika ili njemu bliskog lica za slučaj nastanka događaja koji je pokriven osiguranjem. Na ovaj način se na vreme obezbeđuje materijalna zaštita pojedinca ili porodice od posledica rizika smrti, odnosno gubitka ili smanjenja sposobnosti privređivanja ili zadovoljenja potreba vezanih za neke važnije događaje u životu (rođenje deteta, školovanje, sklapanje braka). Iako dugo zabranjivano, zbog objašnjenja daje nemoralno izvlačiti korist od smrti ili nezgode, danas je ugovor o životnom osiguranju opšte prihvaćen u svim pravnim sistemima.[1]

Ulaganja u životno osiguranje jedno je od sigurnijih oblika štednje, koja nosi dovoljnu dobit.

Prednost životnog osiguranja je i u tome što predstavlja finansijsku sigurnost najbližih u slučaju smrti osigurane osobe. Smisao osiguranja, jeste prenos sopstvenog rizika na osiguravajuće društvo. Analogno tome, životno osiguranje, omogućava nam prenos našeg sopstvenog rizika u slučaju smrti, ali i u slučaju doživljenja ugovora o životnom osiguranju. Životno osiguranje, jedan je od najboljih izborao ukoliko želimo obezbediti materijalnu zaštitu porodice u slučaju svoje smrti.[2]

Takođe, moguće je uz polisu životnog osiguranja, pokriti uz dodatak ili stručno rečeno uz doplatak na premiju i rizik od bolesti ili pak nezgode.

Životno osiguranje služi proširenju socijalnog (obaveznog) osiguranja. U razvijenim društvima kroz privatno životno i penzijsko osiguranje vrši se korekcija sistema penzijskog osiguranja zasnovanog na načelu generacijske solidarnosti, pošto penzijski fondovi sve teže podnose opterećenje velikog broja penzionera. Tako, na primer u Švajcarskoj u ukupnom portfelju socijalnih osiguranja udeo privatnih ugovora čini 30%. Pored navedene socijalne funkcije životno osiguranje u svakoj privredi igra značajnu ulogu kao izvor kreditiranja razvoja. Sa stanovišta države plaćanje premije životnog osiguranja kumulira sredstva koja imaju značaj štednje, koja je dugoročna, unapred određena i namenska. Stoga se ona može upotrebiti kao izvor kreditiranja i investiranja.

Sa stanovišta pojedinca, polisa životnog osiguranja može se upotrebiti i kao garancija za kredit, što osiguraniku može obezbediti sredstva za ulaganje ili zadovoljenje iznenadnih potreba. Imajući u vidu značaj koji životno osiguranje ima za

[1] *Š. Anja, B.Ejmer, "O globalizaciji", Columbia University Press, prevod: Ekonomist magazine, 2005, str. 5.*
[2] http://zivotnoosiguranjeonline.com*/, od srede 21. marta 2012. godine.*

privredu svake države, ono zahteva poseban odnos države u domenu poreske politike. Stoga se u najvećem broju zemalja premije životnog osiguranja oslobađaju poreza.[3]

Penzijski sistem je veoma važan za svaku zemlju sa socijalnog, ekonomskog i finansijskog stanovišta. Penzije su, pre svega, socijalna kategorija jer predstavljaju prihode ljudi koji nisu u stanju, zbog bolesti ili starosti, da zarađuju za život, kojima je potrebna briga države i kao takve penzije su deo sistema socijalne sigurnosti čiji je najznačajniji oblik socijalno osiguranje. Moderno socijalno osiguranje nastalo je u Nemačkoj u osamdesetim godinama 19 veka[4] kada je uvedeno obavezno osiguranje radnika od velikih socijalnih rizika kao što su: starost, invalidnost, bolest i nezaposlenost. U periodu liberalnog kapitalizma radnici sa niskim nadnicama, a takvih je bilo mnogo u tom periodu, nisu bili u stanju da sebi obezbede potrebnu sigurnost. Da bi se smanjili ti rizici, država je, preko sistema doprinosa, obezbeđivala socijalnu sigurnost radnika. U ovakvom sistemu svaki od osiguranika (radnika) redovno doprinosi onim korisnicima koje je pogodio neki od pomenutih socijalni rizika.[5] Na tim temeljima izgrađene su vrste doprinosa koje mi danas poznajemo kao doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje, doprinosi za osiguranje u slučaju nezaposlenosti i doprinosi za zdravstveno osiguranje.

One su i ekonomska kategorija jer se dugogodišnjim uplatama kada je stanovništvo radno aktivno ostvaraju velika sredstva na ime štednje za starost. Na kraju, penzije su i finansijska kategorija. Sa jedne strane, zato što su penzije deo javne potrošnje, a kao takve i deo javnih finansija jedne zemlje. Sa druge strane, u poslednje vreme sa reformom penzijskog sistema, privatni penzijski fondovi koji predstavljaju štednju za starost, su jedni od najznačajnijih institucionalnih investitora na finansijskim tržištima širom sveta i imaju veliki uticaj na finansijske sisteme zemalja.

Penzijski sistemi većine zemalja u svetu se zasnivaju na sistemu tekućeg finansiranja. Ovaj sistem je karakterističan po tome što oni koji rade, preko doprinosa, finansiraju penzije onih ljudi koji su završili svoj radni vek. Međutim, ova vrsta međugeneracijske solidarnosti nije održiva na duži rok. Glavni razlozi za ovakvu tendenciju su demografske i finansijske prirode. Za održivost ovakvog penzijskog sistema demografski faktori nisu povoljni zbog starenja stanovništva i sve većeg udela starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu, sa jedne, i niske stope fertiliteta, odnosno broja novorođenih, sa druge strane. Posledica ovoga je u tome da zaposleni nisu u stanju da, bez povećanja doprinosa, finansiraju penzije.

Na reforme penzijskog sistema veliki uticaj ima i proces globalizacije, odnosno proces integracije svetske privrede što zahteva i smanjenje ulaganja u penzijsko osiguranje. Takođe, da bi povećale konkurentnost svojih preduzeća, države moraju da smanjuju poreska opterećenja, a samim tim i doprinose, što rezultira u smanjenju troškova penzijskog osiguranja. Imajući ovo u vidu, jasno je da su neophodne

[3] *http//osiguranje.rs/osiguranje/zivotno_osiguranje/, od petka 9. marta 2012. godine.*

[4] *D. Popović," Nauka o poreskom pravu", Savremena administracija, Beograd, 2007, str. 72.*

[5] *Isto, str. 72.*

reforme penzijskog sistema ne samo u zemljama u tranziciji već i u svim zemljama koje dominantno imaju ovaj sistem. S tim u vezi, ovaj rad ima za cilj da ukaže na trenutno stanje kao i da predloži potencijalna rešenja koja bi penzijski sistem učinila stabilnim i održivim na dugi rok, kao i da ukaže na značaj životnog osiguranja u obezbeđenju materijalne sigurnosti u starosti.

U prvom delu rada biće reči o obezbeđenju materijalne sigurnosti u starosti kroz analizu penzijskih sistema kako u svetu tako i u našoj zemlji, preduzetim reformama, a poseban naglasak će biti na reforme penzijskih sistema u zemljama u tranziciji, pojavu penzijskih fondova i nihovu ulogu na finansijskom tržištu kao i razvoj privatnog penzijskog osiguranja u Srbiji.
U centru pažnje prvog dela biće izmene penzijskog sistema u Srbiji posle oktobarskih promena 2000. godine kao i uticaj potencijalnih reformi na finansijsko tržište u Srbiji.

Drugi deo rada biće posvećen osiguranju života u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti kroz analizu osnova i vrsta životnog osiguranja kao i potencijala životnog osiguranja kako u našoj zemlji tako i u svetu.

Metodologija istraživačkog rada

Predmet istraživanja u ovom radu jeste obezbeđivanje materijalne sigurnosi u starosti kroz reformu penzijskog sistema i funkciju osiguranja života. Ujedno ovo je tema koja je danas predmet interesovanja raznih subjekata u savremenim društvima o kojoj se dosta polemiše. Ovo i zbog toga što reforma penzijskog sistema prema savremenim teorijskim sugestijama i empirijskim generalizacijama, ima i sva obeležja namenske štednje, odnosno podrške standardu, onda kada su mogućnosti za privređivanje i zarađivanje manje, zbog starosti i nesposobnosti za rad. Predmet istraživanja ovog rada je uvođenje novina u penzijski sistem (potreba za uvođenjem obaveznog privatnog penzijskog osiguranja) i podizanje svesti o ulozi životnih osiguranja u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti .

Naučni cilj istraživanja je naučna deskripcija reforme sistema socijalnog osiguranja u Republici Srbiji i drugim zemlama, sa posebnim osvrtom na funkciju određenih vrsta životnih osiguranja u obezbeđivanju materijalne sigurnosti, uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja sa težnjom da se esencijalna područja racionalnog i ekonomskog u ponašanju relevantnih institucija, kao egzaktnih rezultata, istraže do nivoa naučnog objašnjenja. Analiza dobijenih rezultata teorijskih promišljanja i empirijskih istraživanja trebalo bi da prezentuju određene smernice u domenu delatnosti institucija sistema socijalnog osiguranja Republike Srbije, i da omoguće dedukovanje relevantnih zaključaka i predloga. Značaj ovog istraživanja se ogleda u dobijanju validnih i naučno verifikovanih saznanja o razvoju i prednostima pojedinih vrsta životnog osiguranja i modelu reforme sistema socijalnog osiguranja, sa privatnim penzijskim osiguranjem, koje ima za cilj stvaranje zdravog i samoodrživog penzijskog sistema, koji će biti u stanju da uspešno ispunjava svoj glavni cilj, a to je obezbeđivanje adekvatne sigurnosti prihoda korisnika sistema.

Posmatrano sa naučnog stanovišta, od posebnog je značaja i to što će nova saznanja koja se odnose na predmet istraživanja omogućiti dalje kontinuirano istraživanje ove problematike.

Društveni cilj ovog rada jeste da on bude od praktičnog značaja i koristi, svima onima koji se bave strategijom razvoja penzijskih reformi. Da se u našem društvu, na osnovu iskustava ekonomski visokorazvijenih zemalja otklone prisutne dileme o reformama i novitetima u razvoju penzijskog sistema, da pomogne sistemu socijalnog osiguranja Republike Srbije da postane samoodrživ što je moguće tek nakon reformi, od kojih je glavna uvođenje privatnog penzijskog osiguranja. Iz ovog proizilaze i pozitivni efekti, pored efekata na celokupne finansije u državi, tako i efekata na pojedince-korisnike sistema socijalnog osiguranja, kroz povećanje njihovih primanja i povećanje sigurnosti kroz razvoj životnih osiguranja u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti.

Kako pokazuju savremeni empirijski pokazatelji u razvijenim zemljama tržišne ekonomije sistemi akumulacije kapitala i dobrovoljni penzijski fondovi su dominantni. Ovi blici penzijskih sistema sve više postaju zastupljeni i ekonomski popularniji kod građana koji u osiguranju pronalaze svoj interes i način za zadovoljenjem svojih potreba.

Metode istraživanja

U istraživanju je korišćena ***analiza tržišta***. Istraživanje tržišta podrazumeva prikupljanje velikog broja informacija, a kvalitetno istraživanje ne štedi samo novac i vreme već i povećane šanse za uspeh.

Dve osnovne metode istraživanja su:

Primarno istraživanje vršeno je iz odgovarajuće stručne literature i na osnovu podataka i dokumenata iz osiguravajućih društava. Ovim istraživanjem se podaci direktno prikupljaju sa tržišta i to kroz intervjue, analize i druge direktne kontakte kako sa postojećim tako i sa potencijalnim korisnicima.

Sekundarno istraživanje je utemeljeno na rezultatima primarnog istraživanja i upotpunjuje značaj istraživanja kojim se prikupljaju podaci iz različitih izvora, kao na primer: statističke publikacije, internet, domaća i strana literatura. Informacije prikupljene na ovaj način veoma su značajne u početnoj fazi istraživanja, ali da bi se sprovelo kvalitetno istraživanje tržišta, potrebno je da se sprovede i primarno istraživanje koje jedino može da olakša donošenje složenih marketinških odluka.

U istraživanju je korišćen i ***metod analize sadržaja*** tekstova u vezi sa analizom razvoja svakog pojedinačnog penzijskog sistema i svih novina i činilaca koji ih podstiču. Kao i analiza podtaka o savremenim kretanjima na tržištu životnih osiguranja u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti.

U istraživanju je korišćen i ***komparativni metod***, obavljeno je plansko prikupljanja podataka kojim su utvrđene identičnosti, sličnosti i rezlike među pojedinim vrstama penzijskih stema i njihovim pratećim pojavama kao i različitim vrstama životnih osiguranja u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti.

U skladu sa kriterijumom opštosti ovaj rad se bavi javnom komponentom pojave u određenoj jedinici vremena i prostora. Stoga istraživanje je pojedinačno, takođe ***istraživanje je i empirijsko-teorijsko*** ono je usmereno na proveru postojećih teorijsko-empirijskih saznanja, te je svrha ovog istraživanja verifikovana.

Istorijski metod kod koga je analizom pisanih izvora istražen istorijat istraženih pojava. Značaj svakog pojedinačnog penzijskog sistema i svake pojedinačne vrste životnog osiguranja kojom se obezbeđuje materijalna sigurnost.
Deskriptivni metod polazi od toga da je deskriptivno istraživanje omogućilo da se upoznaju karakteristike i ***Statistički metod*** rezultata ankete omogćio je uvođenje trendova i varijacije.

Kauzalnom metodom utvrđen je stepen povezanosti istraženih pojava.

Hipotetički okvir istraživanja se sastoji od sledećih stavki:

- ***Opšta hipoteza***

Ona daje tvrdnje koje se odnose na ceo predmet ili na neke njegove velike celine. Neki govore o generalnoj hipotezi koja je samo jedna i odosi se na ceo predmet istraživanja i iznosi opštu istraživačku ideju. Budući da daje samo opšta svojstva ili opštu zamisao o odnosima pojedinih činilaca, ova hipoteza ne može neposredno da se testira, već je nužno razraditi je hipotezama manjeg stepena opštosti.

Reforma penzijskog sistema i stepen razvijenosti osiguranja života koja se odnose na obezbeđenje materijalne sigurnosti u starosti određen je stepenom razvijenosti privrede i životnog standarda.

Na savremene trendove u razvoju penzijskih reformi i razvoju životnog osiguranja opredeljujuće deluju materijalni uslovi pojedinaca i grupa, kao i pravni i politički uslovi konkretnog društva. Savremeno tržište karakteriše činjenica da usled postojanja velikog broja konkurenata, postoji velika i raznovrsna ponuda. Činjenica je da je zadatak svih vlada koje utiču i donose odluke o primeni penzijskih sistema u svojim zemljama da obezbede što idealniji i prihvatljiviji plan sistema koji će se duže zadržati.

- ***Posebna hipoteza***

Pošto je predmet istraživanja u projektu razložen na nekoliko krupnih celina, posebne hipoteze iznose ideje i zamisli o svojstvima tih celina.

Reforma penzijskog sistema i razvijenosti osiguranja života koja se odnose na obezbeđenje materijalne sigurnosti u starosti treba da omoguće planiranu i finansijski bezbednu starost i nedovoljno su razvijeni na tržištu naše zemlje.

Proces razvoja novih rešenja koji bi poboljšao penzijski sistem je složen i težak. Usled nedostatka konkurentnosti osiguravača iz različitih zemalja, na tržištu osiguranja zemalja u razvoju pojavila su se mnoga nova rešenja u vidu obaveznog dopunskog osiguranja kroz privatne penzijske fondove (II stub) i dobrovoljnih ulata doprinosa kroz privatni penzijski fond (III stub) koji postoji u našoj zemlji. Na ovakvim tržištima neophodno je imati jedinstvene ideje i neophodne resurse za razvoj ili dopunu već postojećih.

- ***Pojedinačna hipoteza***

Odnosi se na najkonkretnije delove predmeta istraživanja i ona se može neposredno testirati korišćenjem istraživačkih podataka.

Definisanje pravaca reformi olakšano je činjenicom da se mogu sagledati komparativna iskustva drugih zemalja, od kojih su neke imale isti model kao i Republika Srbija, kao i značajnim prisustvom međunarodnih institucija koje podržavaju određene pravce reformi kao što su Svetska banka, Međunarodni monetarni fond, Međunarodna organizacija rada i dr.

Sve veća svest osiguranika tj. kako budućih tako i sadašnjih penzionera o neophodnosti osiguravajuće zaštite kao i njihovi zhtevi za raznovrsnošću usluga veliki su motiv osiguravačima za širenje ponude.

Kada govorimo o ovim hipotezama treba pomenuti:

Generalne hipotetičke tvrdnje operacionalizujemo preko sledećih posebnih i pojedinačnih hipoteza.

Ljudski život se ne može izračunati kroz materijalnu vrednost, ne može se komercijalizovati i proceniti pa penzijske isplate osiguraniku nemaju obeštećujući karakter.

Koliko materijalna sigurnost postaje bazična potreba ljudi, najmanje za toliko je prisutnije dobrovoljno penzijsko osiguranje.

U privredno razvijenim zemljama, kroz reforme penzijskog sistema obezbeđuje se efikasniji način štednje, što omogućava kreiranje kapitala koji ulazi u društveno ekonomki razvoj i promene.

Na savremene trendove bitno utiču načina ulaganja, marketing i razvoj svesti građana o ozbiljnosti ove teme.

I Materijalna sigurnost u starosti i reforma penzijskog osiguranja

Reforma penzijskog osiguranja veliki je poduhvat koji zadire u egzistencijalna pitanja građana svake zemlje i zato ima veliki socijalni i politički značaj. Posebno težak zadatak je pred onima koji rade na reformi penzijskog sistema u zemlji sa slabom privredom, koja je uz to opterećena posledicama rata, ekonomskih sankcija i bombardovanja. Oslanjanje u velikoj meri na sugestije MMF-a i Svetske banke, međunarodnih organizacija koje imaju slične recepte za sve zemlje koje ne spadaju u razvijene, teško da može da ima dobar ishod.[6]

Reformisati skup, ali dobar sistem socijalne zaštite, teško je ostvariv zadatak.[7] Ozbiljan problem je, kako zaštititi građane koji nisu mogli, dok su bili radno aktivni, da obezbede dopunske penzije. Životno osiguranje u bivšoj Jugoslaviji nije bilo razvijeno, zaključivalo se na relativno skromne sume koje nisu mogle da obezbede na duže vreme pristojne prihode u starosti. Osim toga, zbog ogromne inflacije u vreme sankcija, fondovi životnog osiguranja su opustošeni tako da su mnogi ostali bez štednje po tom osnovu.[8] Takav problem nemaju razvijene evropske zemlje čiji građani, osim obavezne penzije, imaju i neko dobrovoljno osiguranje koje im garantuje materijalnu sigurnost u starosti. U tim zemljama poslodavci imaju zakonsku obavezu da osiguraju penzije radnicima. Poslodavci mogu da uplaćuju u penzijske kase, penzijske fondove ili direktno osiguranje života koje se u vidu rente isplaćuje po odlasku u penziju. Uz to, svi građani mogu da uplaćuju dobrovoljno penzijsko osiguranje, najčešće je reč o životnom rentnom osiguranju, ređe o penzijskim fondovima.[9] Radi održavanja poželjnog nivoa primanja u starosti države preduzimaju razne mere, donose se propise koji, pre svega kroz poresku politiku, stimulišu neživotna osiguranja. Posao obaveznog penzijskog osiguranja se u nekim zemljama poverava nacionalnim osiguravajućim kompanijama jer građani imaju u njih poverenje, a i od velikog su značaja za podršku razvoju ekonomije zemlje.

Uspešna reforma podrazumeva izradu niza zakonskih, podzakonskih i upravnih akata kako bi penzijsko osiguranje bilo zaokružen sistem koji će obezbediti socijalnu pravdu.[10] U Zakonu o osiguranju koji se primenjuje u Srbiji, dobrovoljnom osiguranju posvećeno je malo prostora. Ipak, najmanje razumljiv segment reforme penzijskog osiguranja odnosi se na to da nije predviđeno uvođenje obaveznog penzijskog osiguranja zaposlenih koje zaključuju poslodavci. Fondovi iz kojih se isplaćuju penzije zaposlenih posluju na bazi kapitalizacije i to je ono zbog čega imaju prednost u odnosu na javne fondove. Uvođenje dobrovoljnog osiguranja (treći stub) samo preko penzijskog fonda u zemlji sa niskim prosečnim platama i bez tradicije u tom

[6] *J.Pak, „Promene u pravu osiguranja Srbije u okviru evropskog razvoja prava osiguranja", Udruženje za pravo osiguranja Srbije, Zbornik radova, Palić, 2011, str. 121.*

[7] *Isto.*

[8] *Isto.*

[9] *Isto.*

[10] *Isto.*

poslu, takođe je diskutabilno. Trebalo je da sastavni deo reforme budu propisi koji bi većim brojem mera stimulisali razne vidove dobrovoljnog penzijskog osiguranja, pre svega životno rentno osiguranje. Reforma koja se bazira na drastičnom smanjenju davanja po osnovu obaveznog osiguranja i dobrovoljnom osiguranju koje je tek u povoju, nema dobre izglede da bude uspešna ako se uspešnom može smatrati samo ona reforma koja dugoročno štiti kako pojedinačne interese građana tako i šire nacionalne interese.[11]

U Srbiji je takođe zanemaren jedan važan način organizovanja osiguranja koji se, inače, u razvijenim zemljama uveliko koristi. Poznato je da neprofitna društva za uzajamno osiguranje u velikoj meri obezbeđuju upravo osiguranja koja imaju socijalnu funkciju (penzijsko, zdravstveno, osiguranje pomoći i nege u starosti). Reč je o društvima koja ne naplaćuju troškove svog poslovanja (kao što to rade društva za upravljanje penzijskim fondovima) i preko kojih se na najbolji način ostvaruje solidarnost onih koji žele da se zaštite od siromaštva u starosti. Zato bi bilo poželjno da se prouče iskustva drugih zemalja u vezi sa poslovanjem društava za uzajamno osiguranje kako bi se došlo do boljeg rešenja za kategorije građana kao što su npr. poljoprivrednici ili pripadnici samostalnih profesija. Očigledno, Zakon favorizuje osnivanje profitnih akcionarskih društava kao poželjnijeg načina organizovanja društva za osiguranje. Nasuprot tome, u razvijenim zemljama uslovi za osnivanje društava za uzajamno osiguranje bez kojih se, inače, ne može zamisliti dobra socijalna politika, povoljniji su nego za akcionarska društva. Otvoreno je i pitanje sigurnosti izvršavanja obaveza penzijskih fondova u budućnosti. To je velika prepreka za razvoj dobrovoljnog penzijskog osiguranja, jer iako je mala verovatnoća da obaveze fonda, odnosno osiguravača, neće moći da se izvrše, ta opasnost se ne može isključiti. U EU aktuelni su projekti koji imaju za cilj da se utvrde nadnacionalna pravila za garantovanje obaveza po osnovu dugoročnih ugovora o osiguranju. U nekim zemljama garantne šeme već postoje, bilo tako što se unapred osnivaju fondovi u koje uplaćuju svi osiguravači bilo što se predviđa osnivanje fondova koji se formiraju tek ako dođe do stečaja fonda ili društva za osiguranje. U NBS tvrde da je poslovanje ovih fondova sigurno s obzirom na to da se sredstva mogu ulagati samo u najsigurnije i najlikvidnije hartije od vrednosti. Ako je već tako, zašto ne postoji garancija da će obaveze fonda biti izvršene bez obzira na eventualan krah u njihovom poslovanju.[12]
Nesumnjivo, održiv penzijski sistem mora biti rezultat sveobuhvatnih ekonomskih, sociooloških, demografskih i drugih istraživanja. Obrazloženje da se reforma sprovodi jer postoji nepovoljan odnos radnog i izdržavanog stanovništva i starenje stanovništva ne uzima u obzir kompleksnost svih uzroka koji su doveli do problema u funkcionisanju našeg penzijskog osiguranja.[13] Problem velikog broja „izdržavanog“ stanovništva ne bi trebalo rešavati surovom reformom penzijskog sistema već pravednijom raspodelom društvenog bogatstva, usmeravanjem svih potencijala na privredni rast i povećanje zaposlenosti. Što se tiče starenja stanovništva treba napraviti uporednu studiju i utvrditi kakvo je stanje u Srbiji u odnosu na druge zemlje.

[11] *J. Pak, op.cit., str. 121.*
[12] *Isto.*
[13] *Isto.*

Podaci o povećanoj smrtnosti, kako penzionera tako i ljudi koji u najboljim godinama umiru od teških bolesti, navode na razmišljanje o tome koliko će građana Srbije doživeti penziju, i koliko će dugo oni kojima to pođe za rukom, moći da je koriste.[14]

1. Osnove penzijskog sistema

1.1. Definisanje penzijskog osiguranja i penzija

Sistem penzijskog osiguranja je izuzetno važan kako za pojedince tako i za celu društvenu zajednicu u okviru države. Pojedinci preko ovog sistema osiguranja obezbeđuju neophodna sredstva za nesmetan proces življenja u periodima kada je njihova zarađivačka sposobnost niska tj. u starijim godinama života. Sa druge strane, pošto se radi o dugoročnom osiguranju, jer se sredstva akumuliraju u proseku 30 i više godina, ona predstavljaju snažan investicioni podsticaj za svaku ekonomiju.

Zaključivanjem ugovora o penzijskom osiguranju korisnicima osiguranja se omogućava da, na osnovu uplaćenih sredstava doprinosa i prinosa na investiciona sredstva doprinosa, posle predviđenog broja godina (period penzionisanja) imaju redovna primanja na osnovu kojih bi održali zadovoljavajući nivo svog životnog standarda.[15]

1.2. Definicija penzije

Penzija predstavlja periodično primanje koje penzionisano lice dobija po osnovu penzijskog osiguranja. Ova naknada se može isplaćivati u obliku rente, mesečno, tromesečno, polugodišnje ili godišnje, u obliku paušalne sume ili mešovito.[16]

Penzija je sredstvo socijalne zaštite, novčana socijalna naknada koja se isplaćuje kada se navrše zakonom predviđene godine starosti, za slučaj invaliditeta i smrti (porodična penzija). Kao takva, u zavisnosti od toga kako se administrira i finansira, penzija može imati i karakter socijalne pomoći ili socijalnog osiguranja.[17]

Penzija koja se finansira iz budžeta ima karakter socijalne pomoći i obično se naziva socijalna penzija. Osnovna karakteristika po kojoj se socijalna penzija razlikuje od klasične penzije jeste činjenica da za nju nisu uplaćivani doprinosi, dakle u pitanju je čist transfer, a ne štednja ili osiguranje.

Socijalna penzija odnosi se na one koji nisu bili u mogućnosti da sebi uplaćuju doprinose. Ona se isplaćuje licima koja nemaju nikakve izvore prihoda kada napune

---

[14] J. Pak, op.cit., str. 122.

[15] T. Rakonjac-Antić, „Penzijsko i zdravstveno osiguranje", Centar za izdavačku delatnost ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2008, str. 4.

[16] J. Kočović, T. Rakonjac-Antić, „Rečnik pojmova iz penzijskog osiguranja", Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih Srbije, Beograd, 2007, str. 44.

[17] G. Matković, J. Bajec, B. Mijatović, B. Živković, K. Stanić K, „Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji", USAID i CLDS, Beograd, 2008, str. 9.

određeni broj godina. U Srbiji će pravo na ovu vrstu penzija moći da ostvare npr. domaćice na poljoprivrednim dobrima, nadničari, zemljoradnici i dr. koji nisu imali zaradu ili je ona bila tako niska da nisu bili u mogućnosti da uplaćuju doprinose.

U zavisnosti od uslova pod kojima je stečena, penzija može biti starosna, invalidska ili porodična.

Starosna penzija je periodična isplata koja treba da obezbedi prihod nakon penzionisanja u starost, isplaćuje se licima od strane države, kada napune određeni broj godina. Pravo na starosnu penziju je jedno od osnovnih prava po osnovu obaveznog penzijsko invalidskog osiguranja, koje osiguranik stiče ispunjavanjem uslova u pogledu navršenih godina života i dužine radnog staža.

Invalidska penzija kao i starosna penzija predstavlja periodičnu isplatu, koja se isplaćuje licima sa invaliditetom. Invalidnost podrazumeva da je kod osiguranika nastupio potpuni gubitak radne sposobnosti uzrokovan promenama u zdravstvenom stanju nastalim usled povreda na radu, profesionalne bolesti, povreda van rada ili bolešću, a koje ne mogu biti otklonjene lečenjem.

Porodična penzija je takođe periodična isplata na koju pravo mogu ostvariti članovi porodice preminulog osiguranika koji je navršio najmanje pet godina staža osiguranja ili je ispunio uslove za invalidsku penziju.

1.3. Načini ostvarivanja penzija

U većini zemalja penzije se mogu ostvariti na tri načina:

- Socijalnim osiguranjem tj. penzijskim osiguranjem u okviru socijalnog osiguranja
- Penzijskim osiguranjem finansiranim od strane poslodavaca kroz osnovni model i dopunske modele u koje se uključuju i zaposleni
- Individualnim penzijskim osiguranjem. [18]

Ovim načinima ostvarivanja penzija možemo priključiti i ostvarivanje penzija kroz rentni sistem penzijskog osiguranja u okviru osiguranja života.

Penzijsko osiguranje kao deo socijalnog osiguranja obezbeđuje elementarni nivo materijalne sigurnosti korisnika osiguranja. Programi socijalnog osiguranja su predviđeni i zakonom propisani za rešavanje kompleksnih socijalnih problema, usmereni na osiguranje rizika koje pojedinci teško mogu osigurati samostalno, neophodni zato što obezbeđuju osnovnu ekonomsku sigurnost.[19]

[18] *T. Rakonjac-Antić, op, cit., str. 5.*
[19] *Isto, str. 6.*

Penzijsko osiguranje kao deo socijalnog osiguranja je posebno važno za pojedince i porodice koje imaju ograničena finansijska sredstva. Zato je socijalno osiguranje neophodno posmatrati kao osnovnu finansijsku zaštitu, a ne kao izvor koji sam obezbeđuje značajan nivo životnog standarda. Pojedinci ukoliko žele potpunu finansijsku sigurnost, mogu zaključiti adekvatno osiguranje života koje će im omogućiti pokriće troškova za slučaj smrti, zdravstveno osiguranje za pokriće troškova lečenja usled bolesti a na ovaj način mogu obezbediti stvaranje željenog nivo životnog standarda kada odu u penziju. Socijalnim osiguranjem se obezbeđuje minimalna materijalna sigurnost stanovništva.

Prema izveštaju OECD-a za 2004. godinu najniže učešće rashoda za javna penzijska osiguranja u bruto domaćem proizvodu imaju Koreja 1.3%, Irska 3,2%, a u grupi zemalja koje imaju visoko učešće je i Srbija 14%. Prosek za zemlje OECD-a je 8,1%.

Tabela br. 1 – Procentualno učešće rashoda po osnovu javnog penzijskog osiguranja u bruto domaćem proitvodu po zemljama

Zemlja	**% od BDP**
Australija	4,30
Austrija	12,90
Belgija	11,20
Kanada	5,30
Republika Češka	7,60
Danska	6,50
Finska	8,00
Francuska	11,90
Nemačka	11,20
Grčka	13,40
Mađarska	7,70
Island	4,70
Irska	3,20
Italija	13,80
Japan	7,60
Koreja	1,30
Holandija	6,40
Norveška	4,80
Poljska	10,60
Slovačka	6,60
Srbija	14,00
Švedska	7,40
Švajcarska	7,40
Velika Britanija	8,30
SAD	6,10

Izvor: Izveštaj OECD-a za 2004. godinu

Penzijsko osiguranje finansirano od strane poslodavaca ili poslodavaca i zaposlenih

Planovi penzijskog osiguranja predstavljaju formalne sporazume kojim poslodavac svojim zaposlenima osigurava penziju u trenutku prestanka radnog odnosa.[20] Planovi penzijskog osiguranja finansirani od strane poslodavca veoma su rasprostranjeni iz više razloga: prvi razlog se odnosi na nedovoljnost sredstava penzijskog osiguranja na osnovu programa socijalnog osiguranja za održavanje zadovoljavajućeg nivoa životnog standarda budućih penzionera a drugi razlog odnosi se na određene poreske olakšice u vezi sa doprinosima ove vrste osiguranja. Po praviliu poslodavac plaća sve doprino se ili deo doprinosa na račun zaposlenih i može ih tretirati kao uobičajene i neophodne troškove poslovanja. Sa druge strane, zaposlenima se ne oporezuju doprinosi uplaćeni na njihov račun, niti se oporezuju investirana sredstva sve do trenutka njihove isplate. Npr. ako zaposleni želi samostalno da formira sredstva penzijskog osiguranja u visini od 100 novčanih jedinica a pri tome bi trebalo da plati porez u visini od 20% tj. 20 novčanih jedinica, za investiranje će ostati samo 80 novčanih jedinica, a ukoliko se zaposleni priključi poslodavčevom planu i raspolaže sa 100 novčanih jedinica, biće mu omogućeno investiranje svih 100 novčanih jedinica.

Doprinosi koje zaposleni pojedinac uplaćuje u poslodavčev kvalifikovani plan ne uračunavaju se u njegov redovni prihod i stoga nisu oporezivi.

Kada je reč o **individualnom penzijskom osiguranju** vlade pojedinih zemalja podstiču pojedince da štede za ostvarivanje penzija putem individualnih planova za penzionisanje koje karakterišu povoljni uslovi oporezivanja. Ovi planovi su dosta zastupljeni kod razvijenih zemalja kao dopunski i dobrovoljni oblici ostvarivanja penzija.

1.4. Podela penzijskog osiguranja prema kriterijumu obaveznosti

- **Obavezno (javno ili državno) penzijsko osiguranje**
- **Dobrovoljno (kolektivno ili individualno) osiguranje**“[21]

Javno ili državno penzijsko osiguranje zasnovano je na obaveznom izdvajanju doprinosa penzijskog osiguranja, koji zaposleni izdvajaju na teret zarada a poslodavci na teret troškova poslovanja. Kod obaveznog penzijskog osiguranja zakonom se precizno definišu načini na koji se sredstva doprinosa izdvajaju u fond, ali istovremeno i model prema kojem se prikupljena sredstva raspoređuju. Javno penzijsko osiguranje podrazumeva funkcionisanje po „pay as you go“ sistemu. Kod obaveznog penzijskog osiguranja ne postoji mogućnost slobodnog ugovaranja iznosa koje osiguranik prima pa tako i varijabilnih isplata naknada. Penzijske naknade kod obaveznog penzijskog osiguranja po pravilu su na niskom nivou, tako da veliki broj subjekata pristupa dobrovoljnom penzijskom osiguranju kao dopunskom obliku zaštite od rizika. [22]

---

[20] T. Rakonjac-Antić, op, cit., str. 6.
[21] T. Rakonjac-Antić, „Dobrovoljno penzijsko osiguranje” (Aktuarska i finansijska analiza), Ekonomski fakultet, Beograd, 2004, str. 13.
[22] T. Rakonjac-Antić, „Penzijsko i zdravstveno osiguranje”, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006, str. 25.

U nekim zemljama zakonom je predviđeno da obavezna osiguranja sprovode privatna društva za osiguranje ili penzijski fondovi. Reč je uglavnom o obaveznim osiguranjima koja obezbeđuju dopunsku penziju na osnovu penzijskih planova.

Dobrovoljno penzijsko osiguranje dodatni je oblik penzijskog osiguranja kojim pojedinac povećava iznos penzije iznad iznosa predviđenog obaveznim osiguranjem. Ono može da se obezbedi putem kolektivnih ugovora poslodavaca (sa penzijskim fondom ili društvima za osiguranje ako je reč o životnom rentnom osiguranju) ili individualnim ugovorima. Dobrovoljnom penzijskom osiguranju mogu pristupiti samo zaposleni ako je reč o zatvorenom penzijskom fondu ili isvi zainteresovani ako je reč o otvorenim penzjskim fondovima koji u okviru unapred definisanih godina starosti, obično između 20 i 60, uplaćuju sredstva doprinosa.[23] Odredbama ugovora zaključenog između ugovarača osiguranja i penzijskog fonda definišu se uslovi za ostvarenje naknade, minimalan broj godina potreban za ostvarenje prava, načini i rokovi uplate doprinosa/premija, odnosno isplate penzijskih naknada, raskid ugovora, prevremeni povrat sredstava doprinosa itd.

Dobrovoljno penzijsko osiguranje podrazumeva uzajamno (kolektivno) i individualno penzijsko osiguranje.[24]Kod dobrovoljnog kolektivnog penzijskog osiguranja doprinose/premije, plaćaju zaposleni ili i poslodavac zavisno od toga kako je predviđeno kolektivnim ugovorom o radu. Izdvajanje doprinosa od strane poslodavaca može se posmatrati kao dopunsko primanje zaposlenih (novčani dodatak na plate). Drugi oblik dobrovoljnog penzijskog osiguranja koji je rasprostranjeniji u razvijenim zemljama je individualno penzijsko osiguranje koji se zasniva na dobrovoljnim doprinosima osiguranika. [25]

Za razliku od obaveznog penzijskog osiguranja koje se zasniva na „pay as you go" sistemu finansiranja, dobrovoljno penzijsko osiguranje se bazira na sistemu kapitalizacije (funded sistem) kojim se akumulirana sredstava investiraju u hartije od vrednosti, nepokretnosti itd. na osnovu iznosa doprinosa i stečenih prinosa po osnovu njihovog investiranja, isplaćuju se dodatne penzije. Penzijska osiguranja na bazi kapitalizacije doprinosa povećavaju socijalnu sigurnost osiguranika i mogućnosti da se formirana štednja iskoristi za rentabilna ulaganja. Sigurno je da dobrovoljna penzijska osiguranja sve više dobijaju na značaju jer pojedincu stvaraju mogućnosti za veću sigurnost u penzionerskim danima. Važno je spomenuti da se u predstojećoj reformi penzijskog sistema obavezno mora naći mesta i za dobrovoljno penzijsko osiguranje.

Privatni penzijski sistemi predstavljaju planove u kojima posebno osnovane institucije, penzijski fondovi, nezavisno od države, preuzimaju obaveze i isplaćuju penzijske naknade. Njima mogu upravljati poslodavci, posebna društva za upravljanje, ili neko treće pravno lice. Ovi sistemi postoje paralelno sa javnim penzijskim sistemima, a u nekim zemljama delimično ili u potpunosti čine zamenu za javne penzijske sisteme.

[23] *T. Rakonjac-Antić, op. cit., str. 25.*
[24] *Isto, str. 26.*
[25] *Isto.*

Prema navodima iz knjige *Pensions and Insurance Before 1800: A Social History*, C.G.Lewin, Tuckwell Press, prva penzija po osnovu zaposlenja isplaćena je 1269. godine jednom činovniku u vojsci Henrika III. Isti autor navodi da je prvi poslovni penzijski fond organizovan u Britaniji1570. godine. Penzijski fond je nosio naziv 'Chatham Chest', isplaćivao je penzije mornarima, a finansirao se doprinosima na zarade mornara.[26]

Prvo savremeno privatno penzijsko osiguranje organizuje se u SAD-u 1900. godine u organizaciji Pensylvania Railroad (železnice Pensilvanije). Jaki industrijski lobiji značajno su uticali na društvena kretanja, te danas privatno penzijsko osiguranje dominantno utiče na penzije penzionera u razvijenim zemljama. U nekim zemljama privatno penzijsko osiguranje za poslodavca definisano je kao dobrovoljno dok je u nekim obavezno. Zbog potrebe za povećanim prihodima u kasnijoj dobi, od 1980. u zemljama Latinske Amerike počinje se razvijati i dobrovoljno privatno penzijsko osiguranje kao treći stub penzijskog sistema, koje se nakon prihvatanja od Svetske banke ubrzano širi na veliki broj zemalja širom sveta.

Primera radi, u SAD-u aktiva privatnih penzijskih fondova do 1996. godine iznosila je 2,7 triliona $, a u 1996. 3,1 trilion $. U 1995. godini postojalo je 693.400 privatnih penzijskih planova, a u 1996. godini taj broj iznosio je 696.224. Ukupan broj osiguranika iznosio je 91,7 milona, a najviše planova bilo je formirano u oblasti usluga, proizvodnim i trgovinskim preduzećima i transportu.[27]

1.5. Karakteristike izvora finansiranja penzijskog osiguranja i oblici isplata paenzija

Najčešći izvori finansiranja penzijskog osiguranja su doprinosi zaposlenih, dopeinosi poslodavaca i prihod od investiranih sredstava doprinosa. Izvori prihoda koji mogu poticati od doprinosa i prihoda po osnovu investiranih sredstava doprinosa trebalo bi da obezbede za svakog korisnika adekvatne penzije koje će im omogućiti ”mirnije penzionerske dane”.[28]

[26] *Z. Mihajlović , “Svijet osiguranj“a, Tectus, Zagreb, 2004 ,br. 3, str. 43.*
[27] *Isto.*
[28] *T. Rakonjac-Antić, op. cit., str. 11.*

Tabela br. 2 - Stope doprinosa za javni sistem penzijskog osiguranja

Država	Na teret zaposlenog	Na teret poslodavca	Ukupno
Austrija	10,20	12,60	22,80
Belgija	7,50	8,90	16,40
Bugarska	21,80	7,20	29,00
Republika Češka	6,50	21,50	28,00
Estonija	2,00	33,00	35,00
Finska	4,60	22,80	27,40
Francuska	6,60	9,80	16,40
Nemačka	9,80	9,80	19,50
Grčka	6,70	13,30	20,00
Mađarska	8,50	18,00	26,50
Irska	8,00	10,80	18,80
Italija	8,90	23,80	32,70
Poljska	16,30	16,30	32,60
Rumunija	11,70	23,30	35,00
Srbija	11,00	11,00	22,00
Slovačka	7,00	19,00	26,00
Slovenija	15,50	8,80	24,40

Izvor: U.S. Social Security Administration (2004)

Doprinosi kao osnovni izvor finansiranja penzijskog osiguranja predstavljaju instrument kojim se obezbeđuju sredstva za finansiranje penzija iz penzijskog osiguranja.

Oblici penzijskog osiguranja u odnosu na to koji subjekat uplaćuje doprinose u penzijski fond:

- Penzijsko osiguranje koje se zasniva na doprinosima zaposlenih
- Penzijsko osiguranje na osnovu doprinosa koje uplaćuje poslodavac
- Penzijsko osiguranje sa doprinosima koje uplaćuju i zaposleni i poslodavac

Penzijsko osiguranje može se zasnivati isključivo na osnovu doprinosa zaposlenih koji najčešće imaju određene poreske povlastice i predstavljaju unapred ugovoreni procentualni deo zarade koji se izdvaja u penzijski fond. Sa druge strane, penzijsko osiguranje može se bazirati isključivo na doprinosima poslodavca koji se, takođe ne oporezuju zato što se smatraju troškovima poslovanja. Najčešći slučaj je da kao glavni izvori finansiranja penzijskog osiguranja učestvuju i doprinosi zaposlenih i doprinosi poslodavaca. Uplate sredstava doprinosa zaposlenih i poslodavaca u penzijski fond mogu biti jednake, a mogu se i razlikovati. Doprinosi se mogu razlikovati i u zavisnosti o kojem obliku penzijskog osiguranja je reč, da li je u pitanju penzijsko osiguranje po osnovu invalidnosti, starosti itd.
Kao preduslova za ostvarivanje prava na starosnu penziju veoma je značajna kategorija ispunjenja neophodnih godina starosti za odlazak u penziju kao i minimalnog i maksimalnog broja godina uplaćivanja doprinosa. Najniži broj godina uplaćivanja sredstava doprinosa u našoj zemlji, prema jednom od uslova, može biti 15 godina radnog staža i ostvarivanje 65 godina starosti za muškarce i 60 godina starosti za žene.

Tabela br. 3 - Neophodne godine starosti kao uslov za odlazak u penziju

Država	Muškarci	Žene
Norveška	67	67
Danska	67	67
Švedska	65	65
Finska	65	65
Japan	65	65
Holandija	65	65
Irska	65	65
SAD	65	65
Kanada	65	65
Portugalija	65	65
Španija	65	65
Nemačka	65	65
Velika Britanija	65	60
Francuska	60	60
Italija	65	60
Slovenija	63	61
Bugarska	63	60 (od 2009. god)
Makedonija	64	62
Turska	60	58
Malta	61	60
Srbija	63 (65 od 2011. god)	58 (60 od 2011. god)
Rununija	65 (od 2015. god)	60 (od 2015. god)
Republika Češka	62	61
Hrvatska	65 (od 2008. god)	60 (od 2008. god)
Jermenija	65	63 (od 2011. god)
Ukrajna	60	55
Slovačka	60	53-57

Izvor: Ministarstvo rada Srbije (oktobar 2005. godine)

Tabela br. 4 - Alternativni uslovi za sticanje starosne penzije u Srbiji

	MUŠKARCI			ŽENE		
	Godina penzionisanja	**Dob**	**Minimalne godine**	**Godina penzionisanja**	**Dob**	**Minimalne godine**
Prvi uslov	**2011**	65 g	15	2011	60	15
Drugi uslov	**2011**	53g 4m	40	2011	53g	35g
	2012	53g 8m	40	2012	53g	35g
	2013	54g	40	2013	53g	35g 4m
	2014	54g 4m	40	2014	53g	35g 8m
	2015	54g 8m	40	2015	54g	36g
	2016	55g	40	2016	54g	36g 4m
	2017	55g 4m	40	2017	55g	36g 8m
	2018	55g 8m	40	2018	55g	37g
	2019	56g	40	2019	56g	37g 4m
	2020	56g 6m	40	2020	56g	37g 8m
	2021	57g	40	2021	57g	38g
	2022	57g 6m	40	2022	57g	38g
	2023	58g	40	2023	58g	38g
Treći uslov	45 godina penzionog osiguranja					

Izvor: Grupa autora, Penzione reforme u zemljama zapadnog balkana iz evropske perspektive, Projekat podrške od strane vlade kraljevine Norveške (2011)

Ugovorom koji se odnosi na penzijsko osiguranje definišu se i forme penzija, koje se mogu isplaćivati u obliku rente, paušalne sume ili mešovito.

Rentno isplaćivanje podrazumeva kontinuirane, uglavnom mesečne, tromesečne, polugodišnje ili godišnje isplate penzija. U našoj zemlji za najveći broj korisnika penzijskog osiguranja vrši se rentna isplata penzija. Kod većeg broja zemalja postoji mogućnost da se penzije isplate odjednom ili iz dva puta nakon penzionisanja. Mešovita isplata penzija podrzumeva kombinaciju rentnog isplaćivanja i isplaćivanja dela penzij u jednoj sumi.

1.6. Ciljevi penzijskog sistema

Generalno gledano, penzijski sistem ima više ciljeva, a najvažniji su ujednačavanje potrošnje i smanjenje siromaštva. Prema hipotezi o životnom ciklusu, pojedinci daju prednost ujednačenoj potrošnji. Oni maksimiraju svoju korisnost ujednačavanjem potrošnje tokom života, što znači da potrošnja u starosti treba da bude približno jednaka potrošnji koju je pojedinac ostvarivao tokom radnog veka. [29]

Ovo podrazumeva održanje životnog standarda na nivou pre penzionisanja. Koji je to nivo prihoda u starosti koji može da obezbedi održanje životnog standarda, koji je pojedinac ostvarivao pre penzionisanja, zavisi od velikog broja faktora i predmet je istraživanja većeg broja studija.

Penzijski sistem smatra se adekvatnim ukoliko ispunjava dva glavna cilja:
sprečavanje siromaštva u starosti (obezbeđivanje apsolutnog nivoa prihoda u starosti tj. apsolutnog životnog standarda) i održavanje prihoda u starosti koji su u skladu sa onim što su pojedinci ranije zarađivali (održanje relativnog životnog standarda).[30]

Oko prvog cilja postoji opšta saglasnost. Obezbeđenje drugog cilja – održanja prihoda u starosti – kontroverzno je po pitanju obaveznosti, uloge države, visine prihoda itd.

Tabela br. 5 - Osnovne karakteristike penzijskog sistema – ciljevi, rizici, merenje

Cilj	Rizik koji pokriva	Merenja/Indikator
Sprečavanje siromaštva	Rizik niskih zarada Rizik da nisu dovoljno dugo radili	Odnos minimalne penzije i prosečne zarade Stopa zamene za radnika koji zarađuje manje od proseka Indeks siromaštva i nejednakosti
Održavanje prihoda	Rizik dugovečnosti Miopija Vremenska nekonzistentnost	Stopa zamene za prosečnog radnika: hipotetička i stvarna

Izvor: „Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog osiguranja u Srbiji“, Grupa autora, SLBS, Beograd, 2009, str.12.

1.7. Osnovni indikatori penzijskog sistema

Postoji značajan broj indikatora penzijskog sistema. Odabir određenog indikatora u velikoj meri zavisi od onoga šta se želi izmeriti. Pošto penzijski sistem ima više ciljeva, i stog razloga je potrebno sagledati različite aspekte penzijskog sistema na osnovu jasno definisanih indikatora.
Najčešće korišćen indikator u penzijskim analizama jeste stopa zamene. I pored široke upotrebe stope zamene, ne postoji potpuno precizna definicija tog pojma i moguće je naići na različite pokazatelje koji se u literaturi nazivaju stopom zamene. Stopa zamene najčešće se definiše kao odnos prihoda nakon penzionisanja i prihoda

[29] *G. Matković, J. Bajec, B. Mijatović, B. Živković, K. Stanić, op. cit., str. 12.*
[30] *Isto.*

pre penzionisanja. Definisana na ovaj način, predstavlja mikro/pojedinačnu meru održanja prihoda u starosti. Stopu zamene je moguće izračunati na osnovu hipotetičkih ili stvarnih primanja. [31]

Hipotetička (teorijska) stopa zamene pokazuje koliku bi penziju radnik mogao da ostvari u odnosu na svoju prethodnu zaradu u hipotetičkoj situaciji, da je radio pun radni staž i da je tokom cele karijere ostvarivao prosečna primanja – osnovni slučaj. Hipotetička stopa zamene opisuje dizajn penzijskog sistema. Hipotetičke stope zamene moguće je računati kao sadašnje stope zamene – za lica koja se danas penzionišu, ili buduće (očekivane) stope koje pokazuju šta penzijski sistem može da pruži budućim penzionerima.[32]

Koji je zaista nivo održanja prihoda u starosti pokazuje stvarna stopa zamene. Ova mera pokazuje složenost radnog veka zaposlenog – različitu dužinu radnog staža, visinu primanja, profesionalni profil (ujednačena zarada tokom radnog veka ili uzlazna karijera) itd.[33] Izvori podataka za obračun stvarne stope zamene mogu biti ankete kao i administrativni podaci. U Srbiji su trenutno oba izvora podataka ograničena da bi se ovaj indikator obračunao i redovno pratio.

Odnos prosečne penzije i prosečne zarade je agregatni indikator koji je pandan stvarnoj stopi zamene na makronivou. Ovaj odnos pokazuje kakav je prosečan životni standard penzionera u odnosu na životni standard prosečnog radnika, pod pretpostavkom da su plate i penzije njihov glavni izvor prihoda.[34]Ovakav makro pokazatelj odražava razne opšte trendove, kao što je dužina uplaćivanja doprinosa, indeksacija penzija u isplati itd. Kad je reč o Srbiji, ovaj indikator obuhvata kretanje i visinu ne samo starosnih penzija, već i invalidskih i porodičnih.

Za analizu dizajna penzijskog sistema u kontekstu održanja apsolutnog životnog standarda moguće je koristiti odnos visine socijalne/minimalne penzije i prosečne zarade.

Koliko je penzijski sistem (ili sistem socijalne pomoći) uspešan u ostvarivanju obezbeđenja apsolutnog životnog standarda pokazuju indikatori tipa rizik od siromaštva penzionera, rizik od siromaštva stare populacije (pre i posle socijalnih naknada), indeksi nejednakosti itd.

Indeks penzijskih nadoknada pod kojim se podrazumeva usklađivanje penzija sa rastom zarada i/ili potrošačkih cena. Ukazuje na blagostanje penzionera u odnosu na populaciju zaposlenih. Npr. u Hrvatskoj se prvog januara i prvog jula penzije usklađuju 50% u odnosu na rast prosečne zarade i 50% u odnosu na rast troškova života u prethodnom polugodištu. U Francuskoj se usklađivanje vrši prema rastu troškova života. U Švedskoj u odnosu na rast zarada.

---

[31] *G. Matković, J. Bajec, B. Mijatović, B. Živković, K. Stanić, op. cit., str. 12*
[32] *Isto.*
[33] *Isto, str. 13.*
[34] *Isto.*

Stopa prosečne zamene predstavlja odnos prosečne penzije i prosečne zarade[35]. Pokazuje koliko iznosi procentualno prosečna penziju u odnosu na prosečnu zaradu. Npr. u Sloveniji je 68%, u Hrvatskoj oko 40% u našoj zemlji tokom 2007. godine iznosio je ispod 50%.

Racio zavisnosti je odnos broja aktivnih osiguranika onih koji uplaćuju doprinose i broja penzionera.[36] Mnoge države imaju većinom stariju populaciju ili imaju populaciju sa tendencijom intenzivnog starenja zato što je došlo do smanjenja stope fertiliteta i povećanja prosečne dužine života stanovništva. I kao posledica takvih kretanja javlja se intezivno opadanje ovog racia.
Npr. u Kanadi 1990. ovaj racio je bio 3,7:1 što znači da 3,7 radno aktivnih stanovnika je izdvajalo za penzije jednog penzionera. U Srbiji 2003. godine iznosio je 1,11:1 što je veoma alarmantno kada je u pitanju finansiranje javnog penzijskog osiguranja.

Tabela br. 6 - Odnos broja aktivnih osiguranika i broja penzionera u sedam najrazvijenijih zemalja 1990-1940.

Države	Odnos broja aktivnih stanovnika i broja penzionera	
	1990. godina	2040. godina
Kanada	3,7	1,5
Francuska	2,9	1,4
Nemačka	2,9	1,2
Italija	2,7	1,1
Japan	3,2	1,2
Velika Britanija	2,6	1,7
SAD	3,3	1,7

Izvor: Tatjana Rakonjac-Antić "Penzijsko i zdravstveno osiguranje", Centar za izdavačku delatnost, str. 14

1.8. Sistemi finansiranja penzijskog osiguranja

Penzije su, ili bi bar trebalo da budu, najpre socijalna, a potom i ekonmska kategorija. Ako se penzije definišu kao štednja za starost onda je jasno zašto. Štednja je jedna od najvažnijih ekonomskih kategorija koja u dobroj meri, preko veze sa investicijama, utiče na rast BDP. Veza između penzija i štednje može se zaključiti preko hipoteze životnog ciklusa. Logika ovog koncepta se svodi na to da su ljudi u jednom periodu svog života sposobniji za rad, odnosno više zarađuju nego što troše. To je period kada su ljudi radno aktivni[37]. Sa druge strane, postoji period kada, pre svega iz bioloških razloga, ljudi nisu u stanju da zarađuju i tada troše prethodno akumulirana sredstva. Ta akumulirana sredstva isplaćuju se starim ili nesposobnim licima u vidu penzija.

[35] *T. Rakonjac-Antić, op. cit., str.13.*
[36] *Isto, str. 14.*
[37] *Mnogi smatraju da je to period između 15. i 65. godine života*

U penzijskom sistemu akumuliraju se velika novčana sredstva čija je, u principu, osnovna karekteristika dugoročnost. Upravljanje ovim sredstvima odvija se putem penzijskih fondova koji predstavljaju jedne od najznačajnijih institucionalnih investitora na finansijskom tržištu. Penzijski fondovi generalno se mogu podeliti na:

- **Javne penzijske fondove**
- **Privatne penzijske fondove**

Određeni broj država poseduje izdvojene javne penzijske fondove kojim su npr. obuhvaéni zaposleni u vojnom sektoru, državna administracija itd. Sa druge strane, kod pojedinih zemalja u razvoju ne opstaju izdvojeni javni penzijski fondovi, već su oni spojeni sa sistemom opšteg socijalnog osiguranja koji obuhvata i program penzijskog osiguranja.[38]Javni penzijski fondovi formirani su sredstvima koja jednim delom izdvajaju zaposleni i poslodavci a drugi deo se izdvaja od strane države.
Najčešće se ispoljavaju preko:

- „pay as you go“ sistema, sistema tekućeg (godišnjeg) usklađivanja prihoda sa rashodima iz penzijskog osiguranja, kod kojeg je zastupljena distributivna funkcija, a takođe se ispoljavaju, ali ne tako često, i preko;
- „fully funded“ ili „capitalized“ sistema, sistema akumulacije kapitala, kod kojeg je prisutna značajna investiciona funkcija.

Za razliku od javnih penzijskih fondova, privatni penzijski fondovi najčešće se finansiraju preko „fully funded“ sistema.[39]

„Pay as you go sistem“

Distributivni ili “pay as you go” penzijski sistem takav je sistem u kojem se doprinosi za penzijsko osiguranje ne kapitalizuju. Tako, aktivni radnici (zajedno sa poslodavcima i vladom) finansiraju penzije penzionera i neaktivnih radnika obaveznim doprinosima i premijama. Na taj način stvaraju se međugeneracijske obaveze, gde aktivni radnici finansiraju novčana primanja penzionera, verujući da će budući aktivni radnici finansirati njihove vlastite penzije.[40]

Radi se, zapravo, o sistemu usklađivanja s rashodima iz penzijskog osiguranja, jer se sredstva doprinosa populacije zaposlenih u toku godine koriste za isplate penzijskih naknada u istoj godini. Kod ovog sistema uglavnom je zastupljena distributivna, a vrlo retko investiciona funkcija. Znači, sredstva doprinosa prikupljena u fond praktično se ne zadržavaju na računu fonda već se odmah kroz penzijske naknade isplaćuju penzionerima. Zato se ovaj sistem često naziva i „tekući koncept“ ili „sistem tekućeg finansiranja“.

Ovaj koncept dobro funkcioniše u zemljama gde je mlađe stanovništvo dominantno u strukturi stanovništva, kao i brzo rastućim ekonomijama. Sistem dobro funkcioniše

[38] *T. Rakonjac-Antić, op.cit., str. 15.*
[39] *Isto, str. 16.*
[40] *Grupa autora, Čileansko iskustvo, privatna rešenja javnih problema, Mate, Zagreb, 1996., str. 9.*

u početnom periodu kada je prisutan veliki broj aktivnih osiguranika uz manji broj korisnika, odnosno penzionera.

Procenjuje se da je za uspešno fukcionisanje sistema potrebno za naknadu jednog penzionera da doprinose izdvaja 3 – 3,5 i više aktivnih osiguranika.[41]

Problem ovog sistema predstavlja generalni trend starenja stanovništva, odnosno prosečnog trajanja života, što dovodi do sve većeg broja penzionera uz isti ili čak manji broj aktivnih osiguranika. Takav trend nameće povećanje stopa doprinosa koje poskupljuju rad i podstiču evaziju, odnosno izbegavanje plaćanja doprinosa. Zbog spomenute evazije i rada „na crno" javlja se disproporcija između prikupljenih sredstava doprinosa i potrebnih naknada, što dovodi do potrebe intervencije države. S obzirom na to da se distributivni sistem uglavnom koristi kod javnog penzijskog osiguranja, sistem se povremeno dopunjuje sredstvima koja obezbeđuje država. Kod velikog broja zemalja prisutan je deficit sredstava te država interveniše sredstvima iz budžeta ili dodatnim porezima, npr., na naftu i naftne derivate, duvan ili alkohol. Osim povećanja stope doprinosa, deficit se može smanjiti i nepopularnom merom smanjenja penzijskih naknada, što dodatno utiče na loše stanje penzionera.

Većina javnih penzijskih sistema bazira se na „pay as you go" sistemu finansiranja, te je u većini zemalja u kojim egzistira u krizi. Kriza je uzrokovana nepovoljnim demografskim kretanjima, odnosno smanjenjem stope nataliteta i smanjenjem stope mortaliteta, odnosno povećanjem broja starih osoba. Zbog toga su reforme ovih sistema nužne, te je većina zemalja u procesu primene reformi. Reforme se uglavnom odvijaju u tri osnovna pravca:

- razvijanje penzijskih programa na bazi kapitalizacije doprinosa uz smanjenje uticaja javnog penzijskog sistema;
- korigovanje stope doprinosa te godina potrebnih za odlazak u penziju i indeksiranje penzijskih naknada;
- povećanje poreza u drugim oblastima koje će se koristiti za pokriće rashoda javnog penzijskog osiguranja.

Penzijski sistemi bazirani na kapitalizaciji doprinosa („Fully funded" sistem)

Penzijski sistemi koji kao osnovu za isplatu penzija koriste akumulaciju sredstava klasifikuju se kao fundirani penzijski sistemi. [42]

Fully funded sistem finansiranja penzijskog osiguranja (potpuno fondovski sistem), u stručnoj literature često se naziva sistemom kapitalizovanih fondova ili sistemom akumulacije kapitala ili sistemom kapitalnih fondova. Sistem kapitalizacije podrazumeva da se uplaćeni doprinosi kapitalizuju i kao štednja za penzionerske dane služe za finansiranje isplata penzija.[43]

---

[41] Projekat: Reforma sistema penzijsko-invalidskog osiguranja, „Kratkoročno saniranje stanja u sistemu penzijsko-invalidskog osiguranja Srbije", Ekonomski institut, Beograd 1997., str.6.

[42] T. Rakonjac-Antić, op. cit., str. 13.

[43] Isto.

Visina penzijskih naknada ovde zavisi od uplaćenih doprinosa kao i od visine prinosa na investirana sredstva doprinosa. Pretežno mlađi preferiraju ovaj sistem jer su motivisani za izdvajanje doprinosa i na taj način formiranja štednje. Ovaj sistem nije prikladan za ranije penzionisanje iz razloga potrebnog dužeg perioda za oplodnju investiranih sredstava doprinosa, kako bi i naknade bile na potrebnom nivou. Sistem kapitalizacije najčešće se primenjuje kod privatnog, odnosno dobrovoljnog penzijskog osiguranj a retko kod javnog penzijskog osiguranja. Sistem kapitalizacije pretpostavlja funkcionisanje finansijskog tržišta kako bi doprinosi mogli biti investirani u različite vrednosne papire. Prinosi na investirana sredstva doprinosa povećavaju iznose penzijskih naknada, ali i daju podsticaj razvoju privrede, jer se velika sredstva ulažu u nove investicione projekte, što jača nacionalnu ekonomiju.

Veoma važno pitanje u većini zemalja jeste neminovna tranzicija „pay as you go“ sistema u „fully funded“ sistem. Ovo pitanje tretira svaka pojedina reforma penzijskog sistema kao jedno od najvažnijih za uspeh reforme.

1.9. Prednosti i nedostaci penzijskih sistema

Obe vrste penzijskih sistema imaju prednosti, ali i nedostatke. Osnovna ***prednost sistema tekućeg finansiranja*** je što on onemogućava da štednja za starost propadne na tržištu u vanrednim okolnostima kao što su ratovi, visoka inflacija i nepouzdane investicije što se može dogoditi kapitalizovanim penzijskim fondovima. Situacija koja je bila u Srbija početkom devedesetih godina 20 veka je dobar primer lošeg okruženja za kapitalizovane penzijske fondove. Ratno okruženje, hiperinflacija i nesigurne investicije koje su se u Srbiji ogledale u vidu devizne štednje, su uslovi u kojima penzijski fondovi mogu ostati bez sredstava i čak nestati.

Jedna od prednosti ovog sistema je što pruža sigurnost stanovništvu. Ljudi veruju da država neće dozvoliti da oni žive u siromaštvu kada ostare. Takođe, kod građana je i prisutan rizik od privatnih penzijskih fondova i njihovih ulaganja jer se sve to odigrava na dugi rok. Jako je teško za ljude da racionalno razmišljaju jer je veliko vremensko razgraničenje između akcije koju preduzimaju sada (uplaćivanje doprinosa) i posledica u budućnosti (isplata penzija). Velika neizvesnost je prisutna u celom procesu, pa ako treba da biraju između privatnih fondova i države, oni će u većini slučajeva odabrati državu, čak i po cenu nižih penzija.

Država ima redistributivnu ulogu u privredi. To nije izuzetak ni kod ovog penzijskog sistema jer se sredstva isplaćuju starim i nemoćnim ljudima i to je još jedna dobra osobina sistema tekućeg finansiranja. Ovaj redistributivni efekat ide preko tri kanala: od mladih ka starima, od bogatih ka siromašnima, od muškaraca ka ženama. Prvi kanal je već objašnjen - oni koji sada zarađuju finansiraju one koji su nekada zarađivali. Drugi kanal se ispoljava tako što se siromašnijim ljudima garantuju minimalne penzije, dok su bogatiji ljudi više opterećeni doprinosima. Treći kanal redistribucije se realizuje uz pomoć činjenice da žene žive duže od muškaraca što znači da one (u masi) primaju veće penzije od muškaraca.

Glavna ***mana sistema tekućeg finansiranja*** je njegovo loše funkcionisanje u uslovima kada se broj osiguranika smanjuje u odnosu na broj penzionera odnosno kada se odnos između broja penzionera i broja lica koja plaćaju doprinos (koeficijent zavisnosti)[44] povećava. Postoji nekoliko faktora koji utiču na povećavanje ovog koeficijenta:

• Rani odlasci u penziju. Ovaj faktor zavisi od zakonski postavljene starosne granice za odlazak u penziju. Starosna granica je različita od zemlje do zemlje, ali je kod većine zemalja prisutna tendencija njenog povećanja. Takođe, rani odlazak u penziju zavisi i od uslova pod kojima neko lice može dobiti penziju (invalidsku penziju). U slučajevima kada su ovi uslovi isuviše blagi veliki broj ljudi koristi ovu beneficiju što vrši dodatni pritisak na penzijski sistem u smislu da se povećava broj penzionera, a smanjuje broj zaposlenih.

• Demografski faktor - starenje stanovništva je posledica demografskih tendencija kako u zemljama u tranziciji tako i u zemljama u razvoju. Zbog razvoja medicine i poboljšanja kvaliteta života prosečna dužina života stanovništva se povećava. Ova nesumljivo pozitivna tendencija kombinovana sa sve nižim stopama fertiliteta utiče negativno na sistem tekućeg finasiranja jer sve manji broj zaposlenih treba da finansira sve veći broj penzionera.

• Smanjenje broja lica koja plaćaju doprinose. Do smanjenja broja lica koji plaćaju doprinose može doći po dva osnova. Sa jedne strane do ovoga može doći zbog smanjenja zaposlenosti, odnosno povećanja nezaposlenosti u jednoj zemlji. Drugi osnov zbog koga može doći do smanjenja prihoda od doprinosa jeste evazija (izbegavanje plaćanja poreza).

Kao posledica predhodnih tendencija prisutan je sve veći pritisak na penzijski sistem odnosno na zaposlene koji treba da, preko doprinosa koje uplaćuju, "izdržavaju" tekuće penzionere. Kao jedan od načina za prevazilaženje ovog problema primenjuje se povećanje stopa doprinosa. Međutim, ovo ima negativan efekat na konkurentnost preduzeća jer se povećavaju troškovi poslovanja što može izazivati dalje povećanje nezaposlenosti, poresku evaziju ili smanjenje zarada.

Veliki problem sistema tekućeg finansiranja je i zavisnost od države (vlade). U ovakvom sistemu, zbog navedenih faktora, prisutan je stalan deficit penzijskih fondova. Ovaj deficit se najčešće finansira transferima iz budžeta koji direktno zavise od države. U slučaju neodgovornih i populističkih vlada ovo može imati negativan uticaj ne samo na penzije već i na čitavu ekonomsku politiku i finansijsku stabilnost zemlje (na primer, ako postoji konstantan deficit penzijskog sistema vlada može, ako hoće da vodi populističku politiku i odžava socijalni mir redovnim isplatama penzija, krenuti u štampanje novca što dovodi do inflacije koja najviše pogađa upravo penzionere).

Veoma značajno za ovaj sistem je i postojanje izuzetno velikih oportunitetnih troškova. U ovom sistemu štednja za starost, odnosno doprinosi za penzijsko osiguranje, isplaćuju se tekućim penzionerima i idu direktno u potrošnju. Ukoliko bi doprinosi, u pravom

[44] *Neki autori ovaj koeficijent definišu kao odnos onih koji su u neaktivnom dobu prema onima koji su u aktivnom dobu u populaciji.*

smislu te reči, bili štednja za starost onda ne bi trebalo zaobići finansijska tržišta (naročito tržišta kapitala) gde bi se dobijala odgovarajuća stopa prinosa na uložena sredstva.

Ovom sistemu se zamera i prekid veze između individualnog doprinosa i individuane koristi. Ovo podrazumeva da penzije koje nekom licu treba da budu isplaćene u budućnosti ne zavise direktno od doprinosa koje je to lice uplaćivalo u svom radnom periodu već od doprinosa koji će uplaćivati drugi zaposleni kada to lice bude penzioner.

Mnogi autori ističu da sistem tekućeg finasiranja ima elemenata Poncijeve šeme.[45,] Poncijeva šema predstavlja investicione operacije koje plaćaju izuzetno velike prinose na uloženi kapital. Da bi ova šema opstala neophodno je da se stalno povećava broj ulagača, a isplate prethodnih ulagača se temelje na uplatama sadašnjih. Međutim, problem nastaje ukoliko se smanjuje broj investitora koji ulažu u sadašnjem trenutku. Tada ne može doći do isplata predhodnih ulagača i sistem puca. Sličnost Poncijeve šeme sa sistemom tekućeg usklanivanje je u tome što sadašnji radnici (sadašnji ulagači) finansiraju penzionere (predhodne ulagače). Sistem tekućeg finansiranja kao i Poncijeva šema opstaje samo ukoliko broj radnika (broj tekućih ulagača) brže raste od broja penzionera (predhodnih ulagača). U suprotnom finansiranje (isplate) nije moguće, sistem zapada u finansijske teškoće i nije održiv na dugi rok.

Sledeći nedostatak sistema tekućeg finansiranja proizilazi iz činjenice da on pruža veliki podstrek za prevremeni odlazak u penziju. Ovo zbog toga što u ovom sistemu ne postoji direktna veza između uplaćenih doprinosa i potencijalnih penzija kao u sistemu akumulacije kapitala gde su penzije određene predhodnim uplatama doprinosa i efikasnošću investiranja na tržištu kapitala. U sistemu tekućeg finansiranja nema velike razlike u visini penzija i ostalim beneficijama između ljudi koji su otišli u penziju sa, na primer 50 ili 60 godina starosti (naravno ako postoji takva zakonska mogućnost). Neki autori ističu da ovaj sistem negativno utiče na konkurentnost zemlje, odnosno preduzeća. Doprinosi u sistemu tekućeg finansiranja su po pravilu veći od doprinosa u sistemu akumulacije kapitala, pre svega zbog prinosa na ulaganja (kako u prvom sistemu ovaj prinos ne postoji, on mora biti konpenzovan većim doprinosima). Veći doprinosi povećavaju poresku evaziju što dalje smanjuje prihode po osnovu doprinosa. Isto tako, sistem tekućeg finansiranja uglavnom beleži konstantne deficite što iziskuje transfere iz budžeta i povećava javnu potrošnju.

Prednosti sistema akumulacije kapitala su nedostaci sistema tekućeg finansiranja. U ovom sistemu do pravog izražaja dolazi ekonomska funkcija penzija jer doprinosi predstavljaju štednju za starost. Plasiranjem doprinosa za penzisjko osiguranje na tržište kapitala doprinosi se uvećavaju za iznos prinosa na investicije i iz tog razloga je moguće smanjenje stope doprinosa što smanjuje troškove poslovanja i povećava konkurentnost preduzeća i privrede u celini. Takođe, ulaganjem na tržištu kapitala povećava se ukupna štednja u zemlji što, preko većeg obima investicija, utiče

[45] *A. Ilić, "Reforma penzionog sistema", radni dokument, Srpski Ekonomski Forum, Beograd, 2006., str. 7. Poncijeva šema je ime dobila po Čarlsu Ponciju koji je bio ozloglašen po tome što je koristio specifičnu tehniku za zgrtanje bogatstva kada je imigrirao iz Italije u SAD 1903. godine.*

na ekonomski rast, a dodatni efekat može biti i smanjenje spoljnotrgovinske neravnoteže ukoliko zemlja ima deficit u tekućem delu platnog bilansa[46].

U ovom sistemu menja se uloga države koja nije više da finansira eventualne deficite penzijskih fondova što može imati negativne posledice već se svodi na obezbeđivanje institucionalnog ambijenta za rad penzijskih fondova i tržišta kapitala.

U sistemu akumulacije kapitala uplate doprinosa su u direktnoj vezi sa budućim penzijama, odnosno postoji čvrsta veza između individualnog doprinosa i individualne koristi jer svako lice štedi za sebe na svom, posebnom računu. Kolektivistička šema se zamenjuje individulnom i ne postoji više međugeneracijska solidarnost. Razvija se tržište kapitala i povećava se njegova dubina i likvidnost.

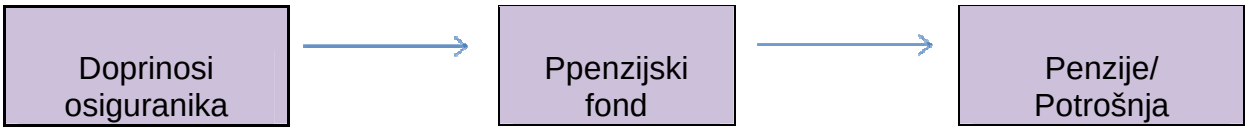
Postoje dva osnovna nedostatka sistema akumulacije kapitala:
- *Loše investicije akumuliranih sredstava i*
- *Nestabilnosti na tržištu kapitala i makroekonomska nestabilnost.*

Loše investicije na tržištu kapitala mogu uticati na obezvređivanje investicija, a zbog toga stari ljudi mogu ostati bez sredstava za život. Ovo se može sprečiti propisivanjem ulaganja u sigurne hartije od vrednosti i diversifikacijom rizika. Drugi nedostatak je znatno ozbiljniji. Makroekonomska nestabilnost (visoka inflacija), politička nestabilnost (ratovi) i nerazvijeno tržište kapitala takođe mogu dovesti do obezvređivanja uloga što može imati nesagledive posledice na penzijski, ali i na opšti privredni i politički sistem u jednoj zemlji. Inflacija ima izuzetno negativan uticaj na sistem akumulacije kapitala. Ulaganja u penzijske fondove su ulaganja na duži rok, a ukoliko postoji inflacija može doći do obezvređivanja sredstava.
Inflacija na godišnjem nivou ne mora biti velika, ali ukoliko postoji u relativno dugom vremenskom intervalu može smanjiti relativnu vrednost investicija. U sistemu tekućeg finansiranja inflacija nije problem jer se doprinosi odmah transferišu penzionerima odakle odmah idu u potrošnju. Međutim, iako je ovo veliki problem postoje načini za njegovo rešenje. Jedan od najefikasnijih je indeksacija. Vrednost uloga se stalno koriguje za rast inflacije tako da ne dolazi do realnog smanjenja vrednosti uloga. Takođe, postoji i mogućnost valutne klauzule, odnosno vezivanja uloga za neku čvrstu valutu kao što je dolar ili evro.

[46] *Ekonomska interpretacija je da, ukoliko zemlja poveća štednju uz nepromenjen odnos u državnom sektoru, uvoz se smanjuje a samim tim i spoljnotrgoinski deficit. Ovo je značajno za zemlje sa velikim deficitom kao što je Srbija.*

1.10. Penzijski sistem kao generator rasta i razvoja

Postavlja se pitanje može li penzijski sistim biti jedan od faktora razvoja u nekoj zemlji? Veliki broj autora na ovo pitanje odgovara pozitivno, a da bi se ovo ostvarilo oni ističu neophodost postojanja sistema akumulacije kapitala. U sistemu tekućeg finansiranja doprinosi koji se izdvajaju za penzije idu direktno u potrošnju, odnosno, državni penzijski fondovi vrše samo transfere novca od osiguranika (ljudi koji plaćaju doprinose) do penzionera. Zaobilazeći tržište kapitala ovaj novac ide direktno u potrošnju jer penzioneri, po pravilu, ne štede ili ako štede to su vrlo male količine novca.

Slika 1.

Tek ukoliko postoje investicije dolazi do rasta BDP. Investicije se finansiraju štednjom i tu dolazimo do ključne uloge penzijskog sistema. U ovom sistemu sredstva koja izdvajaju osiguranici se ne transferišu drugim licima već uz pomoć penzijskih fondova odlaze na tržište kapitala tj. berze. Na tržištu kapitala penzijski fondovi mogu kupovati različite vrste hartija od vrednosti, na primer obveznice ili akcije. Na ovaj način se, mogu finansirati kapitalne investicije države ili lokalnih vlasti. Ovo je naročito bitno za nerazvijene zemlje u kojima su neophodne investicije u infrastrukturu (putevi, luke, aerodromi i drugi kapitalni projekti) i telekomunikacije.

Investicije imaju dvostruku ulogu u razvoju zemlje:

1. One utiču na rast BDP i zaposlenosti kako u kratkom tako i u srednjem roku;
2. Razvojem infrastrukture stiču se neophodni uslovi za nove, naročito strane direktne investicije[47] što kasnije dovodi do rasta BDP.

Kako zemlje uglavnom nemaju dovoljno novca u budžetu za ovakve izdatke one su primorane da se zadužuju, a tržište kapitala je glavno mesto gde države nalaze novac da pokriju svoje deficite. Naravno, ova zaduživanja imaju svoju cenu, a ona se zove kamata koju dobijaju vlasnici obveznica.

Sa druge strane, i preduzeća u velikoj meri koriste tržišta kapitala kako bi finansirali investicije (na primer nova postrojenja, hale, tehnologija i drugo). Investicijama se uloženi novac uvećava i preduzeća svojim akcionarima isplaćuju dividende. Investiranjem novca prikupljenog po osnovu doprinosa na tržištu kapitala dolazi do dvostrukog efekta:

[47] *U mnogim istrživanjima se pokazuje da razvijena infrastrukturna i telekomunikaciona mreža ima izuzetan značaj za priliv stranih direktnih investicija. Takođe, ovaj faktor je izuzetno značajan za razvoj nerazvijenih područja i njihovo postavljanje na mapu investitora.*

1. Uloženi novac se uvećava na osnovu prinosa na uložena sredstva - kamata ili dividenda;
2. Dolazi do razvoja i rasta privrede, odnosno investicija i posledično BDP.

Slika 2.

Ovde je važno naglasiti opreznost pri ulaganju. Opreznost je bitna jer pogrešno uložena sredstva mogu biti izgubljena, a kako je taj novac namenjen starim licima kojima su to jedini prihodi ovo može dovesti i do velikih socijalnih problema. Da bi se sprečile ovakve situacije mora postojati zakonski propis u ovoj osetljivoj oblasti. Naročito su bitna zakonska pravila koja se tiču određivanja koja lica mogu upravljati penzijskim fondovima kao i određivanja vrsta hartija od vrednosti u koje se mogu ulagati sredstva iz penzijskih fondova. Lica koja upravljaju penzijskim fondovima moraju biti odgovorna i profesionalna sa znanjem i iskustvom u ovoj oblasti. Propisi u oblasti ulaganja prikupljenih sredstava u penzionom fondovima mora da vodi računa o sigurnosti plasmana, na prvom mestu. Prilikom plasmana na tržištu kapitala stalno postoji kontrast između profitabilnosti i sigurnosti. Veća profitabilnost (veći prinos na uložena sredstva) nosi sa sobom i veći rizik, ali veliki rizik prilikom ulaganja penzijskih fondova nije poželjan i zato treba ulagati u sigurnije hartije od vrednosti. Jedna od metoda kojim se može smanjiti rizik jeste diversifikacija rizika. Ona podrazumeva ulaganja u različite hartije od vrednosti, u različite sektore i na različitim lokacijama. S tim u vezi, poželjan portfolio treba da sadrži:

• Obveznice i druge hartije od vrednosti centralne banke, države i lokalnih vlasti;
• Obveznice stranih država;
• Obveznice najboljih domaćih i stranih preduzeća;
• Akcije najboljih stranih i domaćih preduzeća.

Pored ovoga izuzetno je važna i diversifikacija portfolija na različite sektore u privredi kako bi se povećala sigurnost i smanjili rizici. U mnogim zakonima o penzijskim fondovima u svetu dozvoljena su ulaganja u nekretnine kao u vid sigurnih ulaganja.

Da bi penzijski sistem u potpunosti doprineo razvoju i rastu neophodno je uspostaviti odgovarajući ambijent koji bi podsticao razvoj tržišta kapitala, a preko njega i privrede.

U tom cilju potrebno je:

• ***Uspostaviti makroekonomsku stabilnost*** - Ovo podrazumeva nisku stopu inflacije, stabilnu domaću valutu i stabilnu poresku politiku.

• ***Zaštititi svojinska prava, prava investitora i osigurati institucije bankrotstva i stečaja*** - Bez ispunjenih ovih uslova ne može se govoriti o razvoju tržišta kapitala, a samim tim ni o doprinosu penzijskog sistema razvoju privrede.

Postoje dva oblika stečaja, stečaj u obliku reorganizecije privrednog subjekta i stečaj u obliku bankrotstva. Kod stečaja u obliku reogranizacije privrednog subjekta se podrazumeva namirenje poverilaca prema usvojenom planu reorganizacije i to redefinisanjem dužničko-poverilačkih odnosa, statusnim promenama dužnika ili na drugi način koji je predviđen planom reorganizacije.[48]

Kod stečaja u obliku bankrotstva se podrazumeva namirenje poverilaca prodajom celokupne imovine stečajnog dužnika, odnosno stečajnog dužnika kao pravnog lica.

• ***Obezbediti aktivne poreske podsticaje*** - Poreski podsticaji se odnose na oslobođenje od poreza prilikom ulaganja u hartije od vrednosti (porez na prenos apsolutnih prava, porez na kapitalnu dobit), oslobođenje od dela poreza prilikom reinvestiranja profita, posebne olakšice za institucionalne investitore u dugom roku, ohrabrivanje dobrovoljnog penzijskog ulaganja putem poreske politike.
• ***Smanjiti broj propisa na tržišta kapitala*** - S tim u vezi potrebno je smanjiti restrikcije koje negativno utiču na razvoj tržišta kapitala.
• ***Izvršiti privatizaciju preduzeća*** - Ova pretpostavka je jako važna za zemlje u tranziciji gde je još uvek jedan broj preduzeća u državnom vlasništvu. Pre privatizacije preduzeća, potrebna sredstva uglavnom se nabavljaju od banaka u vidu kredita. Nakon privatizacije, sa promenom vlasničke strukture, stvaraju se osnove za prikupljanje nedostajućih sredstava na tržištu kapitala kroz emitovanje akcija i obveznica.
• ***Obezbediti razvoj konkurencije*** - Monopoli su po prirodi neefikasni i treba ići u pravcu sprečavanja monopola i povećavanja konkurentnosti. Na primer, ukoliko postoji monopol ili oligopol penzijskih fondova može doći do povećanja njihove provizije što smanjuje prinose osiguranika, a samim tim i njihove prihode po osnovu penzija.

1.11. Tranzicija od sistema tekućeg finansiranja ka trostubnom penzijskom sistemu

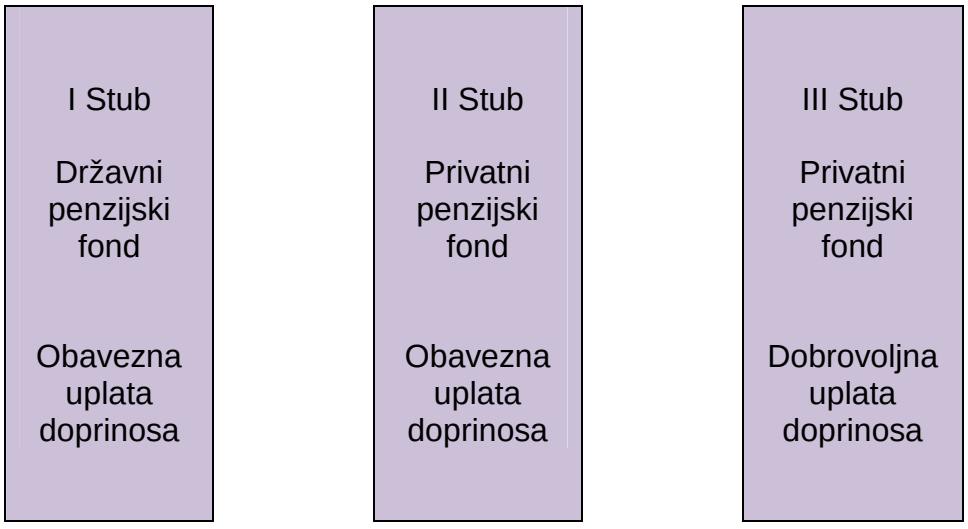
Nakon sagledavanja prednosti i nedostataka pojedinih penzijskih sistema može se reći da je sistem akumulacije kapitala u načelu superiorniji od sistema tekućeg finansiranja, ali i da sistem tekućeg finansiranja ima pozitivnih elemanata koji su značajni za funkcionisanje celog sistema. Imajući to u vidu postavlja se pitanje: šta je najbolje rešenje, odnosno kako uklopiti prethodna dva sistema u jedan, a pri tome iskoristiti samo pozitvne efekte oba?

Godine 1994, Svetska banka je objavila uticajni izveštaj pod nazivom: "Sprečavanje krize starog doba: politika zaštite starih i promovisanja razvoja[49]", u kome se ističu negativni efekti postojećih penzijskih sistema, a pre svega se stavlja naglasak na finansijskoj održivosti i sugeriše se njihova reforma. Prema ovoj analizi najbolji način da zemlje upravljaju svojim penzijskim troškovima jeste da stvore tzv. trostubni sistem:

[48] *Član 1, Zakon o stečaju, ("Službeni glasnik RS" 104/2009 od 16.12.2009.)*
[49] *Od tada Svetska banka publikuje mnoge izveštaje i radove u kojima podržava koncept utvrđen u spomenutom radu.*

• Prvi stub bi predstavljala šema sveobuhvatnog, obaveznog i javnog penzijskog osiguranja, zasnovana na sistemu tekućeg finansiranja. Ovaj sistem finansiran iz doprinosa obezbedio bi osnovnu finansijsku zaštitu i posebno je važno za pojedince i porodice koje imaju ograničena finansijska sredstva. Uporedo sa tim pooštrili bi se uslovi za sticanje prava na penziju kako bi se obezbedila finansijska stabilnost sistema.
• Drugi stub bi predstavljalo sveobuhvatno i obavezno, ali privatno penzijsko osiguranje, zasnovano na sistemu akumulacije kapitala. Ovo osiguranje ovbezbedilo bi se preko penzijskih fondova koji su u režimu privatne svojine. Sistem bi funkcionisao tako što bi se deo doprinosa (onaj koji ne ide u državni penzijski fond) uplaćivao u privatne fondove koji bi onda investirali na finansijskim tržištima.
• Treći stub predstavljalo bi dobrovoljno penzijsko osiguranje, a počivalo bi na dobrovoljnim uplatama premija osiguranja bilo poslodavaca u korist svojih zaposlenih, bilo samih zaposlenih u privatne penzijske fondove. Ovo je vrsta dopunskog osiguranja, što omogućava pojedincima da izaberu kako će raspodeliti svoje prihode u toku života.

Trostubni penzijski sistem je dobar zato što koristi dobre elemente i sistema tekućeg finansiranja i sistema akumulacije kapitala. Dobre strane sistema tekućeg finansiranja sadržane su u ovom sistemu u smislu da je jedan deo doprinosa u rukama države što ima posledice na rast sigurnosti i poverenja korisnika penzija. Sa druge strane, dobre strane sistema akumulacije kapitala uključene su u ovaj sistem na način koji obezbeđuje održivost penzijskog sistema i podsticanje štednje kao izvora rasta i razvoja.

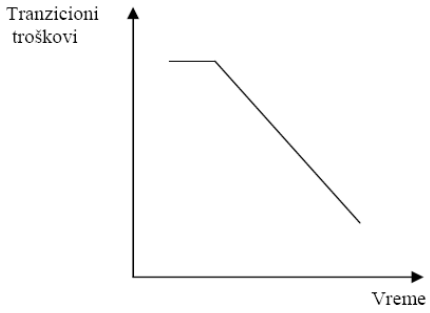

Slika 3. Trostubni penzijski sistem

Glavni problem je kako preći sa sistema tekućeg finansiranja na trostubni penzijski sistem. Novi sistem funkcioniše tako što se doprinosi, koji su se ranije uplaćivali u državni penzijski fond, sada dele u smislu da se jedan deo i dalje uplaćuje u državni, a ostatak ide u privatne penzijske fondove. Na primer, ako je ranije stopa doprinosa bila 22% na bruto platu i ako su se ti doprinosi uplaćivali u državni fond, sada se, recimo, 11% uplaćuje u državni, a 11% u privatni penzijski fond. Na ovaj način, država u svom penzionom fondu gubi deo sredstava za isplatu penzija postojećim penzionerima (onima

iz starog sistema) i budućim penzionerima kojima je ostalo malo godina do penzije i stoga ostaju u starom sistemu. Tako se produbljuje već postojeći deficit u državnom penzionom sistemu. Postoje nekoliko načina za smanjivanje ovog deficita, odnosno za pokrivanje tzv. tranzicionih troškova.[50]

Stavljanje ograničenja na postojeće rashode iz budžeta - Ukoliko je strateško opredeljenje države ka novom penzionom sistemu, onda se u prvim godinama tranzicije moraju žrtvovati pojedini rashodi i to kako tekući tako i kapitalni. Ova reforma mora biti pažljivo pripremljena i to tako da se javni rashodi polako smanjuju iz godine u godinu. Poželjno je ostvarivati budžetske suficite koji bi se polako prelili u umerene deficite u kriznim godinama tranzicije. Važno je premostiti prvih nekoliko godina jer se kasnije deficiti sve više i više smanjuju.[51]

Slika 4. Tranzicioni troškovi

Povećanje nivoa javnog duga - Emitovanjem državnih hartija od vrednosti država može pokrivati postojeće deficite. Ovo je naročito pogodno jer privatni penzijski fondovi moraju ulagati prikupljena sredstva, a državne HOV su izvor sigurnosti i likvidnosti. Ovo je pogodno i zbog dužine roka dospeća. Država je zainteresovana da se zaduži na što duži rok (15 - 20 godina) kako bi troškove pokrića deficita ravnomerno raspoređivala tokom godina. Sa druge strane, i privatnim penzijskim fondovima odgovara dugoročno investiranje jer prve isplate po osnovu penzija dospevaju tek za nekoliko (desetina) godina u zavisnosti od toga sa koliko godina se ulazi u novi penzijski sistem i koliko godina je potrebno za odlazak u penziju. Na primer, ako u trostubni penzijski sistem ulaze zaposleni sa najviše 50 godina (oni koji imaju preko 50 ostaju u starom sistemu), a minimalni broj godina za odlazak u penziju je 65 onda to znači da prve isplate penzija dospevaju tek za 15 godina. Treba imati u vidu da zakon izričito zahteva da je diversifikacija portfolija privatnih penzijskih fondova poželjna stvar pa ne treba sav novac od prikupljenih doprinosa investirati u državne hartije od vrednosti. Postoje slučajevi kada država nije mogla ispuniti svoje obaveze (Argentina, Rusija, Srbija) te bi ovakvi

[50] *A. Ilić, op.cit., str. 14.*
[51] *Isto.*

slučajevi mogli imati nesagledive posledice na celokupni ekonomski sistem jedne zemlje.

Korišćenjem novca od privatizacije u slučaju tranzicionih zemalja - Iako nije dobro prihode od privatizacije koristiti za tekuću potrošnju, ipak je poželjno deo deficita finansirati ovim novcem zato što je ulaganje u penzijonu reformu jedna vrsta investicija za budućnost.

Umereno povećanje doprinosa - Za kratko vreme umereno povećanje doprinosa od 2 - 3 procentna poena smanjilo bi tranzicione troškove i ne bi imalo loše efekte po konkurentnost države, odnosno preduzeća.

Ako je trostubni penzijski sistem bolji od sistema tekućeg finansiranja zašto onda većina država i dalje ima samo elemente drugog? Glavni problem su upravo tranzicioni troškovi, mada jedan deo problema leži i u politici.[52]

Ttranzicioni troškovi su skup izdatak za državu. (nezaposlenost, zatvaranje preduzeća, prekid proizvodnje i sl.) Ali, ono što je bitnije koristi od transformisanog penzijskog sistema se osećaju tek za nekoliko godina. Ako se stvari posmatraju iz ugla političara može se reći da njima ne ide u prilog da preduzimaju penzijsku reformu. Po definiciji, cilj političkih partija je dolazak i ostanak na vlasti, a da bi to ostvarili oni često moraju da povlače populističke poteze. Penzijska reforma to svakako nije. Umesto populističke politike trošenja para iz budžeta, penzijska reforma zahteva javnu štednju što smanjuje izglede za pobedu na sledećim izborima. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da su u Francuskoj i Italiji predložene penzijske reforme u devedesetim godinama 20 veka izazvale pad vlada.[53]

2. Reforme penzijskog sistema u Srbiji

2.1. Ciljevi reforme penzijskog sistema u Srbiji

Cilj sprovođenja penzijske reforme u Srbiji je uspostavljanje dugoročno održivog sistema kojim se obezbeđuje veća socijalna i materijalna sigurnost i viši ukupni nivo penzija.[54]

Osnovni motiv reforme sastoji se u tome da se penzijski sistem učini otpornijim na demografske i ekonomske potrese, efikasnijim, delotvornijim, fleksibilnijim u odnosu na potrebe i sklonosti pojedinaca i manje zavisnim od države.[55]

Posmatrano u širim razmerama očekuje se da će formiranje kapitalizovanih penzijskih fondova podići opšti nivo nacionalne štednje, doprineti razvoju i stabilizaciji finansijskog

[52] *Ilić A., op.cit., str. 15.*
[53] *Isto.*
[54] *www.garant-penzije.eu, DDOR Garant, od utorka 10. aprila 2012. god.*
[55] *Isto.*

tržišta, podstaći razvoj ekonomije obezbeđivanjem investicionih sredstava, smanjiti pritisak na javni budžet izazvan starenjem stanovništva i da će prihodi od investiranja smanjiti ukupni trošak koji čine penzije.[56]

2.2. Penzijski sistem Srbije

Obavezno penzijsko-invalidsko osiguranje u Srbiji zasniva se na tekućem finansiranju penzija i podrazumeva osiguranje od tri osnovne vrste rizika: starosti, nastanka invalidnosti i smrti osiguranika.
U okviru obaveznog državnog sistema, kao i u većini zemalja članica Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), organizovane su obe komponente penzijskog sistema – redistributivna komponenta i komponenta koja obezbeđuje održanje prihoda u starosti.

Obavezna komponenta koja obezbeđuje minimalni adekvatni prihod u starosti (apsolutni životni standard) zasniva se na minimalnoj penziji, a komponenta koja obezbeđuje održanje prihoda u starosti zasnovana je na bodovnom sistemu. Od kraja 2006. godine deo sistema predstavlja i dobrovoljna penzijska štednja u privatnim penzijskim fondovima. [57]
Ovakav dizajn penzijskog sistema rezultat je sveobuhvatne reforme penzijskog sistema u periodu 2001-2003. godine. Krajem 2005. godine, izvršene su određene izmene. Komponenta penzijskog sistema koji obezbeđuje apsolutni životni standard u Srbiji realizuje se kroz minimalnu penziju. Kada ispuni uslove za penzionisanje, osiguranik čija je penzija ispod zakonom propisanog nivoa, ostvaruje pravo na minimalnu penziju. Uslovi za penzionisanje su odgovarajuća starosna granica i minimalni radni staž.

Minimalna penzija u Srbiji trenutno iznosi nešto više od 12.000 dinara, tj. oko 20% prosečne bruto zarade. U sklopu zakonskih promena u periodu 2001-2003. godine zagarantovan je jedinstveni iznos minimalne penzije od 20% prosečne zarade, umesto do tada višestrukih minimalnih penzija, koje su bile u zavisnosti od dužine radnog staža. Izmenama s kraja 2005. godine minimalna penzija je povećana formalno na 25% zarade, ali kao posledica indeksiranja dva puta godišnje, kreće se između 20% i 22%. Visina minimalne penzije je u okvirima u kojima se kreću minimalne ili socijalne penzije u zemljama u okruženju, a nešto je niža nego što su naknade tog tipa u visoko razvijenim zemljama. [58]

Što se tiče apsolutnog životnog standarda penzionera indeks siromaštva u 2007. godini za penzionere iznosio je 5,5%. Vrednost indeksa statistički je značajno niža u odnosu na indeks siromaštva opšte populacije (6,6%). U 2002. godini penzioneri su bili pod većim rizikom od siromaštva od proseka. Indeks siromaštva penzionera iznosio je 15,9%, statistički značajno više u odnosu na prosek za opštu populaciju (14,0%). Otuda se

[56] *Ilić A., op.cit., str. 15.*
[57] *G. Matković, J. Bajec, B. Mijatović, B. Živković, K. Stanić, op.cit. str. 35.*
[58] *Isto.*

može zaključiti da je trend smanjenja siromaštva od 2002. do 2007. godine kod penzionera izraženiji nego u opštoj populaciji.[59]

Kada je u pitanju dizajn komponente penzijskog sistema koja održava prihod u starosti, tradicionalni sistem unapred definisane penzije reformisan je aprila 2003. godine kada je uveden tzv. bodovni sistem obračuna penzija. U obračun se uključuju celokupni radni staž i prihodi do pet prosečnih zarada. Bodovni sistem je vrlo transparentan, i odlično povezuje zarade tokom radnog veka sa penzijama.[60] Visina penzije određuje se tako što se lični bodovi pomnože s vrednošću opšteg boda na dan ostvarivanja prava. Lični bod se određuje na osnovu dužine staža i visine uplata doprinosa aproksimiranih na osnovu odnosa između zarade pojedinca i prosečne zarade u odgovarajućim godinama. Nominalna vrednost penzije dobija se množenjem ličnih bodova sa opštim bodom koji je izračunat tako da obezbedi u proseku jednak nivo penzija »starih« i »novih« penzionera. Zakon je predvideo da se opšti bod indeksira na isti način kao i penzije, kako bi se obezbedilo da ne postoje razlike između penzionera sa istom radnom istorijom, bez obzira na momenat kada se penzionišu. [61]

Uključivanjem u obračun celokupnog radnog veka umesto 10 najboljih godina omogućava se čvršće povezivanje visine penzije i uplaćivanih doprinosa, i eliminiše prelivanje ka onima koji ostvare izraziti napredak u karijeri ili izrazito veću platu u samo jednom delu svoje radne istorije. Takođe, ovaj metod povećava i preciznije utvrđuje razliku u visini penzije u zavisnosti od radnog staža. Novim zakonom iz 2003. godine takođe je predviđeno i da se za staž preko 40 godina povećava iznos penzije, što ranije nije bio slučaj, a sa idejom da se podstakne što duža aktivnost zaposlenih. Zakonskim promenama proširen je i obuhvat obaveznim penzijskim osiguranjem. Uvedena je obaveza plaćanja doprinosa za angažovanje preko autorskih honorara i ugovora o delu, kao i za rad preko omladinskih i studentskih zadruga, osim za mlađe od 27 godina koji su na redovnom školovanju. Angažovanje preko ugovora i kroz zadruge je u prethodnom periodu takođe bio rasprostranjen način za izbegavanje plaćanja doprinosa.

Po ovom osnovu povećani su prihodi penzijskog fonda, kao i pravednost sistema. Zakonom je uvedena i mogućnost da penzijsko osiguranje mogu da uplaćuju svi koji to žele, nezavisno od radnog statusa. Na ovaj način je i u I stub uvedena mogućnost dobrovoljnog penzijskog osiguranja. Reformisan je i način obračuna penzija za posebne beneficirane kategorije, koji je postao manje privilegovan. Novi način obračuna penzija u celini dobro povezuje uplaćene doprinose i buduću penziju. U tom smislu on bi mogao biti podsticajan u borbi protiv sive ekonomije.[62]

Način usklađivanja penzija u isplati i opšteg boda pretrpeo je više promena nakon 2000. godine. Od indeksacije sa zaradama koja je formalno bila na snazi do 2001. godine, prešlo se najpre na kvartalno indeksiranje kombinacijom porasta zarada i troškova života sa jednakim ponderom (50%:50%, tzv. švajcarska fomula), a zatim se izmenama 2005. godine prešlo na postepeno smanjenje pondera zarada, dok je od 2009. godine

[59] *A. Ilić, op.cit., str. 38.*
[60] *Isto.*
[61] *Isto.*
[62] *Isto, str. 40.*

predviđeno da penzije rastu samo po osnovu troškova života. Indeksiranje se od kraja 2005. godine vrši dva puta godišnje.[63]

Neto stopa zamene – iznos prve penzije u odnosu na poslednju zaradu – za one koji su doprinosili pun radni staž, u Srbiji iznosi nešto više od 70% poslednje zarade. U međunarodnom kontekstu, stopa zamene je trenutno na nivou EU-10 zemalja, a nešto niža nego u EU-15. Međutim, na dugi rok stopa zamene u Srbiji koja je izračunata na osnovu postojećeg zakonskog rešenja značajno je niža u odnosu na sve ostale evropske zemlje. To je posledica indeksiranja opšteg boda isključivo troškovima života, što je rešenje koje se ne može sresti praktično ni u jednoj zemlji. U isto vreme, razdvajanje indeksiranja opšteg boda i penzija u isplati dovelo bi do velikih nejednakosti.

Stopa zamene u Srbiji ne razlikuje se za različite nivoe primanja (tj. razlikuje se tek za one koji zarađuju petostruko više od proseka), što ukazuje na prirodu sistema u kojem visina penzije pojedinca zavisi od njegovih zarada tokom radnog veka. Prosečna penzija u 2008. godini, uz dva vanredna usklađivanja, iznosila je oko 19 hiljada dinara za penzionere iz osiguranja samostalnih delatnosti i zaposlenih, a nešto više od 7 hiljada dinara za penzionere poljoprivrednike. Međutim, značajan udeo penzionera iz osiguranja zaposlenih prima penzije ispod proseka – oko 60%.[64]

Odnos prosečne penzije i prosečne zarade u 2008. godini iznosi 58%. Imajući u vidu hipotetičku stopu zamene od oko 70%, mogli bismo da očekujemo viši odnos. Nekoliko je razloga što je odnos relativno nizak. Najpre treba istaći da se u prosečnu penziju uključuju primanja invalidskih i porodičnih penzionera, čiji je udeo visok, a primanja po logici osiguranja niža. U 2007. godini ukupan broj penzionera iznosio je preko 1,5 miliona.

Starosni penzioneri, iako najbrojniji, neznatno prelaze 50% ukupnog broja penzionera. Udeo invalidskih penzionera iznosi 24%, i dalje je veoma visok, i značajnim delom je to posledica izrazito liberalnih uslova za sticanje ovih prava u prošlosti.

Zatim, broj i udeo lica koja su stvarno ostvarili pravo na penziju, radeći pun radni staž, u Srbiji nije visok. Svega 223 hiljade penzionera u osiguranju zaposlenih ostvarilo je radni staž od preko 40, odnosno 35 godina za žene. Njihov udeo među starosnim penzionerima iznosi 37,8%, a u ukupnom broju penzionera iz ovog osiguranja tek 17,6%. Među ovim penzionerima su i oni koji su penziju ostvarili po posebnim propisima. Ako se izdvoje podaci za starosne penzionere i posebno za one koji su radili pun radni staž dobija se drugačija slika. Penzioneri iz osiguranja zaposlenih koji su radili najmanje pun radni vek, ostvarili su u proseku penziju koja je 2006. godine iznosila preko 90% prosečne plate. Prema aktuelnim zakonskim rešenjima (iz 2005. godine) starosna granica za penzionisanje postepeno se produžava i u 2011. godini dostiže 60 godina za žene i 65 godina za muškarce, za najmanje 15 godina radnog staža. Ova starosna granica utvrđena je višestrukim zakonskim promenama nakon 2000. godine. Starosna granica prema ranijim propisima bila je niža za 5 godina, ustanovljena je zakonom iz

[63] *A. Ilić, op.cit., str. 40.*
[64] *Isto str. 41.*

1965. godine i nije se menjala punih 35 godina uprkos produženju srednjeg trajanja života, poboljšanju zdravstvenih uslova i opštih uslova rada i privređivanja. Jedan od važnijih reformskih poteza 2001. godine bilo je povećanje starosne granice sa 55 na 58 godina za žene i sa 60 na 63 godine za muškarce (istovremeno je minimalna starosna granica pomerena sa 50 na 53 godine).

Stopa doprinosa za penzijsko-invalidsko osiguranje iznosi 22%. U osiguranju zaposlenih osnovica je zarada, a u osiguranju samostalnih delatnosti i poljoprivrednika oporeziva dobit odnosno prihod na koji se plaća porez.

Okvirna poređenja ukazuju nam na to da navedena stopa nije visoka u međunarodnim razmerama, da je niža nego u drugim zemljama u tranziciji, pogotovo kada se ima u vidu da se iz nje pokrivaju sva tri rizika (ne samo starost), pojedine naknade (tuđa nega i pomoć), kao i zdravstveno osiguranje penzionera.

Što se tiče dopunske komponente penzijskog sistema na dobrovoljnoj osnovi, u Srbiji je dobrovoljna štednja počela da se razvija u okviru osiguravajućih društava i na osnovu Zakona o osiguranju još 2001. godine. Formalno je ova komponenta penzijskog sistema regulisana tek krajem 2005. godine. Preuzet je koncept specijalizovanih penzijskih kompanija koje upravljaju penzijskim fondovima i ne bave se nijednom drugom delatnošću. Ovaj sistem reguliše i nadgleda Narodna banka Srbije. Fondovi tj. društva za upravljanje penzijskim fondovima su počela da dobijaju licence 2006. godine. Zakon propisuje maksimalnu visinu naknade (3% naknada pri uplati doprinosa i 2% naknada za upravljanje fondom). Ovaj nivo penzijskog sistema u Srbiji tek je u povoju, sa ukupnim brojem članova od oko 155 hiljada (stanje na kraju 2008. godine), od čega je samo 65 hiljada aktivno.

Investicije fondova su zakonski određene, a struktura portfolija je vrlo nepovoljna – najveći deo se investira u državne HOV i drži na računu kastodi banke. Ova struktura, kao posledica finansijske krize, dodatno se još pogoršala, tako da trenutno penzijski fondovi preko 50% svoje aktive drže na računima kastodi banke.

U periodu penzijske reforme 2001-2003. godine, po ugledu na druge zemlje u tranziciji, razmatrane mogućnosti da se reforma sistema koncipira tako da se on ne oslanja samo na tekuće finansiranje penzija kao na jedini stub sistema, već da se uvedu i drugi i treći stub po terminologiji Svetske banke.

Ova ideja je tada odbačena iz više razloga. U uslovima velikih nasleđenih dugova prema penzionerima i već visokog deficita u prvom stubu, najpre je procenjeno da bi tranzicioni troškovi uvođenja drugog stuba bili previsoki. Drugi važan razlog je svakako bila nerazvijenost finansijskih tržišta u Srbiji, i činjenica da privatni fondovi ne bi ni imali gotovo nikakav izbor za investiranje. Država nije imala adekvatan administrativni kapacitet za nadzor i kontrolu penzijskih fondova. U to vreme već su se pojavile i prve sumnje u efekte drugog stuba i prve analize nedovoljno ubedljivih prednosti njegovog uvođenja u drugim zemljama u tranziciji. Otuda su se reforme u prvom talasu zadržale na promenama državnog sistema baziranog na tekućem finansiranju, a 2006. godine formalno je uvedena i dobrovoljna komponenta penzijskog sistema.

O obaveznom sistemu štednje u privatnim fondovima (tzv. drugi stub) u Srbiji se veoma malo zna. Često se mogu čuti komentari i preporuke o što bržem uvođenju drugog stuba, iz kojih se stiče utisak da je to proveren recept uspešne penzijske reforme, za koju jedino nedostaje političke volje i hrabrosti.

2.3. Zakonski okvir penzijske reforme u Srbiji

Reformom penzijskog sistema u Srbiji izvršena je transformacija prvog stuba i uveden je treći stub dobrovoljno privatno penzijsko osiguranje.
Pomenuta reforma penzijskog sistema u Srbiji izvršena je septembra 2005. godine donošenjem sledećih zakona:
* Zakon o izmenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju;
* Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima;
* Zakon o uplati doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za pojedine kategorije;
* Zakon o javnom dugu Republike Srbije po osnovu preuzimanja obaveza Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih nastalih po osnovu neisplaćenih penzija.
*Zakon o javnom dugu Republike Srbije po osnovu preuzimanja obaveza Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje poljoprivrednika nastalih po osnovu neisplaćenih penzija i novčanih naknada.[65]

2.4. Neophodnost reforma penzijskog sistema u Srbiji i drugim zemljama

Reforma penzijskih sistema jedna je od najprisutnijih i ujedno najosetljivijih tema ukupnih reformskih procesa poslednjih decenija i u razvijenim i u tranzicionim zemljama. Dugoročni pritisak starenja stanovništva i produženje životnog veka, potreba da se smanji, odnosno dodatno predupredi siromaštvo među starima, neophodnost da se smanje fiskalni pritisci i pojeftini radna snaga, neadekvatnost pojedinih penzijskih šema i rešenja, snažni su pokretači reformi.

Sa druge strane, postoje veliki otpori promenama, ne samo od strane penzionera, već često i od celokupne radne populacije. U razvijenim zemljama ove promene su najčešće praćene burnim štrajkovima i protestima, dok su se u zemljama u tranziciji promene uglavnom odvijale paralelno sa drugim reformama u društvu, ponekad i bez dovoljno shvatanja o njihovom značaju ili snage da se iskaže organizovani otpor u atmosferi opšte nesigurnosti i gubitka ne samo zaposlenja, već i mnogih dotadašnjih socijalnih privilegija.
Reforme mogu da podrazumevaju samo parametarske promene, u smislu povećanja doprinosa ili smanjenja penzija, mogu dublje da zadru u pravila određivanja visine pojedinačnih penzija, nastojeći da ih u što većoj meri usklade sa visinom uplaćenih doprinosa i najzad, da podrazumevaju uvođenje suštinski drugačijih penzijskih sistema.

U zemljama u tranziciji reforme su najčeće bile koncipirane uz podršku Svetske banke u okviru tzv. tri stuba. Tipične reforme u modelu tri stuba podrazumevaju parametarske izmene prvog stuba (tekućeg, državnog PAYG sistema), uvođenje drugog stuba kroz

[65] *Republički glasnik RS, br. 85/05*

obaveznu dodatnu štednju mlađih osiguranika kod privatnih penzijskih fondova i razvoj dobrovoljnog penzijskog osiguranja, kao trećeg stuba penzijskog sistema.

Po ugledu na zemlje u tranziciji, i u Srbiji je tokom sveobuhvatne reforme penzijskog sistema u periodu 2001-2003. godine razmatrana mogućnost uvođenja obavezne štednje u privatnim penzijskim fondovima takozvanog drugog suba.

Iako je za penzijsku reformu potrebno mnogo vremena da bi se sagledali svi njeni efekti, sada već postoji desetogodišnje iskustvo nekoliko zemalja u tranziciji i još duže iskustvo zemalja Latinske Amerike koje su uvele ovu komponentu u svoje penzijske sisteme.

Vlade mnogih država suočile su se sa krizom nacionalnih penzijskih sistema. Postojeća demografska situacija (živi se duže, a rađa se manje dece) dovela je do toga da je sistem državnih penzija, koji se u većini zemalja javlja kao osnovni vid penzijskog osiguranja, postao neodrživ. S jedne strane, sistem državnih penzija je preskup za državu. Sa druge strane, ne osigurava penzije koje mogu da obezbede dostojanstven život u starosti.

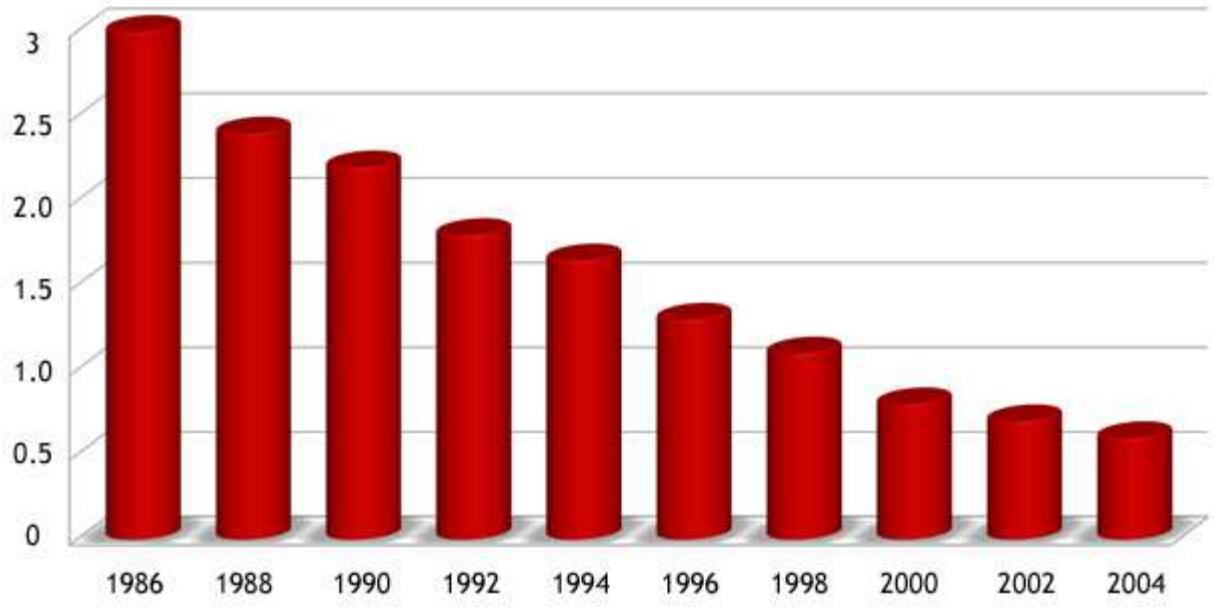
Sistem državnih penzija organizovan po Bizmarkovom modelu zasniva se na principu međugeneracijske solidarnosti odnosno sistemu tekućeg pay-as-you-go finansiranja. Aktivni osiguranici izdvajaju doprinose od zarada, da bi se od tako prikupljenih sredstava isplaćivale penzije. Uplaćena sredstva se ne zadržavaju naličnim računima osiguranika već se odmah vrši njihova dalja distribucija ka penzionerima.

Glavni faktor koji utiče na funkcionisanje sistema državnih penzija je odnos broja radno aktivnih stanovnika i broja korisnika penzija. Za zdravo funkcionisanje pay-as-you-go sistema potrebno je da bude 3-3,5 puta više aktivnih osiguranika od penzionera.[66]

Srbija ima veoma nepovoljne demografske karakteristike. Ako pogledamo grafikon primetićemo poražavajuće činjenice. Pre dvadeset godina bilo je 3,5 puta više radnika nego penzionera. Danas je 1,3 puta više radnika od penzionera.

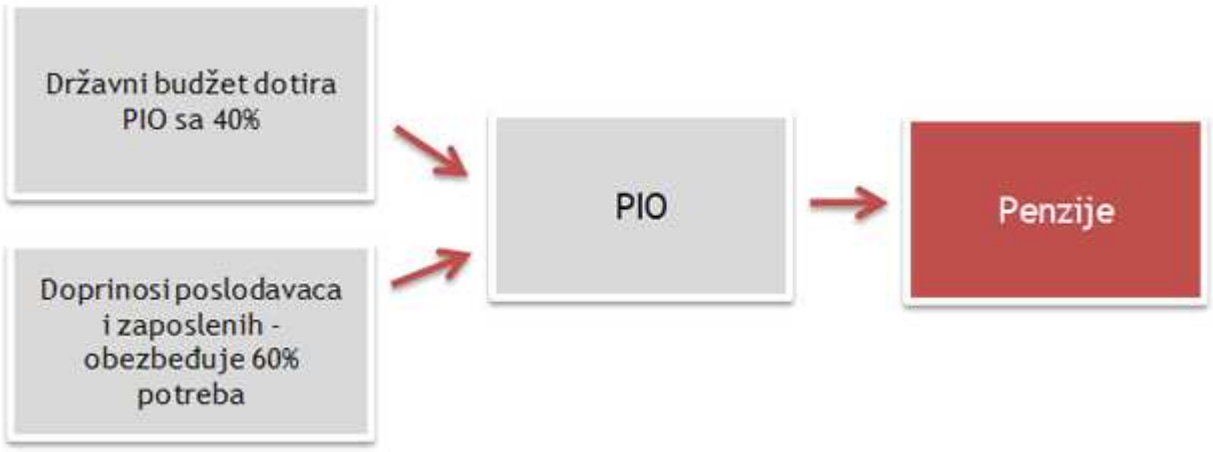
[66] *http://www.investicioni-fondovi.com, od ponedeljka 23. aprila 2012. godine.*

Grafikon br. 1 - Broj radnika koji izdvajaju doprinose za jednog penzionera za period 1986.-2004.

Izvor: Međunarodni monetarni fond, Zavod za zapošljavanje, Fond za PIO zaposlenih, Fond za PIO

Usled nepovoljnog odnosa aktivnih osiguranika i korisnika penzije država dotira penzijske nadoknade iz budžeta.Troškovi penzija u našoj zemlji učestvuju sa 14% u bruto društvenom proizvodu i među najvišima su u regionu. Da bi se isplatile sve penzije, država Srbija mora da izdvoji iz budžeta čak 40 % sredstava potrebnih za isplatu penzijskih nadoknada (u 2005. god. je to bilo oko 800 miliona evra, odnosno 65 milijardi dinara).

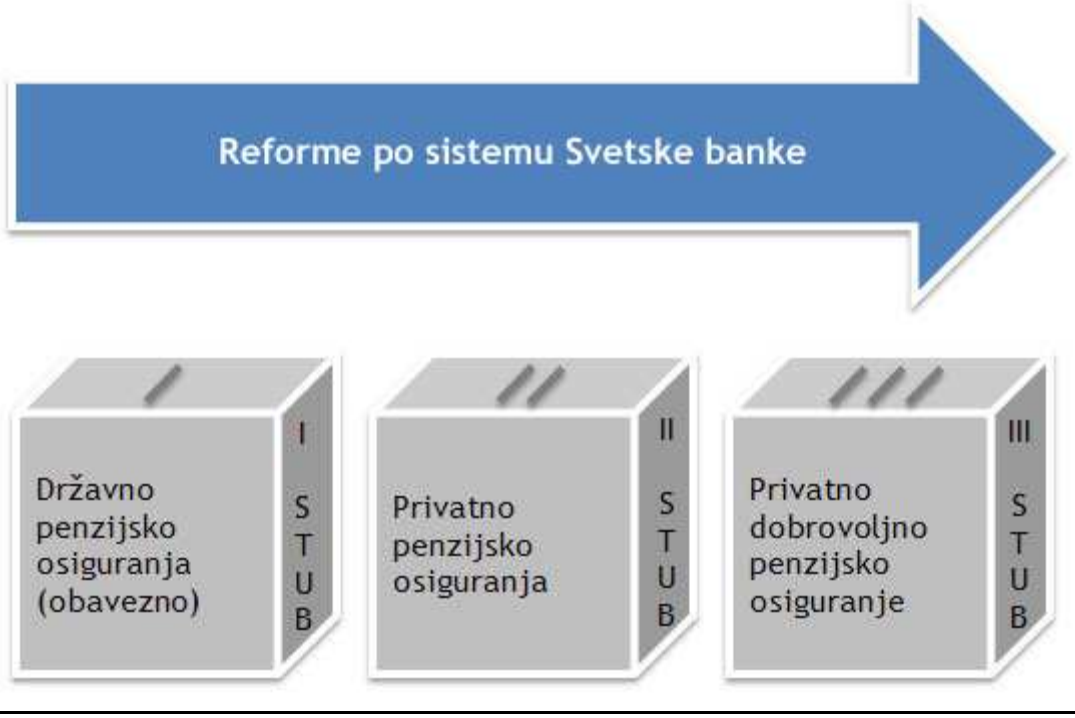

Izvor:DDORGarant

Slični razlozi uzrokovali su talas reformi penzijskih sistema širom Evrope. Suština penzijskih reformi ogleda se u uvođenju privatnog penzijskog osiguranja ikapitalizovanih penzijskih fondova. Sistem kapitalizacije podrazumeva da se sredstva

od uplaćenih doprinosa akumuliraju na ličnim računima članova, akumulirana sredstva se investiraju i na taj način se povećavaju iznosi penzijskih nadoknada.

U skladu sa nomenklaturom Svetske banke struktura penzijskih sistema prikazuje se u vidu tri stuba koja čine: državno penzijsko osiguranje, obavezno privatno penzijsko osiguranje, dobrovoljno privatno penzijsko osiguranje (odnosno članstvo u dobrovoljnim penzijskim fondovima)

Na osnovu čileanskog iskustva započele su reforme i u ostalim zemljama Latinske Amerike. Svetska banka je imala veoma aktivnu ulogu u iniciranju i u finansijskoj i u profesionalnoj podršci penzijskih reformi u zemljama Latinske Amerike i centralnoistočne Evrope. Penzione sisteme definisane baš na ovaj način ima samo mali broj zemalja u svetu, u kojima su Svetska banka i ostale međunarodne finansijske institucije imale veliku ulogu – to su zemlje Latinske Amerike i Centralnoistočne Evrope (konkretno Mađarska, Slovačka, Poljska, Estonija, Litvanija, Kazahstan, Ukrajina, Hrvatska, Bugarska, Rumunija, Makedonija).
Po ugledu na druge zemlje u tranziciji, i u Srbiji su razmatrane mogućnosti i da se reforma sistema koncipira tako da se ne oslanja samo na tekuće finansiranje penzija kao na jedini oslonac sistema, već da se uvedu i drugi i treći stub.

Ideja o brzom uvođenju drugog stuba kao što je već rečeno je odbačena iz više razloga. Izgleda da je ovakva opreznost bila na mestu jer je i sama Svetska banka, posle više od jedne decenije iskustva primena modela sa tri stuba u pojedinim zemljama, u svojim novijim izveštajima (2005. i 2006. godine) postala mnogo fleksibilnija u predlaganju konkretnih rešenja.

Sada je glavna poruka Svetske banke da se prilikom prevazilaženja krize obaveznog državnog osiguranja mora imati u vidu specifična situacija svake zemlje. Svetska banka svoj model više ne smatra nacrtom reforme koju zemlje klijenti treba da sprovedu, već okvirom koji mora imati u vidu specifičnosti situacije u datoj zemlji, od obima i karakteristika postojećeg državnog modela, preko vladinih administrativnih kapaciteta do fiskalnih i drugih ekonomskih i socijalnih okolnosti. [67]

Svetska banka je pokazala osetljivost na kritike iz teorijskog i empirijskog pravca, pa je i donekle izmenila koncepcijske sugestije. Tako za zemlje u kojima postoji veliki nefundirani PAYG sistem sa visokom pokrivenošću populacije i visokim implicitnim penzijskim dugom, kakva je Srbija, više nije sigurno da je dobro preći na drugi, fundirani stub.

Umesto modela sa tri stuba, Svetska banka predlaže model tj. okvir od pet stubova:

(0) Nulti stub, na osnovu koga se svim građanima u starosti (na primer posle 65. godine) isplaćuje osnovna ili socijalna penzija (u visini od, na primer, 20-25% prosečne zarade).

(I) Prvi stub, kao obavezni državni penzijski fond koji se finansira na uobičajen način putem doprinosa i tekućeg finansiranja.

(II) Drugi stub, kao obaveznu štednju u privatnim penzijskim fondovima.

(III) Treći stub, koji obuhvata dobrovoljne privatne penzijske fondove i koji uključuje individualnu štednju i penzijske planove.

(IV) Četvrti, odnosno, peti stub, kojima se u različitim oblicima obezbeđuje dodatna socijalna pomoć starima i drugi oblici pomoći starima koji su posebno ugroženi.[68]

Svetska banka je izmenila svoj osnovni model sa tri stuba na sistem sa pet stubova. Međutim, ona ne smatra da umesto tri stuba sada svi treba da primene pet stubova, već da svaka zemlja, u skladu sa svojim specifičnostima, treba da bira za sebe najpovoljnije rešenje bez obzira na broj stubova.

[67] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 47.*
[68] *Isto, str. 48.*

2.5. Transformacija I stuba

Prvi stub je obavezan, finansira se po principu tekućih prihoda i rashoda (pay-as-you-go), penzija je unapred definisana, a prihodi se obezbeđuju namenskim oporezivanjem (doprinosima) od strane države. Ovim stubom upravlja država, dakle upravljanje je centralizovano. Ovaj stub obezbeđuje redistributivnu funkciju – međugeneracijsku solidarnost.

Penzijskom reformom se predviđa postepeno pomeranje starosne granice za odlazak u penziju. Prema važećem zakonu ("Službeni glasnik RS", br. 34/03, 64/04 i 84/04) uslov za odlazak u starosnu penziju, do njegove dopune 2005. godine, iznosio je 63 godine za muškarce i 58 godina za žene, sa minimalno 20 godina penzijskog staža.
Reformom se postepeno pomera starosna granica na 65 godina za muškarce i 60 godina za žene sa minimalno 15 godina penzijskog staža i to sledećom dinamikom:

Godina u kojoj se stiče uslov za odlazak u starosnu penziju	Muškarci	Žene	Minimalni broj godina radnog staža
2006, 2007	63	58	20
2008	63,5	58,5	19
2009	64	59	18
2010	64,5	59	17
2011	65	60	15

Izvor: www.parlament.gov.rs

Prema važećem zakonu ("Službeni glasnik RS", br. 34/03, 64/04 i 84/04) obračun penzijskih nadoknada, do njegove dopune 2005. godine, se vršio prema švajcarskom modelu (što znači da su se penzije usklađivale sa porastom troškova života i sa porastom zarada). Indeksacija se vršila četiri puta godišnje: 1. januara; 1.aprila; 1 jula i 1. oktobra.

Nakon reforme prelazi se na indeksaciju penzijskih nadoknada dva puta godišnje: 1. aprila i 1. oktobra, s tim što se vrši postupni prelazak na usklađivanje zarada samo sa kretanjem troškova života i to prema sledećoj šemi:

Indeksacija penzijskih nadoknada	Porast ili smanjenje troškova života	Porast ili smanjenje zarada
1.april i 1. oktobar 2006	62.5%	37.5%
1.april i 1. oktobar 2007	75%	25%
1.april i 1. oktobar 2008	87.5%	12.5%

Izvor: www.parlament.gov.rs

Kao sastavni deo reforme prvog stuba je da Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje samostalnih delatnosti i Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje poljoprivrednika na dan 1. januara 2008. godine postaju jedan fond – Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, organizovan kao jedno pravno lice sa statusom organizacije za obavezno

socijalno osiguranje u kome se ostvaruju prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja i obezbeđuju sredstva za ovo osiguranje.

2.6. Da li će u Srbiji biti formiran II stub penzijskog osiguranja

Drugi stub predstavlja obaveznu štednju kojom upravljaju privatni penzijski fondovi. Upravljanje ovim stubom penzijskog sistema obično je decentralizovano na privatne kompanije. Penzija iz drugog stuba zavisi od uplaćenih doprinosa i sposobnosti izabranog fonda da ih dodatno uvećava, a rizik snosi korisnik.

Drugi stub odnosno obavezno privatno penzijsko osiguranje postoji u Hrvatskoj, Bugarskoj, Makedoniji, Poljskoj, Slovačkoj i dr. U Republici Češkoj, Sloveniji, Ukrajini drugi stub nije formiran, tako da strukturu penzijskog sistema čine prvi i treći stub.

Postavlja se pitanje da li će se Srbija odlučiti na uvođenje drugog stuba. To pitanje je krajnje neizvesno.

Sveukupno restruktuiranje penzijskog sistema sa uvođenjem sva tri stuba ima mnogobrojne pristalice.

Međutim, u poslednje vreme sve glasnije se čuju pobornici ideje da bi uvođenje drugog stuba dovelo do toga da bi ionako osiromašeni penzijski fondovi bili dodatno uskraćeni za deo uplata od doprinosa koji bi se slivao u obavezni privatni penzijski fond, što bi pitanje isplata postojećih obaveza prema penzionerima učinilo još težim.

Ideja o brzom uvođenju drugog stuba je odbačena iz više razloga. U uslovima velikih nasleđenih dugova prema penzionerima i već visokog deficita u prvom stubu, najpre je procenjeno da bi tranzicioni troškovi uvođenja drugog stuba bili previsoki. Nije bilo prostora za finansiranje tranzicionog troška ni kroz smanjenje penzija, ni kroz povećanje doprinosa koji su već previše opterećivali zarade. Procenjeno je takođe da bi oportunitetni troškovi finansiranja tranzicionog troška iz sredstava privatizacije bili visoki, imajući u vidu brojne moguće namene.

Drugi važan razlog je svakako bila nerazvijenost finansijskih tržišta u Srbiji, i činjenica da privatni fondovi ne bi ni imali gotovo nikakav izbor za investiranje. Takođe, u tom periodu država ne samo da nije imala administrativni kapacitet za nadzor i kontrolu, već se kao važno ograničenje postavilo i pitanje nepoverenja građana da štede, čak i u bankama. Bilo je politički neprihvatljivo primoravati građane da obavezno štede u privatnim fondovima imajući u vidu iskustva sa hiperinflacijom, oduzimanjem stare devizne štednje, pljačkom kroz piramidalne šeme, što je snažno i zvanično podržala i država.
Najzad, u to vreme su se već pojavile i prve sumnje u efekte drugog stuba i prve analize nedovoljno ubedljivih prednosti njegovog uvođenja u drugim zemljama u tranziciji.

U dosadašnjem toku reformi u Srbiji, odlučeno je da se penzijski sistem oslanja na dve komponente: na tekuće finansiranje penzija (PAYG), organizovano u okviru državnog fonda (I stub), i na razvoj dobrovoljne štednje za starost u privatnim penzijskim fondovima (III stub). Tokom prvog talasa reformi odbačena je ideja da se pored ove dve

komponente u penzijski sistem uključi i obavezna štednja u privatnim penzijskim fondovima, tzv. II stub. Pa se može zaključiti da ni danas uvođenje II stuba u Srbiji nije preporučljivo. Argumenti ovakvih zaključaka mogu se rezimirati na sledeći način:

Komparativni argument

Penzijski sistemi u svetu vrlo su složeni, često istorijski uslovljeni i nužno ne podrazumevaju postojanje komponente II stuba, odnosno obavezne štednje ili osiguranja za starost u privatnim penzijskim fondovima. II stub nije karakterističan za visokorazvijene zemlje, te se ne može tvrditi da je Srbija jedina zemlja koja nema ovu komponentu penzijskog sistema.
Sa izuzetkom samo četiri zemlje, obavezni državni sistemi sa tekućim PAYG finansiranjem penzija (I stub) prisutni su u svim zemljama OECD-a, i oni funkcionišu na veoma sličan način kao u Srbiji. Dobrovoljno penzijsko osiguranje i štednja za starost su takođe rasprostranjeni. II stub, međutim, nije karakterističan za sve zemlje.[69]

U visokorazvijenim zemljama dominiraju obavezni državni sistemi, razvijena je i dobrovoljna komponenta penzijskog sistema, ali preko 80% zemalja nije uvelo obaveznu štednju u privatnim fondovima. Drugim rečima, II stub u najvećem broju visokorazvijenih zemalja uopšte ne postoji. Uprkos relativno razvijenoj dobrovoljnoj komponenti, za prosečnog radnika državni PAYG sistem ima ključnu ulogu u ovim zemljama.

U istočnoevropskim zemljama dominiraju mešoviti sistemi, i u gotovo svim penzijskim sistemima, pored obaveznog državnog tekućeg finansiranja penzija, prisutan je i oblik obavezne štednje u privatnim penzijskim fondovima. Osim Srbije, komponentu obavezne štednje u privatnim fondovima nisu uvele samo još Republika Češka, Slovenija, Ukrajna, Crna Gora, Bosna i Hercegovina. U okolnostima finansijske krize, nekoliko zemalja preispituje ovu komponentu.

U latinoameričkim zemljama najčešće dominira II stub, kao jedina komponenta obaveznog penzijskog osiguranja/štednje, uz prisustvo i dobrovoljnog osiguranja.

Pojedinačna iskustva zemalja koje su uvele II stub

Uprkos razlikama, zajednička iskustava Mađarske i Hrvatske, koje su uvele II stub kao jedan deo penzijskog sistema, pokazuju da je realna stopa prinosa privatnih penzijskih fondova bila niska, dok su njihovi troškovi poslovanja bili vrlo visoki, uz umanjenje sredstava na računima budućih penzionera. Takođe, tržište privatnih penzijskih fondova vrlo brzo se monopolisalo, došlo je do njihove koncentracije, pa privatizacija u osnovi nije donela uobičajene prednosti konkurencije.[70] Zbog nerazvijenosti finansijskih tržišta i neophodne kontrole investicija radi smanjenja rizika, fondovi su sredstva dominantno ulagali u državne hartije od vrednosti. To znači da štednja prikupljena kroz penzijske fondove nije investirana u privredu i nije omogućila podsticanje privrednog rasta, već je

[69] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 193.*
[70] *Isto, str 194.*

omogućavala državi da više troši a to je uticalo na povećanje javnog duga. Tranzicioni trošak, implicitni ili eksplicitni, u oba slučaja bio je visok.[71]

Iskustva latinoameričkih zemalja su mešovita, među njima su i zemlje koje su odustale od obaveznosti II stuba tako što su ga suštinski pretvorile u dobrovoljno osiguranje. Za razliku od istočnoevropskog iskustva, uticaj privatnih penzijskih fondova na razvoj finansijskih tržišta u Latinskoj Americi bio je pozitivan. Iako manji nego u istočnoevropskim zemljama, i u ovim zemljama je, međutim, udeo ulaganja u državne obveznice bio znatan i čak značajnim delom odgovoran za visoke prinose. Takođe, bruto prinos ulaganja bio je visok, uz tendencije usporavanja poslednjih godina, i znatne fluktuacije vrednosti sa nepovoljnim posledicama za pojedince koji su se penzionisali u ranijim godinama. [72]
Kao i u istočnoevropskim zemljama naknade i troškovi poslovanja fondova vrlo su visoki. Ono što je zajedničko sa iskustvima istočnoevropskih zemalja jeste i mala konkurencija među administratorima penzijskih fondova. Posebno treba naglasiti čileansko iskustvo sa vrlo visokim tranzicionim troškom, koji i posle više od 28 godina još uvek traje. Najizrazitiji problem sa kojim su se zemlje Latinske Amerike suočile jeste nizak obuhvat ekonomski aktivnih pojedinaca penzijskim osiguranjem. U Čileu je uvođenje II stuba najviše pogodovalo pojedincima sa stabilnim i sigurnim zaposlenjem. Dalji planovi za reforme podrazumevaju državnu intervenciju i različite vrste angažovanja budžetskih sredstava za smanjenje siromaštva starih. [73]

Demografski argument

Starenje stanovništva je demografska realnost Srbije, kao i većine zemalja u svetu. Demografsko starenje je i jedan od osnovnih motiva za pokretanje penzijskih reformi. Pitanje je, da li uvođenje individualnih štednih računa u penzijski sistem predstavlja rešenje za sve veći udeo stare populacije.
Odgovor na ovo pitanje potvrdan je samo u slučaju da uvođenje privatnih fundiranih sistema u penzijski sistem podstiče štednju i investicije, i da zahvaljujući boljem uređenju tržišta rada i kapitala obezbeđuje veću proizvodnju u budućnosti. Iskustva drugih zemalja koje su se na ovaj eksperiment odlučile su različita, a ni na teorijskom planu ne postoje čvrsti zaključci. [74]
Nepovoljan odnos između broja onih koji uplaćuju doprinose i broja penzionera u Srbiji danas nije pretežno rezultat demografskog starenja već, pre svega, visoke nezaposlenosti i rasprostranjene sive ekonomije.

[71] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 194.*
[72] *Isto*.
[73] *Isto.*
[74] *Isto, str 195.*

Ekonomski argumenti – više penzije, veća štednja i investicije, brži privredni rast

Da li bi penzije budućih penzionera u Srbiji bile više?

Da bi penzije generacija koje su danas ekonomski aktivne uvođenjem II stuba bile više, potrebno je da se sredstva na individualnim računima usled investicionih prihoda uvećavaju više nego što penzije rastu prema penzijskoj formuli u PAYG sistemu.
Teorijski argumenti ukazuju da bi u redovnim uslovima, na duži rok i u dinamično efikasnoj privredi, realna kamatna stopa morala biti viša od stope privrednog rasta i od rasta zarada, te bi bruto prinosi na individualne račune trebalo da budu viši.

Visina penzija iz II stuba, ne zavisi od bruto prinosa, već i od administrativnih troškova privatnih penzijskih fondova, koji po prirodi stvari moraju da budu viši nego za centralizovani jedinstveni državni fond. Administrativni troškovi penzijskih fondova variraju, ali su po pravilu visoki. Njihova visina u konkretnim uslovima zavisi od konkurencije, a može se umanjiti centralizovanjem nekih delova administrativnih procedura.[75]

U Srbiji se ne može očekivati da usled konkurencije administrativni troškovi budu niski jer se u malim zemljama, kao što i iskustva drugih zemalja pokazuju, ovo tržište po pravilu brzo monopoliše, omogućavajući održanje naknada na višem nivou, sa visokim profitima za administratore.

I viši prinosi od kapitala nego od rada u budućnosti, mogu da se dovedu u pitanje ako rad usled starenja stanovništva postane "redak resurs". [76]

Posebo pitanje se odnosi na generacije kojima finansijska kriza, ratne godine i slične vanredne okolnosti umanje penzije. Poseban problem stvaraju ozbiljne finansijske krize, kao što je ova sadašnja, kada vrednost kapitala akumuliranog u penzijskim fondovima drastično opadne. Tako je u SAD za pola godine vrednost akcija prepolovljena, dok je u Srbiji pad bio daleko veći: za poslednje dve godine (od marta 2007. godine) vrednost indeksa Beleks je opala na jednu desetinu vrednosti.[77]Takav gubitak vrednosti ima razne nepovoljne posledice. Prvo, pojedinci koji se penzionišu tokom krize imaju znatno niže penzije nego oni koji se penzionišu pre krize, jer je vrednost kapitala na njihovom računu manja. Drugo, finansijska institucija koja isplaćuje penzije (penzijski fond ili osiguravajuće društvo za polisu osiguranja života u obliku rente) ulazi u krizu, jer su njene obaveze ostale iste, a vrednost njenog kapitala je smanjena. [78]

[75] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 196.*
[76] *Isto, str. 196.*
[77] *Isto.*
[78] *Isto, str. 197.*

Da li bi penzije sadašnjih penzionera u Srbiji bile više?

Penzije sadašnjih penzionera, ne mogu direktno da se povećaju uvođenjem II stuba, jer se njihove penzije obezbeđuju isključivo iz tekućeg PAYG državnog sistema. Uvođenje II stuba, međutim, povećava rizik da se penzije sadašnjih penzionera smanje, odnosno da sporije rastu.
Obaveza da pojedinci štede i u državnom i u privatnim penzijskim fondovima podrazumevala bi da se njihovi penzijski doprinosi dele, odnosno da se uplaćuju i u I i u II stub. To zapravo znači da bi stopa penzijskih doprinosa morala da poraste ili da bi ukupni doprinosi koji se slivaju u državni penzijski fond bili manji. Ekonomski je neodrživo da se znatnije poveća opterećenje zarada većim penzijskim doprinosima, jer bi to radnu snagu u Srbiju učinilo skupom i nekonkuretnom. Realno je očekivati da se u Srbiji usled uvođenja II stuba smanji priliv penzijskih doprinosa u državni, I stub sistema. Tako u državnom fondu nastaje (još veći) manjak za finansiranje penzija sadašnjih penzionera. [79]
Kao što se može videti na primeru drugih zemalja, ovaj manjak se može pokriti na više načina. Jedan od njih svakako je da država smanji/uspori rast penzija sadašnjih penzionera i da promeni pravila u I stubu kako bi smanjila ne samo deficit koji danas postoji, već i onaj koji bi nastao uvođenjem nove komponente u penzijski sistem. Ovo bi praktično značilo da se tranzicioni trošak prevaljuje na sadašnje generacije penzionera.

Potpuno je jasno da pored pitanja pravednosti takvog rešenja ono ima svoje limite ne samo političke već i ekonomske i socijalne prirode – od smanjenih motiva da se uplaćuju doprinosi do povećanog siromaštva među penzionerskom populacijom. U drugim zemljama ovakvo finansiranje tranzicionog troška pokazalo se nerealnim.

Da li bi uvođenje II stuba smanjilo ukupno opterećenje penzijskim rashodima?

Zagovornici ideje II stuba i u Srbiji pre svega ukazuju na problem visokih rashoda za penzije i veliki deficit u državnom penzijskom fondu. Glavni argument za uvođenje II stuba je smanjenje javnih rashoda za penzije.
Bez obzira na realnost tvrdnji o visini manjka, odnosno o njegovoj prirodi, problem visoke nezaposlenosti i malog broja osiguranika u Srbiji, u kontekstu razmatranja opravdanosti uvođenja II stuba pre svega treba razjasniti pitanje njegovog potencijalnog uticaja na ukupne penzijske rashode.
Javni rashodi za penzije mogu da se smanje tek kada počnu da se isplaćuju penzije iz oba sistema, i to pod uslovom da je II stub ispunio minimum za koji država garantuje. To je upravo i momenat kad tranzicioni trošak počinje da se smanjuje.

U zemljama kao što je Srbija, koje imaju snažan PAYG sistem, sa velikim brojem penzionera, pojavljuje se, visok tranzicioni trošak.

Penzijski rashodi se u kratkom i srednjem roku nikako ne smanjuju, već postoji problem dvostrukog finansiranja postojećeg i novog sistema, a smanjenje rashoda iz državnog sistema možemo očekivati tek u dalekoj budućnosti.

[79] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 198.*

Da li bi reformisani penzijski sistem bio manje redistributivan i podsticajniji za plaćanje doprinosa?

PAYG sistemima koji funkcionišu po principu unapred definisanih penzija često se zamera da omogućavaju redistribuciju te da su penzije pojedinaca u neskladu sa doprinosima koje su uplaćivali tokom svog radnog veka. Činjenica je da je reformama iz 2003. godine (uvođenje bodovnog sistema, prelazak sa deset najboljih godina na celokupan radni vek) Srbija u značajnoj meri smanjila redistributivnu komponentu. Prema empirijski dokumentovanim istraživanjima, visina penzija u Srbiji u visokoj je korelaciji sa zaradama pojedinaca tokom njihovog radnog veka. [80]

Osim toga, i u zemljama koje su prešle na II stub država iz budžeta na različite načine dodatno štiti pojedince sa vrlo niskim penzijama ili isplaćuje socijalne penzije. U celini posmatrano, redistribucija nije nužno obeležje I stuba, niti je nužno eliminisana čak ni u uslovima kada u penzijskom sistemu funkcionišu samo privatni penzijski fondovi.

Eventualni podsticaj za plaćanje penzijskih doprinosa u uslovima funkcionisanja II stuba može se naći u psihološkoj sferi, jer da pojedinac u svakom trenutku može da sagleda situaciju na svom individualnom računu, što može da ga motiviše da nastoji da u što većoj meri plaća penzijske doprinose

Da li bi uključivanje privatnih penzijskih fondova u Srbiji povećalo štednju, investicije i privredni rast? Da li bi u Srbiji došlo do razvoja tržišta kapitala?

Kao i u drugim istočnoevropskim zemljama, zbog faktora sigurnosti i nametnutih zakonskih ograničenja, kao i nedovoljnih investicionih opcija, penzijski fondovi bi najveći deo prikupljene štednje ulagali u državne obveznice, koje bi bile emitovane sa ciljem da se pokrije tranzicioni trošak, tj. manjak sredstava za isplatu penzija sadašnjim penzionerima iz državnog penzijskog fonda, a koji nastaje zbog uvođenja II stuba. Na taj način bi se, zadržao postojeći sistem po kome se penzije sadašnjih penzionera finansiraju iz tekućih doprinosa, i samo bi se uključio još jedan skupi posrednik – privatni penzijski fondovi.[81]

U celini posmatrano, sprovedena analiza pokazuje da u Srbiji danas još uvek nema uslova, a ni dovoljno ubedljivih opravdanja za uvođenje II stuba. Nedostatak uslova ogleda se, pre svega, u nerazvijenom finansijskom tržištu i nedovoljnom administrativnom kapacitetu za njegovu regulaciju. Visoki tranzicioni trošak podrazumeva vrlo velike izdatke sa neizvesnim rezultatima na dugi rok. Ono što je najvažnije, nema jasnog dokaza da bi uvođenjem II stuba za današnje generacije zaposlenih bili stvoreni uslovi za sigurniju i dovoljno visoku penziju.

[80] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 198.*
[81] *Isto.*

2.7. Tranzicioni trošak

Tranzicioni trošak nastaje pri uvođenju obavezne fundirane komponente tako što se u jednom dugom periodu pojavljuje potreba da se finansiraju dva penzijska sistema: postojeći PAYG, jer država mora da obezbedi finansiranje penzija postojećih penzionera, i novi sistem, koji se zasniva na akumulaciji doprinosa za buduće penzije. Zbog toga su potrebna dodatna sredstva da bi se finansirale postojeće obaveze prema sadašnjim i budućim penzionerima. To dvostruko finansiranje obično se ispoljava kroz odvajanje dela doprinosa, koji se do tada uplaćivao u državni fond i u obavezne privatne fondove i/ili kroz povećanje stope doprinosa. Visina tranzicionog troška zavisi od načina na koji je on definisan.[82]

Implicitni tranzicioni trošak je onaj trošak koji nastaje kao posledica uvođenja fundiranog sistema pri postojećem nivou stope doprinosa, a pod pretpostavkom zadržavanja postojećeg standarda penzionera.

Eksplicitni tranzicioni trošak je finansijski jaz koji se javlja pri uvođenju fundirane komponente, za koji je potrebno obezbediti dodatna finansijska sredstva. Ovde su eventualne uštede u PAYG sistemu po osnovu smanjenja životnog standarda postojećih penzionera već uzete u obzir. Ove definicije su u skladu sa terminima koji su definisani u najnovijem izveštaju Evropske komisije – bruto i neto tranzicioni trošak.[83]

Bruto tranzicioni trošak je definisan kao iznos doprinosa koji se transferišu u fundirani sistem pri postojećem nivou doprinosa.

Neto tranzicioni trošak je definisan kao razlika između doprinosa i obaveza u PAYG sistemu nakon uvođenja fundirane komponente (pod pretpostavkom da je sistem bio u balansu).[84]

[82] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 68.*
[83] *Isto.*
[84] *Isto.*

2.8. Osnovne karakteristike III stuba

Treći stub predstavlja dobrovoljnu štednju kojom upravljaju privatni penzijski fondovi, i on predstavlja dopunu penzija iz prvog i drugog stuba. I kod ovog modela finansijski rizik snosi korisnik.

Treba napomenuti da je Zakon o osiguranju 2004. godine predvideo dobrovoljno penzijsko osiguranje. A Zakonom o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planova koji se nalazi u sklopu pomenutog paketa zakona iz septembra meseca 2005. godie u Srbiji je počelo da sa rzvija dobrovoljno privatno penzijsko osiguranje. [85]

Istovremeno sa reformom državnog penzijskog sistema donošenjem Zakona o dobrovoljnim penzijskim fondovima i planovima regulisano je privatno penzijsko osiguranje tzv. treći stub modela penzijskog sistema. Suština predloženih rešenja je da se formiranjem i funkcionisanjem dobrovoljnih penzijskih fondova i penzijskih planova stvore uslovi da građani obezbede povećanje penzijskih prihoda uz penzije iz državnog penzijskog fonda. U te fondove sredstva dobrovoljno ulažu zaposleni i poslodavci. Sredstva na ličnim računima građana se akumuliraju sa mogućnošću utvrđivanja tačnog prinosa od investiranja. Isplata penzija zavisi od ranije uplaćivanih doprinosa i ostvarenog investicionog prinosa. Budući da je u ovom sistemu verovatna veća stopa prinosa nego u sistemu sa tekućim finansiranjem, da je verovatan pozitivan uticaj na nacionalnu štednju, ponudu rada i uključenje u penzijsko osiguranje. Dobrovoljno penzijsko osiguranje predstavlja dobru dopunu postojećem sistemu tekućeg finansiranja.

Iako se ocenjuje da je uvođenje dobrovoljnog penzijskog osiguranja izuzetno pozitivna stvar koja će doprineti poboljšljnju funkcionisanja sistema u celini, ipak, postoje i određene zamerke. Nadzor nad radom društva za upravljanje privatnim penzijskim fondovima vrši Narodna banka Srbije.[86]

Najpre, supervizija, odnosno kontrola privatnih penzijskih fondova je poverena NBS.
Iskustva drugih zemalja su pokazala da je za bolje obavljanje kontrole i nadzora fondova superiornije rešenje osnivanje posebne specijalizovane agencije nego proširivanje delatnosti postojećih institucija. Pored toga, loše je što uvođenje trećeg stuba nije adekvatno propraćeno u smislu marketinga, ali i edukacije. Ovo je značajno zbog: podizanja svesti osiguranika o važnosti štednje na ovaj način, pripreme penzijskih fondova za eventualno uvonenje II stuba kada će imati mnogo veću ulogu (iskustvo, menadžment, marketing) i razvoja tržišta kapitala. Iskustva drugihzemalja su jasno pokazala da su edukacija i marketing vrlo značajni faktori koji će opredeliti efikasnost uvođenja dobrovoljnog penzijskog osiguranja.[87]

2.9. Privatno penzijsko osiguranje u Srbiji

[85] *Zakon o osiguranju iz 2004 objavljen u "Službenom glasniku RS", br. 55/04, i njegovih izmena i dopuna objavljenih u "Službenom glasniku RS", br.70/04.*

[86] Član 68, *Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima,"Sl. glasnik RS", br.85/2005 i 31/2011.*

[87] *Ilić A., op.cit., str. 32.*

U Srbiji se građani i pored osnivanja dobrovoljnih penzijskih fondova više opredeljuju za životno osiguranje kao način štednje za starost.[88] I pored toga što se ukazuje na neophodnost i prednost ulaganja u penzijske fondove, od osnivanja prvih fondova pa do danas nema većih pomaka. Dobrovoljnim penzijskom osiguranjem smatra se štednja putem penzijskih fondova jer je u oblasti dopunskih penzija donet samo zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima.[89] Međutim, država ne stimuliše druge vidove dopunskih penzija, a pre svega kolektivno rentno osiguranje života odgovarajućom poreskom politikom i posebnim propisima o kolektivnom osiguranju. Drugi penzijski stub koji nije uveden u Srbiji je veoma važan i doprinosi tome da veliki broj zaposlenih obezbedi dopunske penzije[90]. Prednost drugog stuba, tj. kolektivnog osiguranje radnika koje zaključuju poslodavci je u tome što ne mora biti obavezno i ne ograničava se samo na penzijske fondove. Penzijski fondovi su jedan od instrumenata obezbeđenja dopunskih penzija na osnovu kolektivnih ugovora koje u pravu većeg broja zemalja poslodavac zaključuje sa društvom za osiguranje ili sa penzijskim fondom.

Sigurnu starost obezbeđuju, prevashodno, socijalna i materijalna sigurnost. Ako ona postoji kao osnovna pretpostavka, svi drugi problemi primereni tom životnom dobu brže se i lakše rešavaju. Stoga je važno da se i o ovom pitanju nešto kaže, kao i o svim ostalim temama (zdravlje, kvalitet života, fizičke i mentalne aktivnosti, međugeneracijski odnosi, diskriminacija i dr.).

Kao najpouzdaniji podatak za sagledavanje materijalnog i socijalnog položaja penzionera je visina penzije koju penzioneri primaju. Stanje s tim u vezi, prema izveštaju Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje u maju 2010. godine bilo je sledeće:

Ukupan broj penzionera je 1.614.251. Od tog broja u osiguranju zaposlenih je 1.333.467 penzionera, u osiguranju samostalnih delatnosti 56.379, a u poljoprivrednom osiguranju 224.405 penzionera.

Od ukupnog broja penzionera:

- penziju do najnižeg iznosa, koja je 11.088 dinara u osiguranju zaposlenih i samostalnih delatnosti, odnosno 8.384. dinara u osiguranju poljoprivrednika, ostvaruje 410.005 penzionera. Od ovog broja iz osiguranja zaposlenih je 187.235 penzionera, iz osiguranja samostalne delatnosti 9.436, a iz osiguranja poljoprivrednika 213.334 penzionera, što je u odnosu na ukupan broj penzionera 25 odsto.
- penziju od najniže do prosečnog iznosa penzije, koja je u maju 2010. godine u osiguranju zaposlenih iznosila 21.750, u osiguranju samostalnih delatnosti 21.305 a u osiguranju poljoprivrednika 8.160 dinara, ostvaruje 620.949 penzionera. Od toga 599.481 iz osiguranja zaposlenih i 21.486 iz osiguranja samostalnih delatnosti, što je u odnosu na ukupan broj penzionera 39 odsto.

[88] D. Mrkšić, A. Vuksanović, „Osiguranje života – svet, Srbija – procena budućih izazova i mogućnosti", Usklađivanje osiguranja Srbije sa sistemom osiguranja EU, VIII savetovanje Udruženja za pravo osiguranja, Zbornik radova, Palić, 2007, str. 250.
[89] S. Marsenić, „Dobrovoljni penzijski fondovi – dopunska penzija i bez staža", Tokovi osiguranja, br. 4/2010, str. 3.
[90] J. Pak, op.cit., str. 340.

- penziju od prosečne penzije do prosečnog iznosa neto zarade, koja je u maju 2010. godine iznosila 33.463 dinara, ostvaruje 394.968 penzionera. Od ovog broja penzionera iz osiguranja zaposlenih je 371.754, iz osiguranja samostalnih delatnosti 12.143 i iz poljoprivrednog osiguranja 11.071, što u odnosu na ukupan broj penzionera iznosi 25 odsto.
- penziju od iznosa prosečne neto zarade do iznosa prosečne bruto zarade, koja je u maju iznosila 46.454 dinara, ostvaruje 134.023 penzionera. Od tog broja iz osiguranja zaposlenih je 124.044 i iz osiguranja samostalnih delatnosti 9.979 penzionera (ukupno osam odsto penzionera.)
- penziju iznad prosečne bruto zarade tj. iznad 46.454 dinara, ostvaruje 54.306 penzionera (iz osiguranja zaposlenih 50.953, iz osiguranja samostalnih delatnosti 3.353), ili ukupno tri odsto penzionera.[91]

Iz podataka se vidi da penzija nema više onu funkciju koju je imala, a to je da kao ekonomska kategorija obezbeđuje materijalnu i socijalnu sigurnost penzionera. Brojnim reformskim promenama penzija je svedena na socijalno davanje a većina penzionera na korisnike socijalne pomoći sa tendencijom daljeg pogoršanja tog stanja. Penzioneri to stoički podnose ne zato što to smatraju ispravnim rešenjem već zato što su u životnom dobu kad više ne mogu da se organizuju i pruže adekvatan otpor.

Sa visinom najniže penzije od 11.088 (odnosno 8.384) dinara, za 410.005 penzionera, ne obezbeđuje se nikakva materijalna sigurnost.

Za oko 65 odsto od ukupnog broja ili za oko milion penzionera, koji ostvaruju penziju u visini do prosečnog iznosa penzije, tj. do 21.750 dinara, takođe se ne obezbeđuje ni minimum egzistencije. Egzistencija ovako brojnih građana trećeg doba je izuzetno ugrožena.

Nisu u mnogo boljem položaju ni penzioneri koji ostvaruju penziju u iznosu većem od prosečne. Međutim, njih je znatno manje.

Sa ovakvim materijalnim položajem penzionera nema sigurne starosti. Nema materijalne mogućnosti za zadovoljavanje nekih od posebnih potreba specifičnih za ljude trećeg doba.

[91] *www.pio.rs, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje*

A prema podacima za 2012. godinu

Tabela br. 9 – Distribucija korisnika penzije prema visini iznosa penzije

Zaposleni	Iznos	Broj korisnika	Učešće u ukupnom broju korisnika
Najniži iznos penzije	12.645,26	87.345	6,41
Manje od iznosa najniže penzije		141.800	10,41
Do prosečne penzije zaposlenih	24.497	797.563	58,56
Do iznosa prosečne zarade bez poreza i doprinosa	42.215	1.239.647	91,02
Do iznosa prosečne zarade	58.465	1.331.299	97,75
Najviša penzija po starom zakonu	81.484,37	1.716	0,13
Najviša penzija – 40 godina staža	108.976		
Najviša penzija – 42,5 godina staža	115.787	60	

Izvor: PIO fond

Od 1,6 miliona penzionera njih 60 prima najveću penziju po novom zakonu od oko 115.787 dinara, ali uz radni staž od 42,5 godina. Po starom zakonu najveću penziju prima 1.716 penzionera koja iznosi oko 82.000 dinara, a oko 200.000 tek 9.900 dinara.

Statistika penzijskog fonda pokazuje da čak 87.345 penzionera u Srbiji prima najnižu penziju koja je oko 13.000 dinara, dok čak 141.800 prima manje od ovog iznosa. U isto vreme oko 800.000 penzionera prima oko 25.000 dinara mesečno.

Najnižu penziju od 12.645 dinara prima 11 vojnih penzionera dok dvadesetak ima još manje. Prosečna penzija profesionalnih lica iznosi 43.676 dinara. Ona je gotovo dvostruko veća od starosne penzije i prima je 26.812 bivših vojnika. Prosečna bruto zarada u Srbiji je u aprilu bila 58.465 dinara. Toliku penziju, prima 40.000 vojnih penzionera.

Među penzionerima fonda samostalaca najvišu penziju po starom zakonu od oko 86.227 dinara prima 32 penzionera, dok najnižu penziju od oko 12.600 dinara prima 2.500

penzionera. Manje od najniže penzije prima čak 8.686 ovih penzionera, dok do prosečne penzije od oko 24.014 dinara prima 37.038 ljudi.[92]

Statistika PIO fonda potvrđuje da su zemljoradničke penzije najniže i da oko 9.941 dinar prima 173.028 penzionera. Manje od ovog iznosa dobija još 33.295 poljoprivrednika.

Penzioneri koji primaju penzije po posebnim uslovima – njih 12.442 učesnici NOR-a pre 1943. godine, mesečno primaju po 29.565 dinara, dok nosioci spomenice 1941 – njih 1.277 mesečno dobijaju oko 48.000 dinara, što je kao dve prosečne penzije Fonda PIO zaposlenih.

Učesnici NOR-a posle 1943. godine – oko 44.000 njih, mesečno dobijaju po 22.000 dinara, dok zaposleni u republičkom MUP-u njih oko 23.000 prima po 43.000 dinara.

Penzije akademika su, bar kada je reč o kategoriji ovih penzionera koji penziju primaju po posebnim propisima, i dalje najviše. Njih 28 mesečno dobija po 60.000 dinara. Dotle su penzije rudara oko 24.400 dinara.[93]

2.10. Ulaganje građana u private penzije u Srbiji

Privatni penzijski fondovi jedni su od najvećih institucionalnih investitora na svetu, ali u Srbiji, u koju su prvi put došli u novembru 2006, za njih se skoro i ne zna. Prema poslednjim podacima Narodne banke Srbije, ukupna vrednost svih penzijskih fondova u poslednjih pet godina neprekidno raste, ali je zaključno sa decembrom 2011. godine dostigla tek 12,45 milijardi dinara, odnosno samo 120 miliona evra.
Kada se to uporedi sa skoro 800 milijardi dinara štednje građana položene u bankama, odnosno 7,6 milijardi evra, jasno je koliko ovaj vid ulaganja nepopularan kod nas.

To možda i nije bez razloga. Činjenica da na svaki dinar uložen u penzijske fondove dolazi 64 dinara stavljenih u banke verovatno je rezultat njihovih relativno slabih rezultata. Prema podacima NBS-a, prosečna vrednost investicione jedinice penzijskih fondova krajem 2011. godine dostigla je 1.470,1 poena, što znači da je svako ko je u novembru 2006. godine uložio 1.000 dinara u penzijski fond, do sada je zaradio 470 dinara.

Pretvoreno u evre, to znači da je neko ko je pre pet godina uložio 12,65 evra u penzijski fond, u decembru 2011. godine mogao da podigne 14,04 evra, što je zarada od 1,4 evra. U procentima to je profit od 11,05 odsto ili zanemarljivih 2,2 odsto godišnje.

Da su umesto u fondove, novac stavili na štednju u banku, zaradili bi neuporedivo više. Zapravo, i sami fondovi dobar deo prikupljenog novca drže u bankama - čak 8,18 odsto svih ulaganja čine oročeni depoziti, a još 10,04 odsto su sredstva po viđenju.

Većinu sredstava u penzijske fondove uplaćuju poslodavci, a ne sami građani. Uplata penzijskog doprinosa od strane poslodavca/organizatora penzijskog plana u dobrovoljne penzijske fondove i penzijske planove oslobođena je plaćanja poreza na dohodak

[92] *www.politika.rs, Dnevni list Politika, objavljeno 7.6.2012. godine*
[93] *www.politika.rs, Dnevni list Politika, objavljeno 7.6.2012. godine*

građana i doprinosa za obavezno socijalno osiguranje za iznose do 4.647,00 dinara po zaposlenom mesečno.

Uplata penzijskog doprinosa u dobrovoljne penzijske fondove koje poslodavac obustavlja i plaća iz zarade zaposlenog-člana dobrovoljnog penzijskog fonda oslobođena je plaćanja poreza na dohodak građana za iznose do 4.647,00 dinara mesečno.
Svaki član Fonda može iskoristiti olakšice po oba navedena osnova (do 4.647,00 dinara koje uplaćuje poslodavac iz sopstvenih sredstava i do 4.647,00 dinara koje poslodavac obustavlja i plaća iz zarade zaposlenog-člana fonda (administrativna zabrana).
ska.[94]

Domaći penzijski fondovi najviše poverenja imaju u državu, u čije dužničke hartije investiraju čak 74,9 odsto novca. Od toga 40,25 odsto čine trezorski zapisi, 25,57 odsto obveznice države, a obveznice stare devizne štednje još 9,05 odsto.

Vrlo mali iznosi usmeravaju se ka akcijama srpskih preduzeća (ukupno 5,44 odsto), a praktično beznačajni ka korporativnim obveznicama (0,78) i u nekretnine (0,66).

Krajem prošle godine u Srbiji je bilo skoro 175.000 korisnika penzijskih fondova, a u celom poslednjem tromesečju 2011. godine dodato je samo 1.000 novih korisnika. Ipak, u celoj prošloj godini dodato je 8.000 novih korisnika.

Prosečan iznos do sada nagomilan na računima korisnika iznosi 84.500 dinara, a zanimljivo je da je samo 30 do 35 odsto članova penzijskih fondova aktivno, odnosno da redovno uplaćuju novac. Uz to, na računima stranih korisnika investicionih fondova u Srbiji nalazi se u proseku šest puta više novca nego na računima domaćih članova fondova. To je po svemu sudeći posledica toga što strane korisnike uglavnom čini rukovodstvo međunarodnih kompanija, kojima poslodavci i ovde uplaćuju novac u privatne fondove.

Interesantno je i da skoro 60 odsto korisnika fondova čine muškarci, mada je među novim članovima skoro isti broj muškaraca i žena.[95] Treba reć da muškarci kao korisnici fondova preovlađuju jer muškarci dobijaju bolje pozicije i bolje plate u odnosu na žene koje rade u istoj firmi.

Osnovni cilj profesionalnog upravljanja prikupljenim novcem je očuvanje i uvećanje vrednosti uplaćenih sredstava. Dobrovoljni penzijski fondovi u Srbiji su otvorenog tipa, što znači da njihovi članovi mogu da budu sva pravna lica i pojedinci.

Pravna lica su kompanije koje u penzijske fondove uplaćuju dopunske penzijske doprinose za svoje zaposlene, pored obaveznih penzijskih doprinosa koji se uplaćuju u PIO fond. Pojedinci penzijske doprinose uplaćuju iz zarade ili drugih prihoda. Sve

[94] *http://www.penzijskifond.rs/active/sr-latin/home/fond_basic/poreski_tretman_basic.html, od ponedeljka 6. februara 2012. god.*
[95] *www.b92.net, od ponedeljka 6. februara 2012. god.*

informacije o fondu mogu se naći u prospektu koji je osnovni dokument fonda i sadrži podatke o načinu ulaganja imovine, troškovima i slično.

Prospekt dobrovoljnog penzijskog fonda je prvi dokument putem kog građani mogu da se informišu o načinu poslovanja fonda, o troškovima koje mogu da imaju prilikom ulaganja u penzijski fond, o strukturi imovine tog penzijskog fonda, o vodećim ljudima fonda. Kroz taj dokument oni saznaju u šta su uložena sredstva postojećih članova fonda, i kako će u budućnosti biti uložena njihova sredstva.[96]

U skladu sa aktuelnim zakonskim investicionim ograničenjima, dobrovoljni penzijski fondovi mogu imovinu fonda investirati u državne hartije od vrednosti – bez ograničenja, dužničke hartije od vrednosti opština (municipalne obveznice) – maksimalno do 50% ukupne imovine, dužničke hartije od vrednosti kompanija (korporativne obveznice) – maksimalno do 50% ukupne imovine, akcije domaćih i stranih izdavalaca – maksimalno do 40% ukupne imovine, zatim, bankarske depozitie – maksimalno do 35% ukupne imovine (do 5% u jednu banku), u nekretnine u Srbiji – maksimalno do 5% ukupne imovine (do 2%) u jednu ili u inostranstvo – maksimalno do 10% ukupne imovine. [97]

Dosadašnja istorija poslovanja pokazala je da je investiciona politika dobrovoljnih penzijskih fondova vrlo konzervativna. To znači da uglavnom ulažu u sigurne hartije sa minimalnim rizikom. U strukturi portfolia penzijskih fondova dominantnu poziciju imaju trezorski zapisi Republike Srbije. Od drugih kamatnih instrumenata, bankarski depoziti takođe imaju konstantno učešće u portfoliu penzijskih fondova.

Neoporeziva suma koja se može uplatiti u dobrovoljni penzijski fond, od 1. februara ove godine iznosi 4.647 umesto 4.343 dinara.

U 2006. godini, kada su dobrovoljni penzijski fondovi započeli poslovanje, poreska olakšica je iznosila 3.000 dinara i od tada se, na osnovu odluka Vlade Republike Srbije, vrši usklađivanje tog iznosa s visinom inflacije u prethodnoj godini.

U skladu s tim, uobičajeno je da se članovi fondova pri opredeljivanju za visinu mesečnih uplata u penzijske fondove rukovode utvrđenom visinom neoporezivog iznosa, pa prosečni iznos mesečnog doprinosa po članu fonda kontinuirano raste od osnivanja dobrovoljnih penzijskih fondova.

2.11. Stanje penzijskog sistema posle 2000. godine

Kao u većini zemalja i stanje u penzijskom i invalidskom sistemu Srbije je jako loše, pre svega, u pogledu finansiranja penzija. Teškoće u finansiranju penzija u Srbiji pojavljuju se još sredinom 80-tih godina, da bi kulminirale u vreme ekonomskog propadanja tokom 90-tih godina 20 veka[98]. Penzijski Sistem u Srbiji se sastoji od tri fonda:

---

[96] www.b92.net od ponedeljka 6.februara 2012. god.
[97] Član 32, Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima,("Sl. glasnik RS", br.85/2005 i 31/2011)
[98] G. Matković, „Reforma penzijsko-invalidskog sistema", Četiri godine tranzicije u Srbiji, CLDS, Beograd, 2005.

1. Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO) zaposlenih,
2. Fonda PIO samostalnih delatnosti i
3. Fonda PIO zemljoradnika.

U Srbiji dominantnu ulogu ima fond PIO zaposlenih, koji predstavlja oko 90% prihoda i rashoda celokupnog sistema.

Period 90-tih godina prošlog veka karakterisao je formalno uravnotežen penzijski sistem. Iako je postojao veliki debalans između naplaćenih doprinosa i potrebnih sredstava za isplatu penzija, zvanično je fond PIO zaposlenih bio uravnotežen.[99] Postoje tri glavna razloga za uravnotežene budžetske planove fondova:[100]

1. Bilo je velikih kašnjenja u isplati penzija (samo je 1996. godine isplaćeno svih 12 penzija, dok je preostalih godina isplaćivano 10,5 do 11,5 penzija);
2. Stopa doprinosa je stalno povećavana, a na kraju 2000. godine iznosila je 32%;
3. Nedostatak sredstava finansiran je drugim javnim prihodima kao što su: deo tarife na platni promet, takse na duvan, takse na PTT, a ne iz budžeta, pa se deficit nije eksplicitno video.

Imajući sve ovo u vidu, jasno je da su uravnoteženi finansijski planovi fondova bili samo fiktivni, a da je prikriveni deficit bio veliki. Stvarna neuravnoteženost prihodne i rashodne strane fondova imala je sledeće uzroke:

• Smanjenje broja zaposlenih u 90-tim godinama 20 veka. Duboka političko - ekonomska kriza uticala je na to da dođe do velikog pada proizvodnje i zaposlenosti, a veliki broj lica je bio samo fiktivno zaposlen u državnim i društvenim preduzećima preko programa koji su vođeni radi postizanja socijalnog mira;
• Veliki je bio udeo sive ekonomije koji se ogledao u izbegavanju plaćanja doprinosa ili plaćanja u znatno nižem iznosu od realnog;
• Vrlo labavi uslovi za odlazak u penziju (naročito invalidsku) i veliko prisustvo korupcije uticali su na to povećanje broja penzionera, pre svega, invalidskih. Pored povećanja penzionera promenala se i sama strukura penzionera. Naime, broj starosnih penzionera je relativno niži nego u drugim zemljama i iznosi samo 45% od ukupnog broja penzionera.[101] Sa druge strane, broj invalidskih penzionera čini čak 30%, a porodičnih 25% ukupnih penzionera što je iznad uobičajnih pokazatelja u drugim zemljama. Radi komparacije može se reći da u većini zemalja broj starosnih penzionera čini 60 - 80%, broj invalidskih penzionera 10% ukupnih penzionera, dok su ostali porodični penzioneri;
• Nepovoljni demografski faktori: starenje stanovništva i niska stopa fertiliteta. Srbija spada među najstarije države na svetu (po nekim istraživaljima zauzima treće mesto). Takođe, stopa fertiliteta iznosi samo 1,4 što ne obezbeđuje ni prostu reprodukciju.
• Politički razlozi. Penzioneri su veliko biračko telo pa je kao takvo bilo predmet velikih manipulacija i povlastica što je dalje produbljivalo problem;

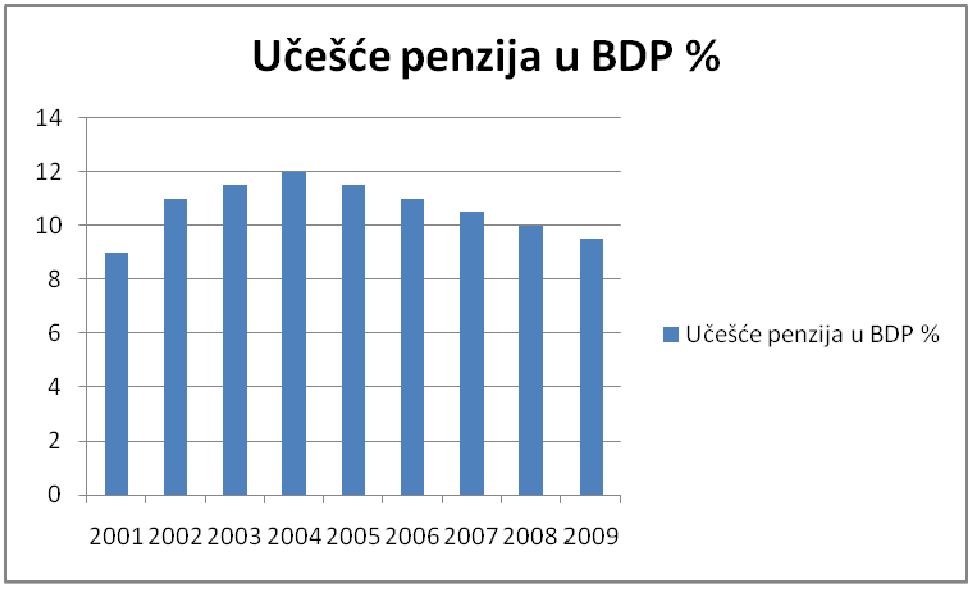
[99] U ovoj kratkoj analizi usledиće osvrt samo na Fond PIO zbog velikog udela u ukupnom sistemu i respoloživosti podataka.
[100] Bajec J., Stanić, K., „Koliki je stvarno deficit penzijskog sistema u Srbiji", Kvartalni monitor, Fren, Beograd, 2005, str. 26.
[101] World Bank (2005), The Republic of Serbia: A Policy Agenda for a Smaller and More Efficient Public Sector

• Nenamenska trošenja prihoda po osnovu doprinosa. Neka skorašnja istraživanja[102] pokazuju da su fondovi PIO u proteklih 30 godina delili novac šakom i kapom za gradnju rehabilitacionih i kliničkih centara, banjskih lečilišta, vodovoda, grejanja i invalidskih radionica, rudnika i mnogih drugih objekata. Novac za ove investicije se nikada nije vratio što govoro o rentabilnosti preduzetih projekata. Imajući u vidu ovako lošu situaciju jasno je bilo da je reforma bila neminovna. Ona je i otpočela nakon petooktobarskih promena 2000. godine.

2.12. Mogući pravci daljih reformi

Predhodne promene u penzijskom sistemu Repulike Srbije dale su značajne rezultate. Neka od istraživanja Svetske banke pokazuju da bi deficiti u penzijskom sistemu bili 3 - 4 puta veći bez prethodno preduzetih promena što je izuzetno veliki pomak u odnosu na početno stanje. [103]

Pa ipak, i pored postignutih značajnih rezultata situacija u srpskom penzijskom sistemu je i dalje zabrinjavajuća što se vidi iz narednog grafikona.

Grafikon 1
Izvor podataka: Ministrstvo finansija, Memorandum o budžetu

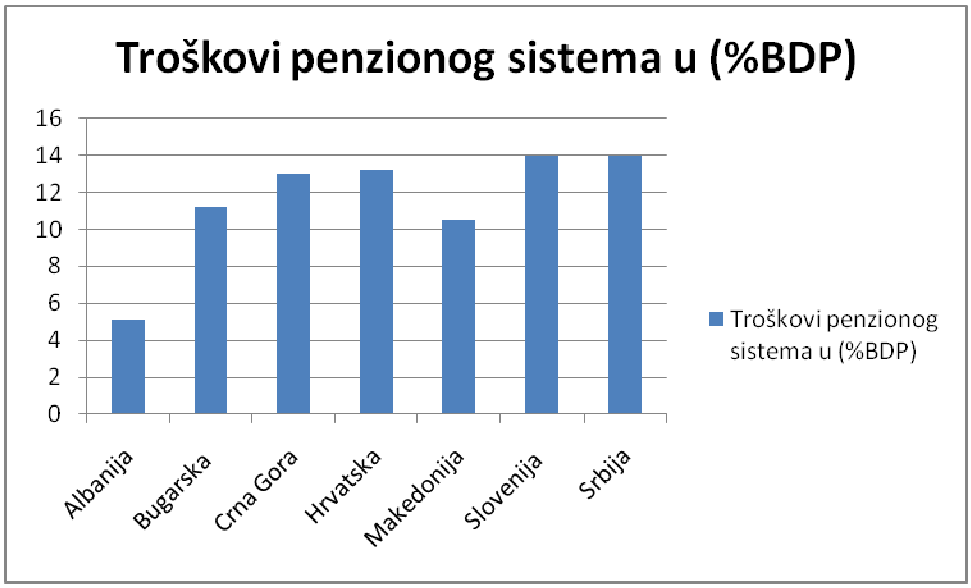
Posle 2004. godine smanjuje se učešće penzija u BDP, ali ne dovoljno dinamično tako da se, po projekcijama, to učešće procenjuje na oko 9,3% BDP u 2009. godini što je i dalje vrlo visoko.

Sa druge strane, učešće ukupnih rashoda fondova PIO (ne samo za penzije), odnosno troškovi celokupnog penzijskog sistema se u 2004. i 2005. godini procenjuju na oko

[102] *www.politika.rs, Dnevni list Politika, objavljeno 12. januara 2006. godine*

[103] *Ministarstvo finansija Republike srbije, Memorandum o budžetu, Misli se na promene zaključno sa 2004. godinom.*

14% BDP, a njihovi deficiti na oko 6% BDP i finansiraju se iz budžeta Republike. Po tom pokazatelju Srbija je, uz Sloveniju, najlošija u regionu. Od svih zemalja najbolje pokazatelje ima Albanija sa troškovima penzijskog sistema od samo 5,2% BDP.

Grafikon 2
Izvor podataka: Veselin Vukotić - Penzijske reforme kao novi potencijal ekonomskog rasta

Pored fiskalnih pokazatelja i pokazatelji koji se tiču starosne strukture ne idu u prilog penzijskom sistemu u Srbiji. Sa učešćem stanovništva starijeg od 65 godina u ukupnom od 15,3% Srbija spada u najstarije zemlje u regionu, a i svetu. Ako se uzmu u obzir i stopa fertiliteta od samo 1,4 i velike migracije u inostranstvo (pre svega mladih ljudi) jasno je da Srbija ima ozbiljne demografske probleme.

Pored ovoga pritisci globalizacije dodatno opterećuju trenutni sistem. Potreba za povećanjem konkurencije i to kako države (radi privlačenje stranih i domaćih investicija) tako i samih preduzeća (kako bi što efikasnije mogla da izdrže slobodnu tržišnu utakmicu) je imperativ u narednom periodu. Zato se mora ići u dodatno smanjenje opterećenja u smislu stopa dorinosa.[104]

Obzirom na ovakve pokazatelje može se reći da je nastavak penzijskih reformi neminovnost, ali je važno voditi računa o pravcu njihovog sprođenja.
Postoje dva osnovna pravca daljih reformi:

1. Nastavak poboljšanja u prvom i već uvedenom trećem stubu i
2. Uvođenje drugog stuba.

[104] *V. Vukotić, "Penzijske reforme kao novi potencijal ekonomskog rasta", Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica, 2004, str. 10.*

Iako je dosta toga urađeno na povećanju efikasnosti prvog stuba penzijskog sistema, postoji prostor za dalje poboljšanje. Ono se, najpre, ogleda u poboljšanju prikupljanja sredstava po osnovu doprinosa. U sadašnjem sistemu doprinosi se sakupljaju preko Poreske uprave odakle se distribuiraju penzijskim fondovima (zaposlenih, samosralnih delatnosti i poljoprivrednika). Naplate doprinosa se obavljaju preko poslodavaca tako da Poreska uprava i penzijski fondovi nemaju podatke o individualnim osiguranicima iako bi poslodavci trebalo da popunjavaju obrazac M-4 u kome bi se nalazili lični podaci o osiguranicima. Međutim, većina poslodavaca ovu obavezu zanemaruje. Takođe, prisutna je i tendencija da poslodavci prijavljuju minimalnu, a ne realnu zaradu kako bi se smanjili doprinosi koje plaćaju penzijskim fondovima. Da bi se sprečile ovakve radnje neophodno je formitrati centralizovanu bazu podataka o svim osiguranicima i sprovoditi detaljnu kontrolu poslodavaca. Trebalo bi ozbiljno razmotriti povećanje starosne granice za odlazak u penziju kod žena, odnosno smanjivanje ili ujednačavanje razlike sa muškarcima (zakonom iz 2005. godine neophodne godine za odlazak u penziju iznose 60 za žene, a 65 za muškarce). Glavni razlog za preduzimanje ovakvog koraka je taj da je očekivano trajanje života kod žena znatno veće posle penzionisanja nego kod muškaraca (žene prosečno žive 21,1, a muškarci 14,7 godina).

U okviru trećeg stuba neophodno je sprovesti dodatne marketinške i edukacione akcije kako bi se što veći broj zaposlenih uključio u novi sistem. Vrlo je važno u startu posvetiti značajnu pažnju ovom stubu penzijskog sistema zbog njegove važnosti kao probnog balona za eventualno uvođenje drugog stuba. Iskustvo stečeno u ovom segment može biti izuzetno korisno za stvaranje institucionalnog okvira za dalje reforme.

Iako je po ranijim analizama pokazano da uvođenje drugog stuba nije trenutno izvodljivo, u narednom periodu se ipak mora pristupiti tome. Razlozi za to leže u činjenici da, uprkos značajnim promenama, trenutni sistem nije održiv na dugi rok zbog pokazanih finansijskih, demografskih i ekonomskih razloga, pa su reforme neophodne. Međutim, ako se reforme ovakve vrste stalno odlažu može se desiti da kasnije one budu mnogo bolnije što nije dobro naročito za najugroženije kategotije ljudi.

Prilikom sprovođenja radikalnije reforme treba primeniti strateški pristup.
On podrazumeva tačno definisanje ciljeva, strategije i aktivnosti na osnovu kojih će se sprovoditi reforma. S tim u vezi, neophodno je izvršiti detaljnu analizu trenutnog stanja kao i izračunati troškove i koristi svake od potencijalnih varijanti (različite varijante starosne granice za prelazak u novi sistem da se ne bi ponovila loša iskustva Poljske i Mađarske, različita visina poreske stope i drugo).[105]
Vrlo je važno za takav projekat obezbediti konsensus svih zainteresovanih strana. Penzijska reforme je, iznad svega, političko pitanje tako da je neophodna jaka volja svih relevantnih političkih snaga u zemlji. Ovo podrazumeva da se jednom utvrđeni pravci delovanja ne mogu menjati sa promenama konstalacije političkih snaga jer bi se u suprotnom izazvalo nepoverenje građana u novi sistem. Takođe, vrlo je bitno postići

[105] *V. Vukotić,op.cit., str. 15.*

konsenzus sa sindikatima, penzionerima i poslodavcima jer bez njihove saglasnosti jednostavno nema daljeg napretka u reformama.[106]

3. Reforme penzijskih sistema u svetu

3.1. Potreba za penzijskim reformama

Već je rečeno da starenje stanovništva negativno utiče na postojeći sistem tekućeg finansiranja. Ovo podrazumeva da sve više i više penzionera treba da, putem doprinosa, bude finansirano od strane zaposlenih čiji broj stagnira ili raste, ali u nižem procentu od rasta broja penzionera.

Tri su osnovna razlaoga za ova kretanja:

1. Zbog poboljšanja kvaliteta života dolazi do rasta prosečnih godina starosti svetskog stanovništva. Iako se ovaj fenomen starenja stanovništva najviše odražava u razvijenijim zemljama Evrope i Azije, ova tendencija je prisutna i u nerazvijenom delu sveta. Na primer, Francuskoj je bilo potrebno 140 godina da populacija stara 65 godina i više udvostruči svoj udeo u ukupnom stanovništvu (sa 9 na 18%). U Kini će ovaj proces trajati samo 34, a u Venecueli 22 godine. U manje razvijenim zemljama se očekuje da se populacija stara 60 i više godina učetvorostruči sa 374 miliona u 2006. godine na 1,6 milijardi 2050. godine;[107]
2. Smanjena je stopa fertiliteta, odnosno rađanja. Ovo se naročito odnosi na nerazvijene zemlje čije stope rađanja više nisu dovoljne da održe prosečnu starost stanovništva na istom nivou (Kina, islamske zemlje). Čak i relativno "mladim" zemljama (zemlje u Severnoj Africi, zemlje u Persijskom zalivu) stope rađanja opadaju, a relativni pritisak izdržavanja starih se povećava;
3. Rast zaposlenosti ne prati ove trendove. Nužnost uključivanja u svetske privredne tokove (globalizacija) akcenat stavlja na rast produktivnosti, a manje na rast zaposlenosti.

Uz relativno rigidna tržišta rada ovo dovodi do rasta nezaposlenosti u mnogim razvijenim zemljama sveta[108].

Jasno je da je odnos penzionera prema licima u radnom veku (15 - 64 godine) već sada dramatičan. Međutim, ono što još više ne ide u prilog sistemu tekućeg finansiranja jesu kretanja koja se očekuju u budućnosti. Iz naredne tabele može se videti da se do 2050. godine očekuje udvostručenje koeficijenta zavisnosti sa oko 25 na preko 50% u zemljama Evropske unije. Od toga, najpovoljniju strukturu imaju Luksamburg, Holandija i skandinavske zemlje (Danska i Švedska), a najnepovoljniju Španija, Italija, Portugal i Grčka.

---

[106] *Isto, str. 15.*

[107] *A. Ilić, op. cit., str. 16.*

[108] *Isto.*

Godine 2005. stopa nezaposlenosti u Nemačkoj je iznosila preko 10% što je najveća registrovana nezaposlenost posle Drugog svetskog rata. U Francuskoj je nezaposlenost takođe na vrlo visokom nivou što je dovelo do velikih nemira u zemlji (problem nezaposlenosti je bio pokušan da se reši donošenjem zakona koji bi povećao fleksibilnost tržišta rada).

Sve ovo govori o neophodnosti reformi penzijskog sistema jer nereformisan sistem neće moći da izdrži ovakav pritisak penzionera. Pri tome, treba imati u vidu da je koeficijent zavisnosti odnos između lica koja imaju 65 i više godina i onih koji su radno aktivni, a u okviru postojećeg postoji veliki broj lica koja ne rade (nezaposlena su) ili su radno nesposobna. To znači da je mnogo manji broj lica koja plaćaju doprinose što čini situaciju znatno težom.

Tabela br. 7 - Koeficijent zavisnosti u zemljama Evropske unije

Geografska oblast\godine	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Evropska unija (25 zemalja)					12.5	12.5	12.4	12.6
Evropska unija (15 zemalja)	12.9	12.9	12.6	12.7	12.6	12.5	12.5	12.7
Belgija	12.1	11.8	11.7	11.5	11.1	11.3	11.4	11.5
Češka	7.6	8.5	8.5	8.7	8.7	8.7	8.9	8.8
Danska	11.4	11.1	11	10.8	10.5	10.6	10.8	11.1
Nemačka	12.7	12.8	12.8	12.8	13	13.1	13.3	13.4
Estonija					6.9	6.2	6.1	6.3
Grčka	11.7	11.7	12.4	12.6	12.5	13.2	12.9	12.9
Španija	10.5	10.3	10.1	9.9	9.6	9.4	9.3	9.2
Francuska	13.5	13.5	13.4	13.4	13	12.8	12.9	13
Irska	4.7	4.3	4	3.8	3.6	3.7	3.8	3.9
Italija	14.8	15.3	14.8	15.1	14.7	14.7	15	15.1
Kipar						6.4	7	
Letonija					9.6	8.6	8.3	7.5
Litvanija					7.8	7.3	7	6.8
Luksemburg	12.5	12	11.1	10.7	9.7	10.1	10.5	10.9
Mađarska				9.1	8.7	8.8	9	9.3
Malta	8.9	8.8		8.5	8.2	9.1	9.1	9.4
Norveška	14	13.7	13.1	13.2	13	12.4	12.7	12.6
Austrija	14.4	14.5	14.4	14.4	14.2	14.4	14.6	14.7
Poljska					13	13.9	14.2	14.3
Portugalija	10	10.1	10.2	10.2	10.5	10.9	11.4	11.9
Slovenija	11.2	11.2	11.2	11.2	11.4	11.5	11.7	11.2
Slovačka	7.3	7.3	7.4	7.5	7.5	7.5	7.5	7.5
Finska	12.7	11.9	11.1	11.2	10.7	10.8	11.2	11.4
Engleska	11.9	12	11.4	11.5	12.2	11.8	11.1	11

Izvor podataka: Eurostat.ec/europa.eu/portal

Nakon starenja stanovništva, drugi bitan faktor koji nameće potrebu za reformama jeste održivost fiskalnog sistema. Zbog toga što se zbog sve većeg i većeg broja penzionera povećava učešće isplaćenih penzija u bruto domaćem proizvodu (BDP). Veći izdaci za penzije utiču na rast deficita penzijskih sistema koji se najčešće finansiraju iz budžeta.

Veći izdaci države dovode potrebu za povećanjem poreza i doprinosa što smanjuje konkurentnost države i preduzeća.

U okviru zemalja EU najveće učešće penzija u 2003. godini[109] u BDP imaju Italija (15,1%), Poljska (14,3%), Nemačka (13,4%), Francuska (13,0%) i Grčka (12,9%), a najmanje Irska (3,9%), Estonija (6,3%) i Litvanija (6,8).

Tabela br. 8 - Učešće izdataka za penzije u BDP, u procentima

Geografska oblast\godine	1995	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Evropska unija (25 zemalja)	21.1	23.4	24.9	26.3	32.1	40.3	48.5	52.8
Evropska unija (15 zemalja)	23	24.3	25.9	27.5	32.8	41.2	50	53.2
Belgija	23.8	25.5	26.3	26.4	32.2	41.3	47.2	48.1
Češka	19.3	19.8	19.8	21.9	31.8	37.1	43.8	54.8
Danska	22.7	22.2	22.6	24.8	31.2	37.1	42.1	40
Nemačka	22.5	23.9	27.8	31	35.1	46	54.6	55.8
Estonija	20.2	22.4	24.1	24.7	28.7	33.4	36.6	43.1
Grčka	22.2	24.2	26.8	28	32.5	39.1	49.8	58.8
Španija	22.3	24.5	24.5	25.4	30	38.9	54.3	67.5
Francuska	23	24.6	25.3	25.9	33.2	40.7	46.9	47.9
Irska	17.8	16.8	16.5	17.5	22.5	28.3	35.9	45.3
Italija	24	26.8	29.4	31.3	36.6	45.2	59.8	66
Kipar	17.2	17	17.7	19.1	25.5	32.9	36.1	42.3
Letonija	20.5	22.1	24.1	25.2	28	33.4	37.4	44.1
Litvanija	18.5	20.8	22.5	23.4	26	33.4	39.3	44.9
Luksemburg	20.6	21.4	21.2	21.6	24.7	31.5	36.7	36.1
Mađarska	20.9	22	22.8	24.3	31.2	35.1	40.3	48.3
Malta	16.3	17.9	19.2	20.4	30	36	35.9	40.6
Norveška	19.3	20	20.7	22.2	29	36.7	41.6	38.6
Austrija	22.5	22.9	23.6	26.3	30.3	40.8	50.4	53.2
Poljska	16.6	17.6	18.7	18.8	27.1	35.7	39.7	51
Portugalija	21.9	23.7	25.2	26.5	31.5	39	48.9	58.1
Slovenija	17.4	19.8	21.7	23.6	30.8	40.4	47.7	55.6
Slovačka	16.3	16.6	16.3	16.9	23.5	31.7	38.1	50.6
Finska	21.1	22.2	23.7	25.4	37	45	46.1	46.7
Švedska	27.4	26.9	26.4	28	34.4	38.5	41.5	40.9
Engleska	24.3	23.9	24.4	25.1	30.3	37.4	43.8	45.3

Izvor podataka: Eurostat.ec./europa.eu/portal

[109] *Pod penzijama se, u ovom kontekstu, podrazumevaju redovne penzije (po osnovu starosti), invalidske penzije i naknade po osnovu umanjene sposobnosti za rad.*

Na osnovu podataka iz tabele vidimo da je 2010. godine najniže učešće rashoda za javna penzijska osiguranja u bruto domaćem proizvodu imala Slovačka (16.9%) a zatim i Irska (17.5%) dok su visoko učešće imale Italija (31,3%) i Nemačka (31%). Možemo zaključiti da će se u narednih 40 godina učešće izdataka za penzije u BDP u svim zemljama udvostručiti a u nekim zemljama i utrostručiti.

Fiskalna stabilnost je povezana sa trećim faktorom koji utiče na reformu penzijskih sistema, a to je globalizacija. Novi trendovi u svetskoj privredi ističu sve veću povezanost privreda različitih zemalja. Kao posledica pomenutih tendencija javljaju se integracije između zemalja. Ove integracije zahtevaju smanjenu ulogu država i njene sve manje uticaje na privredne tokove. S tim u vezi, posebno poglavlje u odnosima država članica Evropske unije tiče se fiskalne politike.

Jedno od pravila koje moraju ispuniti zemlje koje žele da uđu u evropski ekonomski prostor je i smanjenje fiskalnog deficita na 3% BDP. Jedan od načina za rešavanje problema je penzijska reforma.

Da bi postala konurentnija, preduzeća imaju za cilj da smanje svoje troškove, među kojima su i troškovi rada (poreza i doprinosa). Kako je u ovom radu već rečeno da sistem akumulacije kapitala (trostubni penzijski sistem) u dugom roku omugućava smanjenje stopa doprinosa, ističe se da penzijska reforma doprinosi povećanju konkurentnosti preduzeća.

3.2. Čileanska penzijska reforma

Preteča svih penzijskih reformi u svetu bila je čileanska penzijska reforma koja je sprovedena 1980. godine. Osnovna odlika ove reforme je bila uvođenje sistema akumulacije kapitala u potpunosti, gde su zaposleni mogli da biraju privatne fondove u koje žele da uplaćuju doprinose kao i načine na koje žele da im se isplaćuju penzije nakon sticanja zakonskih uslova. Penzijska reforma u Čileu sprovedena je u sklopu šire, socijalne reforme, a bazirala se na principima pravičnosti i efikasnosti što je u skladu sa principima slobodne tržišne privrede i pri tome omogućavajući zaposlenima veću autonomiju, slobodu i kontrolu u pogledu svoje budućnosti.

Osnovni razlog za reformu penzijskog sistema nije bilo starenje stanovništva, odnosno demografski faktori već njegovo loše funkcionisanje koje je pretilo da ugrozi fiskalnu održivost i makroekonomsku stabilnost zemlje. Procenjeni deficiti penzijskog fonda do 2000. godine kretali su se između 10,3% i 16,1% BDP. Postoji nekoliko razloga zbog kojih je penzijski sistem u Čileu loše funkcionisao:

1. Bilo je vrlo loše upravljanje finansijskim resursima, uključujući političku manipulaciju ovim sredstvima - doprinosi za penzijsko osiguranje koristili su se za mnoge druge svrhe koje nemaju veze se penzijskim osiguranjem.
2. Bio je veliki udeo sive ekonomije u privrednim tokovima što je dovelo do izbegavanja plaćanja doprinosa.
3. Čileanski zakonodavni okvir je omogućavao obilje beneficija osiguranicima i penzionerima, uključujući labave uslove za odlazak u penziju.

Svi ovi faktori jasno su ukazivali da je reforma neminovna. Ona je i sprovedena uz široki konsenzus svih zainteresovanih strana: vlasti, sindikata, privrednika i ostalih. Saradnja svih zainteresovanih strana bila je neophodna u celom procesu imajući u vidu visoku osetljivost paketa reformi i njen uticaj na, pre svega, socijalno osetljive grupe.

Glavne karakteristike čileanskog penzijskog sistema su bile:

1. Doprinosi se uplaćuju u privatne penzijske fondove;
2. Visina penzije isključivo zavisi od visine prikupljenih sredstava na računu penzijskog fonda uvećanog za ostvareni prinos;
3. Radnici su slobodni da biraju u koji penzijski fond će uplaćivati doprinose;
4. Penzijski fondovi su privatne firme čiji je osnovni cilj da investiraju sredstva prikupljena po osnovu doprinosa;
5. Uloga države je samo da obezbedi institucionalni ambijent, da reguliše i nadgleda rad penzijskih fondova kao i da obezbeđuje minimalne penzije za najugroženije.[110]

U novom penzijskom sistemu, koji je bio čisto sistem akumulacije kapitala, stopa doprinosa za penzijsko osiguranje koja se plaćala na oporezivu (bruto) zaradu iznosila je 10%. Pored toga plaćali su se i troškovi uprave i troškovi poslovanja u iznosu do 2,3% zarade. Premije osiguranja plaćale su se za slučaj invaliditeta i iznosile su oko 0.8% oporezive zarade, dok su se menadžerske naknade plaćale za troškove upravljanja penzijskim fondovima i iznosile su oko 1,5% oprezive plate. Mnogi autori ističu da su ovi troškovi bili izuzetno veliki, naročito ako se uzmu u obzir troškovi menadžmenta u drugim finansijskim institucijama. Takođe, dozvoljena je i uplata doprinosa za dobrovoljno penzijsko osiguranje koje je bilo stimulisano poreskim olakšicama.

U cilju uspešnije reforme, a imajući u vidu odbojnost i nepoverenje ljudi prema reformama, veoma je važno bilo kako privući one koji su u starom sistemu da pristupe novom. Čile je ovom problemu pristupio na dva načina:

1. Aktivnom medijskom kampanjom koja se zasnivala na obrazovanju i informisanosti javnog mnjenja i
2. Tako što je stopama doprinosa stimulisao ulazak u novi sistem. Oni koji su ostali u starom penzijskom sistemu plaćali su stopu doprinosa za 30% veću od onih koji su pristupili novom penzijskom sistemu.

Ove mere dovele su do toga da je do kraja 1983. godine čak 77% onih koji su bili u starom sistemu odlučilo da pređu u novi sistem. Problem radnika koji su uplaćivali doprinose u stari penzijski sistem je rešen tako što je država emitovala obveznice (The Recognition Bond) kojima je obezbedila iznos koji je trebalo da se nađe na računima pripadnika starijih generacija. Ovo je bilo vrlo uspešno jer je stanovništvo Čilea relativno mlado tako da je broj ljudi u starom sistemu bio relativno mali.[111]

[110] *A. Ilić, op.cit., str. 20.*

[111] *D. Popović, "Nauka o porezima i poresko pravo", Savremena administracija, Beograd, 1997, str. 34*.

Sa stanovišta efikasnosti investicija kapitalizovanih penzijskih fondova može se reći da je u periodu između maja 1981. i decembra 2000. godine prosečna realna stopa prinosa na investicije fondova bila 11%. U ovom periodu učestale su bile fluktuacije prinosa tako da je, 1991. godine prinos na uložena sredstva bio 29,7%, a 1995. godine 2,5%. Kako je po vremenskom horizontu penzijska reforma u Čileu jedinstvena i ne može se uporediti sa drugim, ne može se pouzdano oceniti kvalitet upravljanja penzijskim fondovima u datom periodu.

S obzirom na činjenicu da su krajem 70-tih i početkom 80-tih godina u Čileu preduzete opšte ekonomske i socijalne reforme koje su dovele do dinamičnog rasta i razvoja privrede Čilea, ne može se sa sigurnošću zaključiti kakav je stvaran uticaj imala penzijska reforma na ekonomski sistem. Iako postoje oprečna mišljena može se oceniti da je penzijska reforma u Čileu dala pozitivne rezultate na celokupan ekonomski i socijalni sistem zemlje.

3.3. Reforma penzijskih sistema zemalja u tranziciji (ZUT)

U ovom delu rada biće reči o analizi sprovedene penzijske reforme među zemljama u tranziciji. Analize reformi u Mađarskoj i Poljskoj jesu i reprezentativni primeri zemalja koje su uvele trostubni penzijski sistem, a potom i reforme u Češkoj i Sloveniji koje su uvele samo dva stuba penzijskog sistema. Imajući u vidu izuzetno kratak vremenski period od sprovođenja ovih reformi biće više reči o specifičnim rešenjima koje su pojedine zemlje primenile nego o efektima tih rešenja.

Postoje razlike u samim potrebama za reformisanjem penzijskih sistema između razvijenih zemalja i ZUT. Dok su glavni razlog za reforme u razvijenim zemljama demografske i finansijske prirode, u ZUT, pored pomenutih faktora, dominantan je i uticaj nasleđa iz starog komunističkog sistema državnog uređenja koji se odlikovao prevelikim akcentom na socijalnu komponentu (menđgeneracijska solidarnost). Sredstva su se npr. vrlo planski koristila za izgradnju infrastrukturnih objekata. Prblem je nastao zbog raspada zemlje, što se nije moglo predvideti.

Ne postoji model penzijske reforme koji je bio identičan u svim zemljama. Može se reći da je tok reformi u ZUT išao u jednom od sledeća dva pravca:

1. Zadržavanje postojećeg sistema (sistema tekućeg finansiranja), ali uz velike izmene u okviru njega koje se tiču promena potrebnih godina za odlazak u penziju, promena formule na osnovu koje se obračunavaju penzije, promena tretmana pojedinih kategorija radnika, promena sistema prikupljanja doprinosa. Neke zemlje su uporedo sa ovim uvele i dobrovoljno penzijsko osiguranje. U ovu kategoriju spadaju: Češka, Slovenija, Letonija, Srbija, Crna Gora, BiH, Albanija, i ostale zemlje nastale raspadom bivšeg SSSR-a.

2. Uvođenje trostubnog penzijskog sistema - Mađarska (1998), Poljska (1999), Letonija (2001), Estonija (2002), Slovačka (2003), Bugarska (2000), Hrvatska (2002) i Makedonija (2005);

Reforma u Mađarskoj. Mađarska je bila pionir među ZUT koje su uvele trostubni penzijski sistem. Glavni razlog za reformu bila je fiskalna neodrživost uprkos izuzetno velikim stopama doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje od 34,5% obračunatih na bruto zaradu. Na fiskalnu neodrživost značajno je uticala činjenica da se pogoršao odnos onih koji uplaćuju doprinose i korisnika penzija. Usled pada zaposlenosti izazvanih tranzicionom recesijom i labave zakonodavne regulative koja je dovela do toga da veliki broj zaposlenih ode u penziju pre predviđenog roka došlo do velikih deficita u državnom penzijskom fondu. Takođe, reformatori u Mađarskoj su imali u vidu tendencije u pogledu starenja stanovništva što je bio dodatni argument za otpočinjanje reforme.

Novi sistem je bio obavezan za one koji po prvi put stupaju u radni odnos od jula 1998. godine, a onima koji su bili u starom sistemu ostavljena je mogućnost da biraju da li će ostati u starom ili preći u novi sistem. Ovo se ocenjuje kao loša procena kreatora reformi jer je mogla da ugrozi makroekonomsku stabilnost zemlje. Ostavljajući mogućnost izbora da li će ostati u starom ili preći u novi sistem, zakonodavci su očekivali da će mnogo manji broj lica preći u novi sistem. Međutim, neočekivano veliki broj ljudi se opredelio za prelazak u trostubni sistem što je proizvelo velike tranzicione troškove i ugrozilo fiskalnu održivost. Uvođenje fundiranog sistema kada već postoji penzijski sistem u zemlji dovodi do problema dvostrukog finansiranja oba sistema i tzv. tranzicionog troška – finansijskog jaza za koji je potrebno obezbediti sredstva za finansiranje. Tranzicioni trošak nastaje pri uvođenju obavezne fundirane komponente tako što se u jednom dugom periodu pojavljuje potreba da se finansiraju dva penzijska sistema: postojeći PAYG, jer država mora da obezbedi finansiranje penzija postojećih penzionera, i novi sistem, koji se zasniva na akumulaciji doprinosa za buduće penzije. Zbog toga su potrebna dodatna sredstva da bi se finansirale postojeće obaveze prema sadašnjim i budućim penzionerima. To dvostruko finansiranje obično se ispoljava kroz odlivanje dela doprinosa, koji se do tada uplaćivao u državni fond i u obavezne privatne fondove i/ili kroz povećanje stope doprinosa. [112]

Stopa doprinosa na bruto zarade za one koji su ostali u starom sistemu smanjena je na 30%. Takođe, i za one zaposlene koji su prešli u novi sistem ukupna stopa doprinosa iznosila je 30%, ali je ona trebalo da se raspodeljuje tako što bi se u 1998. godini 6%, 1999. godini 7% a u 2000. godini 8% uplaćivalo u privatne penzijske fondove, a ostatak je uplaćivan u državni penzijski fond. Na ovaj način zakonodavac je želeo da ublaži veliki tranzicioni deficit državnog penzijskog fonda u prvim godinama funkcionisanja novog sistema. Međutim, nova vlada koja je došla na vlast u 1998. godini odlučila je da stopa doprinosa koji se uplaćuje u privatne penzijske fondove ostane 6% plašeći se velikog tranzicionog deficita i njegovog uticaja na makroekonomsku stabilnost. Imajući u vidu visinu stope doprinosa od 6% bruto zarade koja se uplaćuje u privatne penzijske fondove, može se istaći da je mađarski penzijski sistem još uvek predominantno državni (sistem tekućeg finansiranja). Uporedo sa uvođenjem trostubnog sistema sprovodila se i reforma prvog stuba.

[112] *Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K., op.cit., str. 68.*

Ova reforma je obuhvatala:

1. Povećanje potrebnog nivoa godina za odlazak u penziju sa 60 za muškarce i 55 za žene na 62 i za muškarce i za žene (ovo je jedan od retkih slučajeva da se izjednačavaju zakonski uslovi za muškarce i žene, a temelji se na činjenici da je očekivano trajanje života žena veće nego muškaraca);
2. Povećanje potrebnog nivoa radnog staža za odlazak u penziju na 40 godina;
3. Promenu formule po kojoj se određuje visina penzija;
4. Promenu formule na osnovu koje se indeksiraju penzije (primenjena je tzv. švajcarska formula po kojoj se penzije indeksiraju kao 50% od rasta plate a 50% od rasta inflacije).

Pre reforme penzijskog sistema iz 1998. godine Mađarska je 1994. godine uvela dobrovoljno penzijsko osiguranje. Uz izuzetno stimulativne poreske podsticaje, broj zaposlenih koji su uplaćivali deo svojih zarada u ove fondove narastao je na milion što je činilo oko oko 25% radne snage 1999. godine. Prosečna stopa doprinosa iznosila je oko 5% na prosečnu bruto platu, a ukupna aktiva dobrovoljnih penzijskih fondova je iznosila oko 1,5% BDP. S obzirom na preduzete mere, može se oceniti da je sled penzijskih reformi u Mađarskoj dobro dizajniran jer je uvođenje dobrovoljnih penzijskih fondova stvorilo uslove za uvođenje tzv. drugog stuba penzijskog sistema iz više razloga:

1. Uvođenje dobrovoljnih penzijskih fondova je bilo "probni balon" za dalje reformske procese;
2. Stanovništo je počelo da se navikava na novi sistem u kome veliku ulogu imaju i privatni penzijski fondovi;
3. Polako je razvijan menadžment penzijskih fondova što je bilo jako važno za kasnije uvođenje drugog stuba;
4. Razvijalo se tržište kapitala i poboljšavao institucionalni okvir neophodan za rad penzijskih fondova.

Analizu efekata penzijske reforme na ekonomski sistem u Mađarskoj nije moguće izvršiti zbog izuzetno malog vremenskog perioda reformi. Pa ipak, može se reći da investicioni prinosi u prvim godinama nakon preduzete reforme nisu bili zadovoljavajući. U prve dve godine (1998. i 1999. godina) usled posledica finansijske krize i visoke inflacije (1998. godine inflacija je bila 14%, a naredne godine 10%) realna stopa prinosa je bila na niskom nivou (3 - 5%). Nakon toga dolazi do konsolidacije finansijskog tržišta i smirivanja inflacije tako da dolazi i do povećanja investicionih prinosa. Međutim, za potpunu ocenu biće neophodno sačekati još nekoliko godina.

Reforma u Poljskoj. Ubrzo nakon reforme u Mađarskoj usledila je i reforma u Poljskoj 1999. godine. Kako Mađarska, tako je i Poljska uvela trostubni penzijski sistem kao odgovor na narastajuće deficite u državnom penzijskom sistemu. Pored činilaca koji su u Mađarskoj uticali na velike deficite penzijskih sistema (demografski i finansijski faktori, loše upravljanje penzijskim fondovima i ostalo), u Poljskoj je postojao još jedan veliki problem - ogromna nezaposlenost (preko 20%). Ovako velika nezaposlenost uticala je na to da mali broj zaposlenih finansira sadašnje penzionere, fiskalni pritisak je bio veliki

pa je reforma bila neizbežna. Dobra strana poljske reforme bila je ta što je sprovođena uz široki konsenzus tri najbitnije strane: države, sindikata i poslodavaca što nije baš svojstveno postkomunističkim zemljama.

Međitim, za razliku od Mađarske, Poljska je u pojedinim segmentima reforme primenjivala drugačija rešenja. Tako, u pogledu načina prelaska iz starog sistema u novi, zaposleni ispod 30 godina starosti su bili uključeni u novi sistem, oni između 30 i 50 godina su imali mogućnost izbora, dok su stariji od 50 godina morali ostati u starom sistemu. Iako je ovo bolje rešenje od mađarskog može se reći da nije idealno jer je i u Poljskoj došlo do pogrešne procene broja onih koji su se opredelili da pređu u novi sistem što je prouzrokovalo veće tranzicione troškove od očekivanih.

Takođe, u pogledu rada penzijskih fondova primenjeno je rešenje drugačije od Mađarskog. Shodno zakonu, oni penzijski fondovi koji su imali godišnji prinos na investicije manji od ostalih morali su da plaćaju premiju osiguranja (solvency insurance premium) što je dovelo do smanjenja broja fondova i povećalo stope prinosa koje su se kretale između 10% i 13,5% na godišnjem nivou.[113] Kao i u Mađarskoj i u Poljskoj je uveden treći stub - dobrovoljno penzijsko osiguranje, ali uporedo sa uvođenjem drugog. Međutim, ono, za razliku od drugih zemalja nije imalo velikog uspeha. Nakon pet godina rada, samo 100.000 zaposlenih je koristilo dobrovoljno penzijsko osiguranje (uprkos poreskim olakšicama).

Ukupna stopa doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje koja se plaća na bruto zaradu iznosi 32,52%.[114] Od toga 7,3% doprinosa na bruto zarade se uplaćuje u private penzijske sisteme. Imajući u vidu stope doprinosa koje se uplaćuju u privatne penzijske fondove u Mađarskoj (6%), Estonija (6%), Letonija (2%) može se reći da je stopa u Poljskoj najveća.

O samim efektima penzijske reforme na ukupan ekonomski i socijalni sistem Poljske, baš kao i u slučaju Mađarske, nije moguće preciznije govoriti zbog činjenice da je proteklo malo godina od početka reforme, koja je, ipak, dugoročan proces.

Ipak, početna iskustva u reformama Poljske i Mađarske pokazuju neke trendove:

1. Troškovi prelaska sa sistema tekućeg finansiranja na mešoviti sistem su se ispostavili većim nego što se očekivalo i iznose od 0,5% do 1,2%[115] na godišnjem nivou što je veliko opterećenje za fiskalni sistem.
2. Političko i ekonomsko okruženje u kojima se sprovode ove reforme je još uvek nestabilno, a reflektuje se u čestim promenama vlade i nedovoljnoj razvijenosti finansijskih tržišta. Sve ovo dovodi do toga da privatni penzijski fondovi, rukovodeći se principom sigurnosti, uglavnom investiraju u državne obveznice što umanjuje prinose na investicije;

[113] *International Centar for Pension Reform: Overview of Polish Reform, преузето са сајта www.josepinera.com*

[114] *Fultz, Elaine(2003): Pension Reform in Central and Eastern Europe, ILO Budapest,str. 136*.

[115] *I. Jovanović, "Reforma sistema penzijsko-invalidskog osiguranja", Bilten Instituta G17, Beograd, 2001, broj 23*.

3. Velike stope inflacije u ovim zemljama, na početku reformi, dovele su do problema koji se tiču indeksacije penzija, naročito zbog činjenica da vlade nisu dovoljno dobro kreirale zakonodavni okvir vezano za ovu materiju;
4. Dobrim delom usled nedostatka iskustva, ali i ponovo lošeg zakonodavnog okvira, troškovi menadžmeta penzijskih fondova su relativno veliki što, u dobroj meri, umanjuje prihode osiguranika.

Reforme u Sloveniji i Češkoj. Slovenija i Češka nisu sledile primer Mađarske i Poljske već su svoje reforme sprovodile u pravcu transformisanja postojećeg javnog sistema sa tekućim finansiranjem. Istovremeno one su donele zakone koji podstiču zaposlene da štede za svoju penziju u privatnim penzijskim fondovima na dobrovoljnoj bazi. Praktično, Slovenija i Češka su se opredelile za uvođenje dva stuba, dok su eventualno uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja ostavile za kasnije.

U Sloveniji je transformacija penzijskog sistema išla u dva navrata (zakonima iz 1992. i 1999. godine). Ovim zakonima su:

- Uvedeni strožiji uslovi za penzionisanje;
- Uvedeni sistemi penala i bonusa za rano i prevremeno penzionisanje – fleksibilno penzionisanje (italijanski pristup);
- Povećane starosne granice za odlazak u penziju (63 za muškarce i 61 za žene); i
- Promenjene formule na osnovu kojih se obračunavaju penzije (umesto 10 najboljih godina sada se penzije obračunavaju na bazi 18 godina).

Dobrovoljno penzijsko osiguranje je uvedeno u Sloveniji 1992. godine, ali nije u potpunosti zaživelo delom zbog nedostatka poreskih podsticaja, a delom i zbog monopola javnog sektora (dobrovoljni privatni penzijski fondovi su dozvoljeni tek od 1999. godine). Takođe, uvedeno je i obavezno dodatno osiguranje koje su plaćali poslodavci preko veće stope doprinosa za one zaposlene koji se bave naročito teškim, odnosno nezdravim poslom ili se bave aktivnostima kojima se ne mogu baviti nakon dostizanja određene starosti.
Kao u Sloveniji i u Češkoj se refoma penzijskog sistema svodila na reformu prvog stuba - državnog penzijskog sistema i to na sličan način kao i u drugim zemljama. Povećana je starosna granica za odlazak u penziju, ali je ovo povećanje kompenzovano povoljnim uslovima za prevremeno penzionisanje što je jedinstveno među tranzicionim zemljama. Ova novina dovela je do toga da je veliki broj zaposlenih koristio datu privilegiju tako da je vlada morala da pooštri uslove za odlazak u penziju.[116]

Uvođenje dobrovoljnog penzijskog osiguranja 1994. godine dalo je nešto bolje rezultate nego u Sloveniji. U 2000. godini 43% radne snage je uplaćivalo doprinose za dobrovoljno penzijsko osiguranje, a ukupan kapital kapitalizovan u 19 privatnih penzijskih fondova iznosio je 2,3% BDP.[117]Jedan od osnovnih razloga ovih, ipak siromašnih rezultata, bio je taj što su zaposleni samo oko 3% prosečne bruto plate

[116] *A. Ilić, op.cit., str. 25.*

[117] *I. Jovanović, "Iskustva izvršenih reformi penzijskih sistema u zemljama Centralne i Istočne Evrope", Bilten Instituta G17, Beograd, 2003, broj 40-41.*

izdvajali za ove svrhe. Takođe, kao u Sloveniji, na početku su izostali poreski podsticaji koji su uvedeni tek 2000. godine.

Postavlja se pitanje: zbog čega ove zemlje nisu uvele trostubni penzijski sistem, uprkos takvim predlozima iz Svetske banke i drugih faktora iz inostranstva U Sloveniji postoji nekoliko faktora koji su sprečili radikalniju reformu penzijskog sistema:

• Vrlo je bio jak uticaj sindikata koji su bili protiv delimične privatizacije penzijskih sistema;
• Neki od najprestižnijih ekonomista su bili žestoki protivnici uvođenja drugog stuba,
• Nije postojao jak konsenzus među vladajućim partijama;
• Slovenija je imala prilično stabilan fiskalni sistem.

Međutim, u celoj situacije je interesantno da je većina građana podržavala radikalnije reforme što je bila retkost među tranzicionim zemljama. Prema nekim anketama čak 70% građana se izjasnilo za penzijsku reformu, iako je većina priznala da ne zna mnogo o njoj.[118]

U Češkoj su glavni razlozi za odustajanje od radikalnijih reformi bili sledeći:

• Procenjeni su vrlo visoki tranzicioni troškovi;
• Niska je bila politička volja (predsednik Vaclav Klaus se izričito protivio reformama);
• Tržište kapitala još nije bilo dovoljno razvijeno;
• Nivo spoljnog duga je bio nizak tako da Svetska banka nije mogla da izvrši veći pritisak na vladu da uđe odlučnije u reformu.

[118] *I. Jovanović, sto* 40-41.

4. Dobrovoljni penzijski fond

Penzijski fondovi koncipirani su kao autonomni penzijski fondovi, odnosno predstavljaju instituciju kolektivnog investiranja u okviru koje se prikuplja i ulaže penzijski doprinos u različite vrste imovine sa ciljem ostvarenja prihoda i smanjenja rizika ulaganja. [119]
Penzijski fondovi nemaju status pravnog lica.

Organizovanje i upravljanje penzijskim fondom vrši društvo za upravljanje penzijskim fondom, koje se osniva isključivo u formi akcionarskog društva. [120]

Društvo za upravljanje obavlja delatnost organizovanja i upravljanja dobrovoljnim penzijskim fondovima na način kojim svoje interese ili interese svojih osnivača, odnosno povezanih lica ne stavlja ispred interesa članova ovih fondova, u skladu sa dobrom poslovnom praksom a u najboljem interesu članova ovih fondova, za koje društvo poseduje dozvole za upravljanje, izdate od strane Narodne banke Srbije, a sve u skladu sa Zakonom i aktima društva.[121]

Sistem nadzora je, u cilju obezbeđenja zaštite i sigurnosti članova dobrovoljnih penzijskih fondova i podsticanja razvoja dobrovoljnog penzijskog osiguranja u Srbiji, kao načina za obezbeđivanje pristojnih nadokanada u starosti, koncipiran kao veoma intenzivan, strog i preventivan.[122]

Poslovi koje obavlja društvo u skladu sa Zakonom, Odlukom o osnivanju i ovim pravilima su:
• organizovanje i upravljanje fondom,
• donošenje investicionih odluka,
• administrativni poslovi i aktivnosti,
• marketinški poslovi i aktivnosti,
• drugi poslovi u skladu sa Zakonom.

Dobrovoljni penzijski fond jeste fond posebne vrste, odnosno zasebna imovina, bez svojstva pravnog lica. Društvo se obavezuje da će upravljati zasebnom imovinom fonda u skladu sa dobrom poslovnom praksom u cilju povećanja ukupnog prinosa, poštujući principe rentabilnosti, likvidnosti, profitabilnosti i diversifikacije u investiranju, a isključivo u najboljem interesu članova fonda.

Penzijski fondovi su organizovani na principu unapred definisanih visina doprinosa. Dakle iznos penzijske nadoknade zavisiće od uplaćenih doprinosa i prinosa na akumulirana sredstva.

Društvo za upravljanje donosi investicione odluke i vrši programirane isplate, na osnovu ugovora koji se zaključuje između člana fonda i društva za upravljanje. Kupovina

[119] *R. Kosanović, „Sindikalni leksikon", Fredrich Ebert Stiftung, I.P. „Obeležja", Beograd, 2010., str. 35.*
[120] *Član 4, Zkon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima,"Sl. glasnik RS", br.85/2005 i 31/2011 .*
[121] *http://www.penzijskifond.rs/Data/Files/pravila_poslovanja_dg.pdf, od ponedeljka 3. aprila 2012. godine.*
[122] *www.garant-penzije.eu, od ponedeljka 3. aprila 2012. godine.*

anuiteta može da se obavi tako što društvo za upravljenje, po nalogu vlasnika, prenese akumulirana sredstva na individualnom računu u osiguravajuće društvo.

Penzijski fondovi se mogu osnivati u okviru preduzeća ili kao organizacije za pružanje finansijskih usluga koje su nezavisne od preduzeća koja uplaćuju doprinose i koje su zadužene za čuvanje sredstava i isplatu penzija. Sredstvima fonda koji su autonomni upravljaju osiguravajuće organizacije, banke ili druge finansijske organizacije ukoliko su njihovi osnivači. Osnovna im je delatnost obezbeđenje penzija za zaposlene u jednom ili više preduzeća ili za zaposlene u javnim ustanovama putem kolektivnog ugovora. Propisima se regulišu odnosi između poslodavca i radnika koji su vezani ugovorom o radu.[123]

Imovina fonda je u svojini članova fonda, srazmerno njihovom udelu u imovini fonda. Imovina fonda je odvojena od imovine društva. Fond se organizuje od strane društva radi prikupljanja novčanih sredstava uplatom penzijskog doprinosa od strane obveznika uplate i radi povećanja vrednosti imovine fonda, ulaganjem tako prikupljenih sredstava.

Fond se osniva na neodređeno vreme. Imovina fonda ne može biti predmet prinudne naplate, zaloge ni hipoteke, ne može se uključiti u likvidacionu ili stečajnu masu društva, kastodi banke ili drugih lica, niti koristiti za izmirivanje obaveza člana fonda i drugih lica prema trećim licima.

Račun dobrovoljnog penzijskog fonda otvara i vodi kastodi banka. Kastodi usluge za fond obavlja isključivo jedna banka.[124] Sredstva i hartije od vrednosti dobrovoljnog penzijskog fonda, društvo za upravljanje deponuje kod kastodi banaka koje izveštavaju nadzorni organ države o investicionim fondovima. Sredstva se mogu investirati u kupovinu obveznica, u komercijalne zapise i zapise trezora, u skladu sa definisanom politikom ulaganja sredstava.

Dobrovoljni penzijski fond može biti organizovan kao otvoreni dobrovoljni penzijski fond i kao zatvoreni dobrovoljni penzijski fond.

Otvoreni dobrovoljni penzijski fond prihvata zahtev za članstvo od domaćeg ili stranog punoletnog fizičkog lica koje ima interes za učlanjenje u otvoreni dobrovoljni penzijski fond.

Zatvoreni dobrovoljni penzijski fond prihvata zahteve za članstvo samo od lica koja su zaposlena kod poslodavca ili su članovi sindikata ili drugog udruženja samostalnih delatnosti.

[123] *J. Pak, „Pravo osiguranja“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011, str. 338.*

[124] *Član 63, Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima,“Sl. glasnik RS“, br.85/2005 i 31/2011.*

4.1. Otvoreni dobrovoljni penzijski fond

Autonomni fondovi se osnivaju kao akcionarska društva ili društva za uzajamno osiguranje. Društva imaju poslovne akte u skladu sa zakonom koji ustanovljava pravni osnov penzijskih fondova i reguliše funkcionisanje organa upravljanja. Skupština donosi najznačajnije odluke i sastaje se najmanje jednom godišnje kako bi usvojila izveštaje, dala saglasnost na izbor organa uprave i usvojila budžet. Članovi uprave su dužni da upravljaju penzijskim fondom u najboljem interesu osiguranika i da redovno podnose izveštaje. Ako radnici lično uplaćuju doprinose, upravni odbor mora da bude sastavljen od predstavnika radnika i predstavnika društva na paritetnoj osnovi. Organ za nadzor sprovodi kontrolu fonda sličnu onoj koja se sprovodi za društva za osiguranje: nadzor finansijskog stanja, posebno analiza knjigovodstvenih izveštaja da bi se obezbedila solventnost i rentabilnost kontrolisanih društava. U kontroli učestvuje uvek nezavisni ovlašćeni revizor.[125]

Upravljanje i organizaciju rada otvorenog dobrovoljnog penzijskog fonda vrši društvo za upravljanje. Članstvo u otvorenom dobrovoljnom penzijskom fondu ostvaruje se zaključivanjem ugovora i otvaranjem ličnog računa u otvorenom dobrovoljnom penzijskom fondu. Članstvo počinje prvom uplatom u dobrovoljni penzijski fond, što se smatra prihvatanjem ponude prema zaključenom ugovoru. Ako član otvorenog dobrovoljnog penzijskog fonda prestane da uplaćuje doprinose i dalje ostaje član fonda, a član se može odlučiti i na prelazak u drugi dobrovoljni penzijski fond.

U nekim zemljama obezbeđenje dopunskih penzija preko penzijskih fondova ili kolektivnog osiguranja proširuje se i na lica zaposlena u državnim organima i javnim ili polujavnim ustanovama. Težnja je zakonodavca da se na isti način zbrinu zaposleni bez obzira na to gde rade.[126] U većini zemalja zaposleni u državnoj upravi imaju interni režim penzija na koji se ne odnose propisi o dopunskoj penziji zaposlenih. Oni mogu na dobrovoljnoj osnovi da zaključe sporazum sa društvom za osiguranje ili penzijskim fondom, ali u takvom slučaju se primenjuje zakon o dopunskim penzijama.

4.2. Zatvoreni dobrovoljni penzijski fond

Zatvoreni dobrovoljni penzijski fond može odlukom organizovati poslodavac, sindikat ili udruženje samostalnih delatnosti, koji kao organizator zatvorenog dobrovoljnog penzijskog fonda sa društvom za upravljanje zaključuju ugovor o osnivanju i upravljanju zatvorenim penzijskim fondom. Statutomm se bliže uređ članstvo, osigurani rizici, način finansiranja i ostali uslovi vezani za njegovo organizovanje.

Društva za osiguranje mogu upravljati fondom preduzeća na osnovu kolektivnog ugovora koji obuhvata sve ili deo zaposlenih jednog ili grupe preduzeća. Organizatori zatvorenog dobrovoljnog fonda i društvo koje njime upravlja dužni su da informišu kako postojeće tako i potencijalne članove o mogućnostima koje im pruža članstvo, i o

[125] *J. Pak, op.cit., str. 339.*
[126] *Isto.*

nihovim pravima i obavezama po pitanju članstva. Fond ima obavezu da isplaćuje penzije dok ima sredstava. Ako to nije slučaj, preduzeće koje ga je osnovalo dužno je da obezbedi sredstva. Poslodavac i radnici imaju direktan uvid u funkcionisanje sistema. Finansijsko i aktuarsko upravljanje često je povereno spoljnim saradnicima, a administrativno upravljanje se može poveriti preduzeću sa kojim je zaključen kolektivni ugovor.

Zatvoreni dobrovoljni penzijski fond može da prihvati zahteve za članstvo:

- Radnika zaposlenih kod poslodavca koji je organizator fonda
- Članove sindikata koji je organizator
- Članove udruženja samostalnih delatnosti

Članstvo se uspostavlja potpisivanjem izjave o prihvatanju statuta, prospekta i prvom uplatom u zatvoreni dobrovoljni penzijski fond.
Član u svakom tenutku može preći u drugi dobrovoljni penzijski fond a u slučaju prestanka članstva član može na osnovu uplaćenih doprinosa do dana prestanka članstva da ostvari pravo po osnovu akumuliranih sredstava na individualnom računu u skladu sa statutom i zakonom.

Mogućnost članstva u zatvoreni dobrovoljni penzijski fond koji organizuje poslodavac mora biti ponuđen svim zaposlenim tog poslodavca ili posebnoj kategoriji zaposlenih u zavisnosti od toga da li se fond osniva za sve ili za posebnu kategoriju zaposlenih.

II. Osiguranje života kao dopunska penzija

5. Pojam i značaj osiguranja života

Osiguranje života je vid pokrića kojim se osiguravač obavezuje da će, na osnovu plaćenih premija osiguranja isplatiti osiguraniku ili licu koje on odredi, osiguranu svotu za slučaj smrti, odnosno za slučaj doživljenja određenog vremena, to jest ugovorenog broja godina.[127]

Značaj osiguranja života je nemerljiv. U uslovima kada se ne možemo osloniti na siguran posao, zagarantovanu penziju, treba preuzeti rizik za svoju budućnost. Osnovna potreba svakog pojedinca je da budućnost bude bezbedna, a jednostavan i siguran način za ulaganje slobodnih sredstva je osiguranje života. Osiguranje života omogućuje finansijsku stabilnost i sigurnost ugovaraču, odnosno korisniku u starosti. Osim toga, od velikog značaja su sigurnost i zaštita porodice osiguranika tokom čitavog perioda osiguranja. U uslovima kada imamo mogućnost štednje u bankama gde smrtnim događajem (bolest ili nesreća), korisnik ostvaruje pravo sam na do tada uložena sredstva i pripadajuću pripisanu kamatu, kod osiguranja života smrtnim slučajem (usled bolesti) korisnik, prema uslovima nekih osiguravača, ostvaruje pravo na celu osiguranu (ugovorenu) sumu, odnosno na dvostruku osiguranu sumu kod smrtnog događaja

[127] *B. Marković, N.Žarković, „Leksikon osiguranja“, DDOR Novi Sad, 2002, str.222.*

nesrećnim slučajem. Logičan je zaključak da, uz približno jednake kamate kod banaka, učestvujući u dobitku osiguravajućih društava, pojedinac ostvaruje veći ekonomski interes putem osiguranja života u odnosu na štednju u banci. Ono što ide u prilog ugovaranju osiguranja života je sigurnost plasmana sredstava osiguravača, uz neophodnost uvažavanja stroge zakonske regulative i odgovarajućih propisa iz ove oblasti.

Životno osiguranje je vid dobrovoljne štednje osiguranika ili ugovarača osiguranja, koji se po isteku trajanja perioda osiguranja ili po nastanku osiguranog slučaja, isplaćuje korisniku osiguranja. U zavisnosti od ugovorenog vida osiguranja, dogovorenih dodatnih paketa i sl. korisniku osiguranja se nakon završenog perioda trajanja osiguranja isplaćuje odgovarajući iznos uvećan za odgovarajući procenat zarade osiguravajućeg društva.

Osiguranje života, posmatrano iz prespektive osiguranika, obezbeđuje zaštitu od rizika, što je sličnost sa svim vrstama neživotnih osiguranja, ali predstavlja i oblik štednje. Osiguranje života predstavlja spoj dugoročne štednje i obezbeđenja porodice. Na ovaj način čovek na vreme obezbeđuje materijalnu sigurnost za slučaj smrti, odnosno gubitka ili smanjenja sposobnosti privređivanja. Osiguranik, korisnik osiguranja, je obezbeđen i u slučaju doživljenja kada mu se isplaćuju akumulirana sredstva.[128]

Osiguranje života objedinjuje funkciju osiguranja i štednje, iz čega proističe izvesnost postojanja obaveze isplate cele ili dela osigurane sume. Da bi se ostvarila potpuna ekvivalentnost premije potrebno je da se štedni deo premije zajedno sa kamatom tokom trajanja osiguranja akumulira i formiraju matematičke rezerve.

Matematička rezerva osiguranja života obrazuje se u osiguranju života po načelu aktuarske matematike i čine ih razlika između osigurane sume i premije osiguranja. Pod osiguranom sumom podrazumeva se sadašnja vrednost budućih obaveza osiguranja. Pod tehničkom premijom osiguranja podrazumeva se sadašnja vrednost budućih obaveza ugovarača osiguranja.[129]

Svrha formiranja matematičke rezerve je rezervisanje sredstava tekućih premija kako bi osiguravač bio u mogućnosti da odgovori svojim obavezama u budućnosti. Sredstva matematičke rezerve se u poslovanju osiguravača iskazuju kao pasiva, a zove se matematička, jer se izračunava matematičkom metodom na osnovu tablica smrtnosti i kamatne stope.[130]

Karakteristično je da za štednju putem osiguranja života postoji ugovoreni rok trajanja (obično 10 godina) i štedni cilj iskazan kroz osuguranu sumu. Štednja putem osiguranja života je disciplinovana, kontinuirana, dugoročna i namenska, odnosno ima sve karakteristike vezane štednje. Sredstva obezbedjena plaćanjem premije životnog osiguranja se mogu upotrebiti kao izvor investiranja a mogu imati i značajnu ulogu u

[128] *J. Pak, op.cit., str. 222.*
[129] *J. Miloradić, D. Mrkšić, N. Žarković, ,,Uvod u osiguranje i životna osiguranja", ,,Zaslon" , Šabac, 2006, strana 93.*
[130] *Isto.*

kreditiranju razvoja. Imajući u vidu značaj koji osiguranje ima za privredu svake zemlje najveći broj zemalja premije životnog osiguranja ne oporezuje.[131]

5.1.Tehničke osnove osiguranja života

Zakonom je propisana osnova da osiguravajuće društvo mora poslovati po ekonomskim načelima i pravilima struke.

Osiguranje života bazira se na načelima zakona velikih brojeva, a to je osnovni zakon u teoriji verovatnoće i statistici. Formulisao ga je švajcarski matematičar Jakob Bemouli (1654-1705), a kasnije ga je doradio i uopštio francuski matematičar Denis Poason (1781-1840).

Suština ovog zakona je u tome da se, ukoliko se posmatra veliki broj slučajeva, mogu uočiti određene pravilnosti u nastupanju jednog događaja. Što je broj posmatranih slučajeva veći, pravilnost u nastupanju jednog događaja je veća, a odstupanja su manja. Ako se određeni događaj posmatra pojedinačno, on predstavlja slučaj, dok u velikom broju posmatranja postaje zakonitost. Stoga se zakonitost ispoljava samo u masi slučajeva, ona nije vidljiva kod pojedinačnih jedinica od kojih je masa sastavljena, niti deluje kod nekih grupnih jedinica. Tako, recimo, ukoliko je od deset ljudi određene starosti umrlo njih pet, to ne znači da je verovatnoća smrti za ljude te starosti 50%.[132]

Poznato je da svaki čovek mora umreti, ali se ne zna kada će to biti, jer je smrt nekog lica budući neizvestan događaj. Ukoliko se, pak, posmatra velika grupa ljudi, može se sa velikim procentom tačnosti utvrditi da će godišnje u toj grupi umreti određen broj ljudi. Zbog toga i zakon velikih brojeva ima veliki značaj u osiguranju, jer eliminiše neizvesnost osiguravača u pogledu ukupnog broja pokrivenih rizika i omogućava tačnije predviđanje nastupanja osiguranog slučaja. Što je broj osiguranih predmeta veći i zahvata šire područje i što je trajanje osiguranja duže, ostvarivanje određenog slučaja je ravnomernije i bliže očekivanom. Zato je u mnoštvu, tj. masi osiguranih objekata postoji veća mogućnost tačnijeg određivanja budućih osiguranih slučajeva, a time i proračun budućih finansijskih obaveza, na osnovu čega se određuje visina sredstava potrebnih za njihovo pokriće, tj. za izravnavanje rizika.[133]

Računske osnove obračuna tarifa u osiguranju lica čine:[134]
- tablice smrtnosti,
- obračunska kamatna stopa i
- troškovi provođenja osiguranja.

[131] *J. Miloradić, D. Mrkšić, N. Žarković, op.cit. str. 93.*
[132] *Isto.*
[133] *Isto, str. 94.*
[134] *Isto.*

5.2. Tablice smrtnosti

Kako sigurnost poslovanja osiguranja života zavisi od pravilno postavljene računske osnove, ovo osiguranje mora biti postavljeno na sigurnoj računskoj osnovi, koju predstavljaju realne tablice smrtnosti. Tablice smrtnosti, zajedno sa kamatnom stopom predstavljaju računsku osnovu za izračunavanje tehničke premije. Zato je kod osiguranja života posebna briga uvek bila poklanjana izradi tablica smrtnosti. Najveći broj tablica smrtnosti sačinjen je na osnovu popisa ukupnog stanovništva (demografske, populacione tablice), a postoje i posebne tablice, dobijene posmatranjem samo osiguranih lica.

Ove tablice definišu niz pokazatelja od kojih je osnovni izravnata verovatnoća smrtnosti na osnovu kojih se izračunavaju sve ostale biometrijske funkcije: verovatnoća doživljenja, kretanje broja živih i broja umrlih u okviru određenog skupa, izračunatog na osnovu verovatnoće smrti. Pomoću ovako dobijenih vrednosti broja živih i broja umrlih lica i odgovarajuće kamatne stope, izračunavaju se komutativni brojevi koji služe za obračun neto premija u osiguranju života. Osnovni faktori koji utiču na smrtnost su: starost, pol, zanimanje, način života, klima i slično.[135]

Opšte je zapažanje da je životni vek u razvijenim zemljama u poslednjih nekoliko decenija znatno porastao. Produženje prosečnog životnog veka stvara značajne probleme za funkcionisanje redovnih penzijskih fondova. Trend smanjenja smrtnosti takođe za osiguravače može značiti povećan rizik (kod osiguranja za slučaj doživljenja), a nešto manji rizik u slučaju osiguranja za slučaj smrti. Međutim, ova okolnost u svakom slučaju treba da bude uzeta u obzir kod utvrđivanja tarifa.

5.3. Obračunska kamatna stopa

Osiguranje života je uglavnom dugoročno, jer se ugovori sklapaju na period od deset do trideset godina, ali se premija osiguranja ne menja. Zbog toga je prilikom ugovaranja osiguranja važan izbor kamatne stope. Za obračunsku kamatnu stopu ne može se uzeti aktuelna kamatna stopa, jer se ona, u skladu sa tržišnim uslovima menja na više ili na niže. To je i razlog što se kao kamatna stopa koristi nešto niža stopa od aktuelne, jer to garantuje osiguravaču da će prihodi od plasmana biti veći od njihove kamatne stope.

5.4. Troškovi provodjenja osiguranja

Prilikom kalkulisanja tarifa kod životnog osiguranja vodi se računa o tri vrste troškova.
To su:

- akvizicioni troškovi, koji obuhvataju troškove pribavljanja osiguranja, troškove provizije za agente osiguranja, troškove izdavanja polsa i slično. Ovi troškovi su jednokratni, s tim što se kod osiguranja kapitala odmeravaju proporcionalno osiguranoj sumi, dok se kod osiguranja rente određuju proporcionalno vrednosti rente.

[135] *J. Miloradić, D. Mrkšić, N. Žarković, op.cit. str. 94.*

- inkaso troškovi, koji obuhvataju sve troškove koji nastaju prilikom naplate premije osiguranja i
- troškovi obrade i vođenja portfelja.

Ukalkulisani troškovi provođenja osiguranja se ne bi trebali povećavati tokom trajanja ugovora, što je zapravo i ne moguće zbog dugoročnih ugovora. [136]

5.5. Premija riziko i štedna

Rizik je osnovni pojam u osiguranju. Kod osiguranja se uvek radi o jednom od ljudske volje nezavisnom događaju, čije se ostvarenje, ili bar momenat ostvarenja ne može unapred predvideti i odrediti, jer ne mora neminovno nastupiti, ili, ako to mora, ne može se odrediti unapred vreme kada će to biti, što je slučaj za rizik smrti u osiguranju života.

Jedan od najvažnijih zadataka u poslovanju osiguranja je kvalitetna procena rizika, tako da premija bude dovoljna za isplatu svih očekivanih obaveza pod tim osiguranjima. Premija u osiguranju života proizilazi iz očekivane ukupne obaveze u odredjenom vremenu koje može nastati. Ono, po čemu se premija osiguranja života razlikuje od ostalih vrsta osiguranja je što se ona sastoji iz dva dela – štedne i riziko premije.

U skladu sa načelom ekvivalencije, za pokriće obaveza osiguravača služi tehnička premija, koja se izračunava pomoću tablica smrtnosti i ukalkulisane kamate. Ukupna premija osiguranja života sastoji se od tehničke premije i dodataka za zaključnu proviziju, inkaso – proviziju i administrativne troškove.

Način izračunavanja tehičke premije u osiguranju života sadrži potrebu da se u toku trajanja osiguranja ostvari kamata najmanje u visini stope ukalkulisane u tarifi premija.

Osiguranje života inkorporira i osuguranje i kolektivnu osiguravajuću štednju, pa je osiguranje života i specifičan finansijski posao. Ostvarenje dobiti i učešće osiguranika u dobiti za osiguranje života je od posebnog značaja, kako sa stanovišta ispunjenja zahteva tehičkih osnova, tako i potrebe očuvanja realne vrednosti sredstava osiguranja života.

Najznačajniji izvori dobiti u osiguranju životu su:
- dobit od kamata na plasmane sredstava štedne premije (matematičke rezerve)
- dobit na pozitivnom rezultatu ispoljavanja osiguranog rizika
- dobit po osnovu dopunskih osiguranja
- tehnička dobit (kod storna osiguranja zbog neplaćanja premije pre uslovima predviđenog roka za sticanje prava na otkup ili kapitalizaciju, kod otkupa i kapitalizacije zbog razlike matematičke rezerve i otkupne i kapitalisane vrednosti)[137]

[136] *D. Mladenović, V. Dolević, D. Šoškić, "Ekonomska statistika", Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd , 2003, str 71*.
[137] *Isto, str.57.*

6. Osiguranja života u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starost

U ekonomski razvijenim zemljama u novije vreme se stimulišu ulaganja u osiguranja života kojima se obezbeđuje dopunska penzija putem priznavanja poreskih olakšica ako su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi. Da bi se izbegao značajan pad standarda posle prestanka sa radom zbog starosti, bolesti ili invaliditeta, građani se često opredeljuju za razna osiguranja života.[138] Ulaganje u životno osiguranje jeste dobar način da se obezbedi kapital potreban po odlasku u penziju.

6.1. Osiguranje za slučaj smrti

Ovo osiguranje odnosi se na osiguranje za slučaj smrti bez obzira na uzrok. Ono nema karakter štednje i ugovara se na određeni rok trajanja. Osiguravač isplaćuje osiguranu sumu ako smrt nastupi do određenog datuma i nema elemenat štednje jer ako je osiguranik još živ do isteka ugovorenog roka osiguravač se oslobađa obaveze isplate osigurane sume. Ovo osiguranje obezbeđuje materijalnu sigurnost za slučaj ranije smrti osiguranika dok npr. njegova deca nisu završila školu, ili dok traje obaveza isplate kredita.[139]

Osiguranik za nisku premiju dobija visoku osiguranu sumu. Na ovu vrstu osiguranja ne obračunava se učešće u dobiti. Osiguranje se najčešće ugovara na period od 5 do 25 godina, sa unapred poznatim sumama koje se isplaćuju po isteku osiguranja.

Ovo osiguranje ima značaj za materijalnu sigurnost u starosti u slučajevima kad smrt osiguranika ima za posledicu pogoršanje materijalne sigurnosti njegove porodice koje bi se ispoljilo na nemogućnost zadovoljavanja normalnih potreba.

Ovo osiguranje je namanjeno:

- Osobama koje se bave rizičnim zanimanjima, ali i onima koji žive stresno i misle unapred
- Poslodavcima koji na ovaj način brinu o zaposlenima koji su im posebno važni
- Partnerima u zajedničkom poslu

Ukoliko nastupi osigurani slučaj, osiguravač je u obavezi da korisniku osiguranja isplati ugovorenu osiguranu sumu.

Ukoliko osiguranik doživi istek ugovorenog trajanja osiguranja, ugovor o osiguranju prestaje da važi, a osiguravač nema nikakvih obaveza prema osiguraniku, odnosno korisniku osiguranja.

Korisnici osiguranja mogu biti supružnici, deca, roditelji osiguranika, koji po osnovu ugovora o osiguranju dobijaju sigurne prihode za bezbednu budućnost i starost.

---

[138] *J. Pak, op.cit., str. 334.*

[139] *Praktikum, Priručnik za prodaju životnih osiguranja, 2011, Wiener Stadtische osiguranje a.d., Beograd*.

I osiguranje na dva života koje se zaključuje na život dva lica može u starosti obezbediti prihode. Ova vrsta osiguranja je namenjena, pre svega, supružnicima i članovima porodice, a mogu ga zaključiti i bilo koja dva lica kod kojih postoji zajednički interes za takav vid osiguranja.

U slučaju smrti jednog osiguranika korisnik je drugi osiguranik. Ukoliko obe osobe umru istovremeno, novac se isplaćuje korisnicima koje su osiguranici odredili

Motiv zaključivanja ovakvog osiguranja često je upravo obezbeđenje materijalne sigurnosti u starosti supružnika koji nadživi drugog, kao i materijalne sigurnosti u starosti oba supružnika ako ugovore i osiguranje za slučaj smrti i za slučaj doživljenja.[140]

Osnovni uslovi za ugovaranje ove vrste osiguranja:

- Osiguranik može biti star od 14 do 74 godina
- Osiguranje se može ugovoriti na najmanje 1 najviše na 20 godina
- Minimalna godišnja premija u zavisnosti od načina plaćanja iznosi od 20 do 60 eur (ukoliko se premija plaća u ratama, doplaci su 2% za polugodišnje, 3% za kvartalno i 5% za mesečno plaćanje).

Premija se može plaćati u evrima ili u dinarima sa valutnom klauzulom mesečno, tromesečno, polugodišnje, godišnje i jednokratno.

Plaćanje se može izvršiti uplatnicom, prenosom sa deviznog računa, administrativnom zabranom, trajnim nalogom ili obveznicama stare devizne štednje.[141]

6.2. Dopunsko osiguranje uz osiguranje za slučaj smrti

U praksi se često uz osiguranje života zaključuju osiguranja koja obezbeđuju osiguranu sumu i za slučaj smrti i za slučaj invaliditeta i naknadu troškova i izgubljene zarade u vezi sa nastalom nezgodom ili bolešću. Dopunska osiguranja imaju dvostruku prirodu: ona obezbeđuju isplatu sume koja je rezultat kapitalizacije premije (štedni deo) i naknađuju imovinske gubitke koji imaju karakter pretrpljene štete. [142]

Dopunsko osiguranje lica od posledica nesrećnog slučaja (nezgode) uz osiguranje života

Osiguranje od posledica nesrećnog slučajaćaja ili skraćeno, osiguranje od nezgode, spada u osiguranja lica. Ova vrsta osiguranja se ugovara i kao dopunsko osiguranje uz većinu životnih osiguranja.

[140] *J. Pak, op.cit., str. 334.*
[141] *http://www.triglav.rs/vrste/, od ponedeljka 3. aprila 2012. godine.*
[142] *Isto, str. 335.*

Svrha dopunskog osiguranja jeste obezbeđivanje značajnih finansijskih sredstava neophodnih za drugačiji život nakon doživljenog invaliditeta:

- Dopunsko osiguranje pokriva slučaj trajnog ili delimičnog invaliditeta nastalog kao posledica nesrećnog slučaja;
- Uplatom dopunskog osiguranja obezbeđuje se i novčana naknada za dane provedene u bolnici posle nesrećnog slučaja;[143]

Pod nesrećnim slučajem smatra se svaki iznenadni i od volje osiguranika nezavisni događaj koji, delujuću uglavnom splja i naglo na telo osiguranika, ima za posledicu njegovu smrt, potpuni ili delimični invaliditet, prolaznu nesposobnost za rad ili narušenje zdravlja koje zahteva lekarsku pomoć.

Na osnovu ovog dopunskog osiguranja biće nadoknađena šteta koja nastane nastupanjem trajnog invaliditeta osiguranika, koji je nastao usled nezgode (saobraćajna nezgoda, povreda na radu, padovi itd.) i narušavanjem zdravlja koje zahteva bolničko lečenje.

Kada nastane osigurani slučaj, osiguravač isplaćuje iznose utvrđene u Ugovoru o osiguranju:

- osiguranu sumu za slučaj invaliditeta ukoliko je usled nesrećnog slučaja nastupio potpuni invaliditet osiguranika.
- odgovarajući procenat osigurane sume za slučaj invaliditeta ako je usled nesrećnog slučaja nastupio delimičan invaliditet osiguranika.
- bolničku naknadu za svaki dan proveden u bolnici, ukoliko posledice nesrećnog slučaja zahtevaju bolničko lečenje, ali najviše za 200 dana.

Nesrećnim slučajem smatraju se događaji koji nastanu usled: gaženja, sudara, udara nekim predmetom, udara električne struje ili groma, pada, okliznuća, ranjavanja oružjem, eksplozivnim sredstvom ili raznim drugim predmetima.

Osiguranje od posledica nesrećnog slučaja su kratkoročna osiguranja i uglavnom se ugovaraju na rok od jedne godine, a u određenim situacijama osiguranje se može ugovoriti i kraće, ali ne kraće od jednog dana. Kod kolektivnih osiguranja moguće je ugovoriti višegodišnje ili dugoročno osiguranje. Kod ovog osiguranja nema teritorijalnog ograničenja, ali su moguća ograničenja, u zavisnosti od osiguravajuće kuće, u pokriću rizika.

Kada se osiguranje od posledica nesrećnog slučaja ugovara kao dopunsko osiguranje uz životno osiguranje, tada ono traje koliko traje i životno osiguranje, uz koje je i ugovoreno.

Mnoga osiguravajuća društva su uvela mogućnost da se ugovori progresivni način obračuna naknade za slučaj nastanka trajnog invaliditeta usled nesrećnog slučaja

[143] *http://www.wiener.rs/osiguranje_zivota/, od srede 21. marta 2012. godine.*

(nezgode), odnosno naknada se progresivno uvećava što je procenat invaliditeta veći. U slučju potpunog trajnog invaliditeta od 100% uplaćuje se dvostruko veća suma od ugovorene.

Statistike pokazuju da najveći broj povreda nastaje kao posledica saobraćajnih nezgoda. S toga je uvedeno i dodatno pokriće u slučaju saobraćajne nesreće koja za posledicu ima trajni invaliditet ili bolničke dane. Time se obezbeđuje 50% uvećane naknade.[144]

Primer

- Osiguranje života (bez dopunskog osiguranja)

Muškarac 45 godina
Period osiguranja 20 godina
Godišnja premija za osiguranje života 700 eur
Osigurana suma za doživljenje 14.700 eur
Osigurana suma za slučaj smrti 14.700 eur + očekivana dobit
Osigurana suma za slučaj smrti usled nesrećnog slučaja 28.014 eur + očekivana dobit

- Dopunsko osiguranje sa novčanom naknadom za invaliditet i bolničke dane

Godišnja premija 50 eur
Doplatak za saobraćajnu nezgodu 37,5 eur
Osigurane sume za slučaj invaliditeta od 1% do 99% 10.000 eur
Osigurane sume za slučaj 100% invaliditeta 20.000 eur
Naknada za dane provedene na bolničkom lečenju usled nesrećnog slučaja 10 eur

Dopunsko osiguranje lica od nastupanja težih bolesti uz osiguranje života

Ugovaranjem programa osiguranja života sa osiguranjem za slučaj nastupanja težih bolesti mudro se ulaže u zaštitu sebe i svoje porodice u slučaju obolevanja, smrti ili u slučaju povreda koje ostavljaju teže posledice, uz istovremenu štednju za nezavisnu i prijatnu starost.

Do nedavno je osiguranje života bilo dovoljno da odgovori našim potrebama. Danas smo svedoci sve češće pojave težih bolesti (kancera, infarkta, moždano udara itd.) koje ugrožavaju život ljudi iz našeg okruženja i menjaju sudbinu njihovih porodica.

Mnoge od tih bolesti se sa manjim ili većim uspehom leče, ali je i samo lečenje dugotrajno i skupo. Ukoliko je osoba primorana da provede duži period na bolovanju ili da u potpunosti prekine radni odnos osiguranje će nadomestiti smanjeni iznos zarade i pokriti troškove života obolelog i njegove porodice.

[144] *http://www.deltagenerali.rs//home/vrsteosiguranja/, od srede 21. marta 2012. godine.*

Dopunsko osiguranje se ugovara na isti vremenski period kao i osiguranje života. Osigurana suma po osnovu dopunskog osiguranja ne može biti veća od osigurane sume iz osiguranja života, odnosno ugovara se do ugovorene osigurane sume za osiguranje života. U slučaju naknadnog ugovaranja dopunskog osiguranja, ugovarač dostavlja popunjen zahtev za naknadno ugovaranje dopunskog osiguranja na obrascu osiguravača.

Osiguranim slučajem smatraju se teže bolesti koje kod osiguranika nastanu prvi put u toku trajanja osiguranja, odnosno ukoliko se prema postojećoj medicinskoj dokumentaciji bez sumnje može utvrditi da osiguranik nije bolovao od ove bolesti pre sklapanja ugovora o osiguranju.

Bolesti koje ovo dopunsko osiguranje pokriva su: moždani udar, infarkt miokarda, maligni tumori, bypass - operacija srčanih arterija, hronično otkazivanje bubrega, transplantacija organa, kvadriplegija, cerebrovaskularni insult – šlog, multipla skleroza, paraliza i potpuno slepilo.

Pored navedenih bolesti, osiguranje pokriva neophodnu trajnu negu. Smatra se da je licu neophodna trajna nega ukoliko mu je, usled bolesti potrebna svakodnevna pomoć drugog lica za obavljanje najmanje četiri od navedenih radnji: ustajanje i odlazak u krevet, oblačenje i svlačenje, pranje, čišćenje, brijanje, uzimanje obroka i pića

Osiguranici mogu biti zdrava lica od navršenih 19 do navršenih 75 godina starosti. Lica koja nisu potpuno zdrava ili je njihova radna sposobnost umanjena usled bolesti mogu se osigurati uz povećanje premije koje je definisano Posebnim uslovima za osiguranje uvećanih rizika. Lica potpuno lišena poslovne sposobnosti ne mogu se osigurati.

Nastupanjem osiguranog slučaja, odnosno dijagnostikovanjem neke od bolesti, pokrivenim dopunskim osiguranjem od nastupanja težih bolesti, osiguraniku se odmah isplaćuje ugovorena osigurana suma u celosti ili delimično čime se omogućava pokrivanje potencijalno velikih troškova nastalih usled lečenja. Ovim se ne prekida osnovno osiguranje života, koje traje i ima ne promenjenu osiguranu sumu.

Dopunsko osiguranje od nastupanja težih bolesti može da se zaključi i uz već postojeće osiguranje života. Ovo osiguranje ne može se ugovoriti uz osiguranje života za slučaj smrti.

Osnov za isplatu	**Iznos osigurane sume koja se isplaćuje**
Istek perioda osiguranja	100% osigurane sume
Smrt usled bolesti	100% osigurane sume
Smrt usled nezgode	200% osigurane sume
Nastupanje teže bolesti	100% osigurane sume

Dopunska osiguranja uz osiguranja života mogu da obezbede osiguraniku da nastavi sa plaćanjem premije za štedno osiguranje života ako usled nezgode ili bolesti ne ostvaruje prihode kao ranije, da mu se isplati osigurana suma za slučaj invaliditeta kada je materijalna sigurnost porodice takođe ugrožena, da obezbedi korisnicima osiguranja i

sumu za slučaj smrti i ugovorenu suma za slučaj smrti usled nezgode (isplata dvostruke sume). Dopunska osiguranja mogu biti korisna za dopunske prihode u starosti. Onaj ko je postao invalid u toku trajanja osiguranja života, dobija osiguranu sumu koja može biti značajan izvor prihoda i u starosti. Ako je ugovoreno osiguranje dvostruke sume, korisnici takođe mogu da obezbede veće dodatne prihode za starost. [145]

6.3. Osiguranje za slučaj doživljenja

Ovo osiuranje predstavlja osiguranje lica za slučaj doživljenja isteka ugovorenog trajanja osiguranja. Kod ovog programa osiguranja osiguraniku, odnosno korisniku osiguranja navedenom u polisi, isplaćuje se ugovorena osigurana suma za doživljenje isteka osiguranja i dobit ostvarena u toku trajanja osiguranja, ako osiguranik doživi istek ugovorenog trajanja osiguranja.

Ovo osiguranje se najčešće zaključuje da bi se obezbedio kapital za materijalnu sigurnost u starosti. Osiguranje može da se zaključi kao osiguranje doživotne rente, i osiguravač plaća rentu korisniku do njegove smrti ili do nekog ugovorenog vremena.

Premija mora biti plaćena u godini u kojoj se traži poreska olakšica i mora se odnositi na ugovor koji obezbeđuje isplatu kapitala ili rente za slučaj doživljenja, ugovor mora biti zaključen samo na život ugovarača osiguranja (ugovarač mora biti i osiguranik) i njegovo trajanje ne može biti kraće od 10 godina, istek ugovora je u vreme kada se stiču uslovi za penziju, za slučaj smrti osiguranika korisnik može biti samo supružnik i roditelji.[146]

6.4. Mešovito osiguranje života

Predstavlja osiguranje lica za slučaj smrti u toku trajanja osiguranja i za slučaj doživljenja isteka ugovorenog trajanja osiguranja. Kod ovog programa osiguranja osiguraniku, odnosno korisniku osiguranja navedenom u polisi, isplaćuje se ugovorena osigurana suma za doživljenje isteka osiguranja i dobit ostvarena u toku trajanja osiguranja, ako osiguranik doživi istek ugovorenog trajanja osiguranja.

Ukoliko u toku ugovorenog trajanja osiguranja nastupi smrt osiguranika korisniku osiguranja navedenom u polisi isplaćuje se:

- dvostruka osigurana suma za slučaj smrti u trenutku nastanka osiguranog slučaja i do tada ostvarena dobit, ako je smrt osiguranika nastala usled nesrećnog slučaja.
- ugovorena suma za slučaj smrti i do tada ostvarena dobit, ako je u toku trajanja osiguranja nastupila prirodna smrt osiguranika.

Uz mešovito osiguranje života moguće je ugovoriti dopunsko osiguranje lica od posledica nesrećnog slučaja i dopunsko osiguranje lica od nastupanja tezih bolesti.

---

[145] *J. Pak, op.cit., str. 334.*
[146] *Isto, str. 335.*

Ovaj program pruža kompletno pokriće u osiguranju života. Ovo je osnovni i najvažniji vid osiguranja života, koji u sebi sadrži elemente štednje i u slučaju smrti osiguranika trenutno zbrinjava članove njegove porodice. Sa ovim programom se štedi novac za zrelije godine i stvara kapital sa kojim se svako može osećati sigurnije.

Osnovni uslovi za ugovaranje ove vrste osiguranja su:

- Osiguranik može biti star od 14 do 65 godina a kod nekih odiguravajućih kuća čak i do 75 godina
- Ugovor se može zaključiti na najmanje 5 ili 10 godina i najviše na 25 godina
- Minimalna premija iznosi 200 eur za godišnje plaćanje, 100 eur polugodišnje + doplatak 2%, 65 eur kvartalno + doplatak 3% ili 25 eur mesečno + doplatak 5%.[147]

Dubl mešovito osiguranje

Je vrsta mešovitog osiguranja života za slučaj smrti i doživljenja u kojoj dva osigurana lica zajednički zaključuju osiguranje. Ova vrsta osiguranja je namenjena, pre svega, supružnicima i članovima porodice, a mogu ga zaključiti i bilo koja dva lica kod kojih postoji zajednički interes za takav vid osiguranja.

Na ovaj način se štedi na porodičnom nivou i stvaraju se pretpostavke za finansiranje troškova školovanja, putovanja, kupovine i opremanja stambenog prostora.

Kako je premija osiguranja zajednička i kako je premiju moguće odrediti prema visini porodičnih finansijskih mogućnosti, na ovaj način osiguranje života mogu zaključiti i osiguranici sa manjim prihodima.

Korisnici osiguranja za doživljenje isteka osiguranja su oba osigurana lica sa po 50% osigurane sume, a u slučaju smrti jednog osiguranika korisnik je drugi osiguranik.
Osiguranje se ugovara na period od 5 do 25 godina, sa unapred poznatim sumama koje se isplaćuju po isteku osiguranja.

Prednost ove vrste osiguranja proizilazi iz činjenice da u sebi sadrži elemente štednje, koja se ostvaruje dugoročnim izdvajanjem sume po izboru ugovarača osiguranja.

Uložen novac uvećan za akumuliranu dobit isplaćuje se u slučaju doživljenja samim osiguranicima, a u slučaju smrti jedne osobe, isti iznos isplaćuje se drugoj osobi. Ukoliko obe osobe umru istovremeno, novac se isplaćuje korisnicima koje su osiguranici odredili.[148]

[147] *http://www.wiener.rs/sr/osiguranje/1-zivota/, od srede 21. marta 2012. godine.*
[148] *http://www.triglav.rs/vrste/, od srede 21. marta 2012. godine.*

6.5. Kolektivna osiguranja dopunskih penzija

Sistem penzijskog osiguranja je važan oblik zaštite pojedinca, odnosno njegovog obezbeđenja za period nakon penzionisanja, kada nije više u mogućnosti da se radno angažuje. Penzije koje predstavljaju periodična primanja penzionisanih lica mogu se ostvariti na tri načina: penzijskim osiguranjem u okviru socijalnog osiguranja, penzijskim osiguranjem finansiranim od strane poslodavca i individualnim penzijskim osiguranjem.

Iako su klasična individualna životna osiguranja u funkciji obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti. U najvećem broju razvijenih zemalja da bi se nadomestio gubitak prihoda po osnovu reformisanog obaveznog penzijskog osiguranja, sve su brojnija osiguranja dopunskih penzija, koja se zaključuju kolektivnim ugovorima o osiguranju između poslodavaca i osiguravača. Da bi obezbeđivanje penzija putem kolektivnih ugovora o osiguranju ili putem penzijskih fondova bilo efikasno i održivo, potrebna je intervencija zakonodavca koji utvrđuje pravni okvir za zaključivanje ugovora o kolektivnom obezbeđenju doživotne rente.

Jedna od novina koja se odnosi na finansiranje penzija, jeste ta da se one ne obezbeđuju putem tekućeg finansiranja već putem sistema akumulacije kapitala. Ovaj model podrazumeva uplatu doprinosa na individualne račune i vođenje evidencije svakog pojedinca akumuliranjem rezervi čijim investiranjem se ostvaruje prinos koji se dodaje uplaćenim doprinosima. Najčešće se ovaj sistem primenjuje kod dobrovoljnog penzijskog osiguranja tj. kod individualnog i kod penzijskog osiguranja finansiranog od strane poslodavca.[149]Mlade osobe preferiraju ovakav oblik finansiranja penzijskih fondova, odnosno motivisane su da na ovaj način formiraju štednju za penzionerske dane. Ovaj sistem nije pogodan za osobe koje se rano penzionišu zato što je neophodan duži period oplodnje sredstava da bi penzije bile na zadovoljavajućem nivou. Dopunsko penzijsko osiguranje bilo da je dobrovoljno ili obavezno, rgulisano je brojnim zakonskim i podzakonskim aktima kako bi se ojačala individualna prava zaposlenih na osnovu kojih bi im se omogućilo da kroz penzije koje budu primali obezbede sigurnu starost. Zakonodavac nastoji da utvrdi stabilan pravni okvir za socijalnu sigurnost starih lica.To se posebno odnosi na drugi i treći stub penzijskog osiguranja, gde brojni propisi daju sigurnost zbrinjavanja posle prestanka rada okviru preduzeća. Sistem penzija koje obezbeđuje poslodavac najčešće se finansira putem kolektivnog osiguranja života ili putem autonomnih penzijskih fondova.[150]

Pravo na dodatnu penziju imaju zaposleni koji potpadaju pod režim obaveznog, državnog penzijskog sistema. To mogu biti radnici u fabrikama ili zaposleni u raznim uslužnim i trgovinskim privrednim delatnostima. Lica koja ne potpadaju pod režim obaveznog penzijskog osiguranja kao što su državni funkcioneri i lica koja se bave samostalnim profesijama u većini država nisu obuhvaćeni drugim stubom već svoja prava po tom osnovu ostvaruju kroz treći stub. Da bi se zaključilo kolektivno osiguranje,

[149] Z. Jeremić, „Problem ugoročnog plasmana osiguravajućih kompanija i penzijskih fondova u Srbiji“, Drugi međunarodni simpozijum osiguranja, Vrnjačka banja, 2004.
[150] J. Pak, op.cit., str. 335.

potrebno je da većina zaposlenih prihvati ugovor koji ponudi poslodavac ili da odluku donese sam poslodavac i dostavi je svakom zaposlenom.[151]

Kolektivno osiguranje koje obezbeđuje dopunsku penziju uvek je rentno osiguranje. Uz dopunsku penziju može se dodatno zaključiti i osiguranje za slučaj smrti, invaliditeta ili nezaposlenosti osiguranika.

U nekim zemljama zaključuju se i kolektivni ugovori koji obezbeđuju dopunske penzije licima koja se bave slobodnim profesijama. Penzijska štednja za sve građane može se takođe obezbediti kolektivnim ugovorom čije je izvršenje vezano za prestanak profesionalne aktivnosti i koji zaključuju udruženja koja imaju zakonom predviđeni broj članova. Ugovori obezbeđuju pravo na dopunsku penziju čija isplata dospeva najranije po sticanju uslova za penziju po propisima o obaveznom socijalnom osiguranju.[152]

Regulisanjem kolektivnih ugovora o osiguranju dopunskih penzija za slučaj doživljenja koje zaključuju poslodavci za svoje zaposlene i udruženja zainteresovanih lica. U Francuskoj je afirmisan značaj kolektivnih ugovora za materijalno zbrinjavanje u starosti. Zakonodavac daje veliki značaj osiguranju života kao instrumentu štednje. Izmenjena je tehnika osiguranja života i definisana su nova pravna pravila o kolektivnim ugovorima o dopunskim penzijama putem klasičnih poslova osiguranja. Ovi kolektivni ugovori su privukli pažnju javnosti i zbog mogućnosti koju je dao zakonodavac da se prikupljena sredstva osiguranika mogu preneti, ali samo izuzetno otkupiti. Poznata pravila u osiguranju života o pravu na otkup ne mogu se primeniti kod kolektivnih ugovora o penzijskom osiguranju zbog potrebe kapitalizacije sredstava koja moraju biti dovoljna za isplatu dopunskih penzija.

Poslovi osiguranja života kojima se obezbeđuje dopunska penzija jesu poslovi kod kojih osiguravači sredstvima penzijskog fonda upravljaju u svoje ime i za tuđi račun primenjujući tehničke osnove poslova osiguranja života. Međutim, kada je reč o kolektivnim osiguranjima života koja obezbeđuju dopunske prihode u starosti ali nisu po definiciji poslovi „dopunske“ penzije i na njih se ne odnose posebni propisi o dopunskoj penziji, osiguravači upravljaju sredstvima za pokriće ugovornih obaveza u svoje ime i za svoj račun. To podrazumeva ustanovljenje tehničkih rezervi čije su reprezentativne vrednosti u imovini osiguravača i koje su obračunate prema tehnici koja se odnosi na obaveze utvrđene u skladu sa tehničkim osnovama koje je izabrao osiguravač.[153]

[151] *J. Pak, op.cit., str. 336.*
[152] *Isto, str. 337.*
[153] *Isto.*

Zaključak

Penzijsko osiguranje je predmet rasprave i analize u gotovo svim zemljama sveta jer stabilan penzijski sistem jedan je od preduslova ekonomskog rasta i razvoja. Zato je važno da postoji sigurnost penzija, nezavisno da li sistem može da stvori prihode dovoljne da obezbedi socijalno prihvatljiv životni standard i njihovo uredno finansiranje.

Problem starenja stanovništva, pad nataliteta dovodi do nepovoljnog odnosa broja zaposlenih i broja penzionera. Ako se tome doda i ekonomska kriza koja je u poslednjoj deceniji izazvala probleme u funkcionisanju nacionalnih ekonomija sve to utiče na povećanje doprinosa i problema u njihovoj naplati. Zbog toga dolazi do neredovne isplate penzija kao i sve većeg siromašenja penzionera zbog malih iznosa penzija koje često ne omogućavaju pokriće njihovih egzistencijalnih potreba. Upravo iz ovih razloga neophodna je reforma sistema penzijskog osiguranja koja je u toku u mnogim zemljama sveta. Postojeći javni sistem penzijskog osiguranja (I stub) postaje finansijski neodrživ što uslovljava neophodnost uvođenja dopunskog (II stuba) i dobrovoljnog penzijskog osiguranja (III stuba).

Konstatuje se da su u Srbiji suštinski razlozi za reformom sistema obaveznog penzijskog osiguranja isti kao i u svetu, a to su: nastojanje da se smanji javna potrošnja i budžetski deficit, rešavanje problema starenja stanovništva, sprečavanje ranijih odlazaka u penziju i potreba za većim obuhvatom osiguranika.

Prosečna penzija u Srbiji je među najnižima u Evropi i ne može garantovati materijalnu sigurnost u starosti. Rešenje je u obezbeđivanju dopunskih penzija kroz životno osiguranje. Razvoj osiguranja života i osiguranja lične renete u direktnoj su vezi sa razvojem privrede i životnim standardom stanovništva. U poređenju sa ostalim zemljama životno osiguranje je u Srbiji nedovoljno razvijeno. U Srbiji se i pored osnivanja dobrovoljnih penzijskih fondova građani više opredeljuju za životno osiguranje kao dodatni oblik obezbeđenja materijalne sigurnosti u starosti.
Aktuelna privredna i finansijska kriza usporile su tražnju za životnim osiguranjima jer u uslovima finansijske nestabilnosti, stanovništvo se teže odlučuje za dugoročne ugovore kakvi su ugovori o životnom osiguranju. Uz pretpostavku slabljenja ekonomske krize imajući u vidu nezasićenost ovog tržišta i uz odgovarajuće podsticaje države kroz poresku politiku koja mora biti u funkciji razvoja svih životnih osiguranja koja mogu da obezbede materijalnu sigurnost u starosti.

Prema našim pozitivno-pravnim propisima, premije dobrovoljnih osiguranja podležu porezu na zarade. Međutim, u uporednom pravu premije za dobrovoljno dodatno penzijsko osiguranje, odnosno doprinosi koje poslodavac obustavlja i plaća iz zarade zaposlenog a koji je član dobrovoljnog penzijskog fonda, ne smatraju se zaradom i ne oporezuju se do iznosa koji se usklađuje sa stopom cena na malo na godišnjem nivou. Stoga, trebalo bi da se isto poresko oslobođenje predvidi i za članove doborovoljnog penzijskog fonda koji nisu zaposleni, budući da članstvo u dobrovoljnom penzijskom fondu nije uslovljeno radnim odnosom.

Konstatuje se da naš zakonodavac nije ništa učinio da pojednostavi složeno pitanje dopunskih penzija. Nema odgovarajućih propisa iako je moguće koristiti iskustva zemalja koje su donele takve propise radi podsticanja razvoja raznih životnih osiguranja. Potpuno su zanemareni kolektivni ugovori poslodavaca i društava za osiguranje u oblasti osiguranja dopunskih penzija. Takva osiguranja se zaključuju, ali je njihov broj zanemarljiv. To je posledica činjenice da nedostaju propisi koji detaljno regulišu odnose poslodavaca, osiguravača, osiguranika i drugih korisnika osiguranja.

Jedan od osnovnih razloga zbog čega Srbija nije uvela drugi stub je njeno nerazvijeno finansijsko tržište i oskudna ponuda finansijskih instrumenata.

Od reformi ne treba očekivati da će rešiti sve probleme penzijskog sistema. Svetska banka danas više nije tako kategorična u primeni modela penzijske reforme koji je ranije zagovarala. Zato se može reći da je sprovela jednu vrstu eksperimenta kako bi ispitala kako će taj model izgledati u praksi država u tranziciji. Da bi se dugoročno rešio problem deficita penzijskog sistema i poboljšao položaj penzionera ključne poluge su rešavanje problema nezaposlenosti i povećanje proizvodnje. To predstavlja teži put za „ozdravljenje"", ali je, sigurno, mnogo efikasniji.

Proces globalizacije zahvatio je i penzijski sistem kao bitan segment ekonomije (javnih finansija) u celini tako da su, uz nepovoljna demografska kretanja, reforme neizbežne. I ovaj segment, za koji se ranije smatralo da uloga države u njegovom finansiranju nema alternativu, pokazuje znake zrelosti i iziskuje nova rešenja u njegovom koncipiranju. Kao jedno od rešenja pojavljuje se i delimična ili potpuna privatizacija penzijskog sistema.

Kroz ovaj rad na jednom mestu analizirano je trenutno stanje i perspektive penzijskih sistema kako u našoj zemlji tako i u svetu. Pokazano je da mnoge zemlje (naročitio zemlje u tranziciji) moraju transformisati svoje sisteme usled finansijskih, demografskih i ekonomskih razloga. Pokazano je da svaka zemlja treba, prema svojim karakteristikama, da oblikuje svoje penzijske sisteme, ali da se uvođenje mešovitog penzijskog sistema nameće kao standard (preporučuje ga Svetska banka) pa čak i imperativ. Takođe, ukazano je da je u nekim zemljama bilo i grešaka prilikom koncipiranja novog sistema.

Na kraju rada predstavljene su izmene u penzijskom sistemu Srbije nakon političkih promena s kraja 20 veka. Njihovi dosadašnji efekti ocenjeni su kao zadovoljavajući, ali se pri tome ukazalo da preduzete izmene nisu dovoljne te da je potrebno nastaviti sa daljim promenama. Pokazalo se da je i u Srbiji, usled finansijskih i demografskih problema, neophodna delimična privatizacija penzijskog sistema, ali uz prethodno stvaranje povoljnih uslova za to. Potrebni uslovi proizilaze iz makroekonomske i institucionalne stabilnosti, ali je potrebna i čvrsta politička volja obzirom da su mnoga osetljiva ekonomska pitanja u stvari politička jer njihovo rešavanje zavisi od političkih snaga na vlasti.

Literatura

1. Bajec J. i Stanić K. (2005), "Koliki je stvarno deficit penzijskog sistema u Srbiji?", Kvartalni monitor, Fren, Beodrad

2. Bearing Point (2004), "Penzijska reforma u Srbiji", Beograd

3. Branković S. (2007), „Uvod u metodologiju kvalitativni metodi istraživanja društvenih pojava“, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd

4. Boyko Nicholas, Egrin M. Stuart, Homa Andrew, levine J. Marsha, Tromblay Daniel (1996)„Life and helth insurance-Principles and Practice“, Dearborn Financial Publishing

5. Grupa autora (1996), „Čileansko iskustvo privatna rešenja javnih problema“, Mate, Zagreb

6. Dinkić M. (2003), "Pravci reforme penzijskog sistema u Srbiji", Bilten Instituta G-17, broj 38-39, Beograd
7. Ilić A. (2006), “Reforma penzijskog sistema“, Srpski ekonomski forum, Beograd

8. Jeremić Lj. (2010),“Istraživannje tržišta i prodaja osiguranja”, Univerzitet Singidunum, Beograd

9. Jovanović I. (2003), "Iskustva izvršenih reformi penzijskih sistema u zemljama Centralne i Istočne Evrope", Bilten Instituta G-17, broj 40-41, Beograd

10. Jovanović I. (2001), "Reforma sistema penzijsko-invalidskog osiguranja", Bilten Instituta G-17, broj 23, Beograd

11. Marković B., Avdalović V. (2003), “Osiguranje i upravljanje rizikom”, Biografika a.d., Subotica

12. Marović B., Kuzmanović B. i NjegomirV. (2009), „Osnovi osiguranja i reosiguranja“, Princip Press, Beograd

13. Marović B., Avdalović V. (2006), „Osiguranje i teorije rizika“, Centar za automatizaciju i mehatroniku, Beograd

14. Marsenić D. (2000), "Ekonomika Jugoslavije", Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd

15. Matkovi G., Bajec J., Mijatović B., Živković B., Stanić K. (2008), „Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji”, USAID i CLDS, Beograd

16. Miloradić J., Mrkšić J., Žarković N. (2006), “Uvod u osiguranje i životna osiguranja” , Zaslon, Šabac

17. Miljević M. (2007), „ Metodologija naučnog rada“, Filozofski fakultet univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale

18. Ministarstvo finansija (2006), "Memorandum o budžetu i ekonomskoj politici za 2007. godinu sa projekcijama za 2008. i 2009. godinu", Beograd

19. Mihajlović Z. (2004),“Svijet osiguranja“, Tectus, Zagreb

20. Mladenović D., Dolević V. i Šoškić D. (2003), "Ekonomska statistika", Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd

21. Mrkšić D., Žarković N. (2008), “Upravljanje organizacijama za osiguranje i reosiguranje”, Univerzitet Singidunum, Beograd

22. Mackenzie G.A. Gerson Philip, Cueras Alfredo, Regimes and Saving Pension, IMF Washington DC, August 1997

23. Pak J. (2011), Zbornik radova „Promene u pravu osiguranja Srbije u okviru evropskog razvoja prava osiguranja“, Udruženje za pravo osiguranja srbije, Beograd

24. Pak J. (2011), ”Pravo osiguranja”, Univerzitet Singidunum, Beograd

25. Pečujlić M., Milić V. (2003), „ Metodologija društvenih nauka“, Vizartist, Beograd

26. Popović D. (1997), "Nauka o porezima i poresko pravo", Beograd, Sajt www.josepinera.com "Overview of the Polish Reform"

27. Rakonjac-Antić T. (2004), “Dobrovoljno penzijsko osiguranje” (Aktuarska i finansijska analiza), Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd

28. Rakonjac-Antić T., Ekonomski anali br. 162, jul 2004 - septembar 2004, Ekonomski fakultet univerzitet u Beogradu, Beograd
29. Rakonjac-Antić T. (2008), “Penzijsko i zdravstveno osiguranje”, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd

30. Stanić K. (2011), ”Penzijski sistem u Srbiji-dizajn, karakteristike i preporuke”, USAID SEGA projekat, Beograd

31. Tosun Mehmet Serkan "Global Aging and Fiscal Policy with International Labor

32. United States Department of Labor, Pension and Welfare Benefits administration. Abstract of 1996., „Form 5500 Anual reports, Private Pension Plan“, bulletin No 9,

winter 1999-2000; Washington, DC, United States Government Printing Office, 1999.

33. Šifin A., Bisat E. (2005), "O globalizaciji", Ekonomist magazin, Beograd

34. Vukotić, V. (2004), "Penzijske reforme kao novi potencijal ekonomskog rasta", Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica

35. Williams C. Arthur, Smith L. Michael, Young C. Peter (1995), "Risk management and insurance", Mc Graw Hill, London

36. World Bank (2006), "Pension Reform and the Development of Pension Systems", Washington D.C.

37. World Bank (2005), "The Republic of Serbia: A Policy Agenda for a Smaller and More Efficient Public Sector", Washington D. C.

38. Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima,"Sl. glasnik RS", br.85/2005 i 31/2011

39. Žarković N. (2008), „Ekonomika osiguranja", Univerzitet Singidunum, Beograd

40. Opšti uslovi za osiguranje života, (2009), Delta Generali osiguranje a.d., Beograd

41. Praktikum, Priručnik za prodaju životnih osiguranja, (2011), Wiener Stadtische osiguranje a.d., Beograd

42. Projekat: Reforma sistema penzijsko-invalidskog osiguranja (1997), „Kratkoročno saniranje stanja u sistemu penzijsko-invalidskog osiguranja Srbije", Ekonomski institut, Beograd

43. http://www.deltagenerali.rs

44. http://uniqa.rs

45. http://wiener.rs

46. http://triglav.rs

47. http://nbs.rs

48. http://zivotnoosiguranjeonline.com

49. http://osiguranje.rs

50. http://worldbank.com

51. http://www.uos.rs
52. http://politika.rs
53. http://b92.net
54. http://pio.rs
55. http://penzijskifond.rs
56. http://garant-penzije.eu